

SEKSUAALISUUS, IDENTITEETTI JA TOISEUTTAMINEN
seksuaalivähemmistöille suunnatuissa Berliinin-matkaoppaissa

Emma Ekdahl

Pro gradu -tutkielma
Talous- ja sosiaalhistoria
Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos
Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

Lokakuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos	
Tekijä □ – Författare – Author Emma Ekdahl			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Seksuaalisuus, identiteetti ja toiseuttaminen seksuaalivähemmistöille suunnatuissa Berliinin-matkaoppaissa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Talous- ja sosiaalhistoria			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Lokakuu 2016	
		Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 96 + 13 s.	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkimus on laadullinen sisällönanalyysi, joka tarkastelee seksuaalivähemmistöille suunnattujen Berliinin-matkaoppaiden konstruoimaa kuvaa seksuaalisuudesta ja identiteeteistä sekä käsittelee lisäksi niissä esiintyvää etnistä, kehollista, sukupuoliista ja ikään liittyvää toiseuttamista ja syrjintää. Matkaoppaita on tarkasteltu poikkileikkausvuosittain koko sen ajanjakson ajalta, kun niitä on julkaistu, eli vuosien 1970–2010 välillä.</p> <p>Berliinin historia on kauttaaltaan värikäs ja monilta osin ympäri maailman tunnettu – usein keskityttäessä kaupungin historiaan, keskitytään siihen liittyviin poliittisiin hirmutekoihin. Berliinissä on kuitenkin viimeisen vuosisadan aikana tapahtunut myös paljon muuta, ja erityisen kiinnostavan kaupungista tekeekin sen väestön ja kulttuurin monivivahteisuus, joka poikkeaa muista Euroopan pääkaupungeista sekä rakenteeltaan, elinkeinoelämältään, varakkuudeltaan että vapaamielisyydeltään. Nämä ovat kaikki osasyitä siihen, että Berliinistä on jo yli vuosisata sitten tullut yksi maailman suosituimmista homomatkaakohteista, johon seksuaalivähemmistöjen edustajien oli helppo paeta karkuun heteroseksististä arkea, varsinkin aikana, jolloin homoseksuaalisuus oli vielä rikollista.</p> <p>Ensimmäinen Berliiniä seksuaalivähemmistöille esittelevä matkaopas ilmestyi pian ensimmäisen berliiniläisen Pride -kulkueen jälkeen, 1970-luvun alussa. Kuten monessa muussakin aiheeseen liittyvässä tutkimuksessa, myös tässä pro gradussa tärkein huomio liittyy aiheen sukupuolittuneisuuteen: ensimmäinen kirja homoseksuaaleille naisille ilmestyi vasta vuonna 1989, ja sen jälkeenkin teoksia on ilmestynyt ainoastaan kaksi. Homoseksuaaleille miehille oppaita on kuitenkin julkaistu monien eri tahojen toimesta vuosittain. Ainoat maininnat homoseksuaaleista naisista matkailijoina löytyvät kaikille naisille suunnatuista Berliinin-matkaoppaista, joita onkin siten tutkimuksessa käytetty vertailukohtana miesten oppaille. Näiden opaskirjasten sukupuolittuneita eroja siis tarkastellaan mainittuja kolmea eri näkökulmaa lähtökohtina käyttäen: etsien seksuaalisuuden, ryhmäidentiteettien sekä toiseuttamisen representaatioita. Oppaiden sisällöt kuvaillaan ensin yksittäin ja tämän jälkeen niitä eritellen lyhyesti kvantitatiivisesti. Analyysivaiheessa esitellään kategorisoinnissa apuna käytetyt tunnisteet ja koodit, jotka muodostavat lopulta tutkimustulosten pääryhmien sisällöt ja vastaavat näin suoraan tutkimuskysymyksiin.</p> <p>Yhdistäen laadullista sisällönanalyysia sekä queer-feminististä tutkimusperinnettä sosiaalisen konstruktionismin teorian kanssa, saadaan rakennettua selkeä kuva siitä, minkälaisia itseään toteuttavia ennusteita ja omaan ryhmään kohdistuvia stereotypioita seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajavien järjestöjen julkaisemat oppaat luovat. Miesten oppaista kumpuavat yliseksuaalisuus, selkeät alakulttuurit ja homogeeninen henkilökuvasto luovat selkeän vastakkainasetelman naisten oppaiden feministiselle ja yhteisölliselle ilmapiirille sekä sallivammalle kehonkuvulle ja etniselle monimuotoisuudelle. Näin tutkimus käsittelee siis myös syrjityn ryhmän sisälle syntyviä syrjittyjä ryhmiä. Oppaissa esiintyvien erojen syitä haetaan useista eri lähtökohdista kyseenalaistaen vallalla olevia käsityksiä maskuliinisuudesta ja feminiinisydestä sekä tuoden esiin ongelmia, jotka aiheutuvat seksuaalisuuden, ryhmäänkuulumisen ja toimijuuden liittämisestä estetiikkaan.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords seksuaalivähemmistöt, matkailu, Berliini, feminismi, syrjintä, ryhmäidentiteetti, seksuaalisuus, maskuliinisuus, feminiinisyys			

Sisällysluettelo

JOHDANTO	1
1. Queeria turismia sekä matkailijan katseita	7
1.1 Tutkimuksen keskeiset käsitteet	7
1.2 Turismi sosiologisena ilmiönä ja identiteetin luojana	10
1.3 Sukupuolittuneisuuden ongelma	13
2. Matkaopas identiteettioppaana?	16
2.1 Tutkimusmenetelmien esittely	16
2.1.1 Sosiaalinen konstruktionismi ja essentialismi	16
2.1.2 Laadullinen sisällönanalyysi	18
2.1.3 Queer-feministinen tutkimusperinne	23
2.2 Matkaoppaat ja ryhmäidentiteetti	26
2.4 Matkaoppaat ja seksuaali-identiteetti	28
2.5 Etnisyys, ikä ja ruumiillisuus	31
3. ”Noch dominieren dort die schwulen Männer”	34
3.1 Naiset – yhdessä koko kaupungin halki	37
3.2 Miehet – kuntosalilta saunaan ja klubille	44
3.3 Kuka kuuluu joukkoon?	53
4. Maskuliinisuus > feminiinisyys?	62
4.1 Feministilesbot ja nahkahomot: alakulttuureista ja ryhmäidentiteeteistä.....	62
4.2 Naisten välistä ystävyyttä ja avointa cruisingia: seksuaalisuus oppaiden sivuilla.....	75
4.3 Empatiasta ja eksotisoinnista toimijuuden luomiseen: toiseuttamisen kirous	86
5. Stereotypiat hidasteena	91

Lähteet

Liite 1. Kuvaesimerkkejä matkaopaskirjoista

JOHDANTO

All oppression creates a state of war.

– Simone de Beauvoir

Elokuussa 1867 saksalainen lainoppinut, 42-vuotias Karl Heinrich Ulrichs, käveli Saksan Lakimiesliiton¹ kokoukseen, nousi puhujan korokkeelle ja aloitti puheensa, jota hän oli mielessään valmistellut koko siihenastisen aikuisen ikänsä. Puheellaan hän halusi vakuuttaa yli 500 kuulijaansa siitä, että seksistä taikka rakkaussuhteesta saman sukupuolen edustajan kanssa ei tulisi rankaista, ja että henkilö, joka vetoa samaan sukupuoleen tuntee, ei ole sairas tai pelottava, saatika erikoinen luonnonoikku. Hän oli tämän tehdessään todennäköisesti maailman ensimmäinen julkisesti ja virallisesti kaapista ulos tullut henkilö, ja tietenkin tuolloin Ulrichsin vetoamus hylättiin ja hänet huudettiin uhkailevaan sävyyn pois lavalta. Opiskeluajoistaan lähtien itsensä homoseksuaaliksi tunnistanut Ulrichs ei kuitenkaan luovuttanut, vaan ajatteli, että hänellä ei enää ollut mitään menetettävää. Hän jatkoi pamflettien ja tiedotteiden kirjoittamista, nyt omalla nimellään ja avoimesti. Vaikka Ulrichs ei koskaan saanutkaan vietyä homoseksuaalisuuden kriminalisoivaa lakia täysin mukanaan hautaan, aloitti hän kuitenkin liikehdinnän, jollaista ei koskaan aiemmin oltu tavattu, ja niinpä vuonna 1897 Berliinissä perustettiin maailman ensimmäinen järjestö, joka puolusti seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeuksia, Wissenschaftlich-humanitäres Komitee.²

Ulrichsia pidetään yhtenä merkittävimmistä liikkeen alullepanijoista sekä saksankielisten käsitteiden³ kehittelijöistä, mutta yksin hän ei tietenkään ole sen takana, että Berliini tunnetaan yhä kovin homoystävällisenä kaupunkina. Saksan *homoa*

¹ Deutscher Juristentag e.V.

² Beachy 2014.

³ Ulrichsin käsite on mm. *Urning*, vastine esimerkiksi arkaaisen englannin sanalle *Uranian*, jolla vielä tuolloin tarkoitettiin homoseksuaalia.

tarkoittava, puhekielinen sana *schwul* on johdannainen varhaisesta Berliinin murteesta, ja jopa käsite *homoseksuaalisuus* on peräisin Berliinistä. Se esiintyi ensimmäisen kerran (toki saksankielisenä versionaan *Homosexualität*) vuonna 1869 julkaistussa pamfletissa. Tämä ei missään nimessä tarkoita, etteikö rakkautta ja himoa samaa sukupuolta olevien kesken olisi aina ollut olemassa, ja etteivätkö ympäri maailmaa “kolmannen sukupuolen edustajina”⁴ tunnetut henkilöt olisi luoneet kulttuuriaan jo vuosisatoja sitten, mutta identiteettien rakentumista ja tunnistamista helpottavan, kansainvälisen termistön sekä vahvan homo–hetero -binarismien voidaan nähdä saaneen alkunsa Berliinissä vaikuttaneiden edelläkävijöiden, kuten Ulrichsin, Magnus Hirschfeldin, Wystan Hugh Audenin, Christopher Isherwoodin ja Karl Maria Kertbenyn kirjoituksista ja puheista.⁵

Pelkästään teksti ja puhe eivät tietenkään luo alakulttuuria tai identiteettejä, vaan tähän tarvitaan toki myös tekoja. Surullisen kuuluisa, oman historiikkinsa hyvin ansainnut §175, joka kielsi miesten väliset seksuaaliset suhteet, oli tavalla tai toisella voimassa vuodesta 1872 vuoteen 1994, ja tämän avulla koetettiin kitkeä “luonnoton haureus” (*widernatürliche Unsucht*) kansasta.⁶ Vaikka saksalainen virkavalta muualla maassa ottikin aiheen yhä vakavasti, Berliinin poliisivoimat päättivät muutaman epäonnistuneen yrityksen jälkeen luovuttaa homobaarien sulkemisen sekä niiden asiakaskunnan pidättämisen suhteen. Vuonna 1886 julkaistu Berliiniä koskeva tutkimus, *Die Verbrecherwelt* (suom. “Alamaailma”), kertoi, että kaupungin poliisi oli päättänyt hyväksyä homobaarit paikkoina, joissa homoseksuaalit saattoivat tavata toisiaan, juoda olutta ja sosialisoida, kunhan eivät aiheuttaisi häiriöitä muille kansalaisille. Lähes julkisesti baari- ja puistotapaamiset hyväksyvä poliisi sekä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustajat tekivät siis yhdessä historiaa pelatessaan molemmat omaan pussiinsa – Berliinistä tuli jo ennen 1900-luvun alkua maailman suosituin homomatkakohde, jonka salamyhkäiset baarit ja klubit, runsaat puistot ja katukuvassakin avoimesti näkyvä homoseksuaalinen yhteisö houkuttelivat paikalle kiinnostuneita miehiä ympäri Euroopan.⁷

⁴ Norton 1997, 15–18.

⁵ Beachy 2014, ix–xvi.

⁶ StGB § 175 & Art. 17b EGBGB.

⁷ Beachy 2014, 42–47.

Berliini ei aina ole ollut se suvaitsevaisin kaupunki seksuaalivähemmistöille: kansallissosialistien pyrkimykset pyyhkiä epäpuhtaudet pois osuivat toki myös homoseksuaaleihin ja muuttivat vielä Weimarin tasavallan aikana kukoistaneen, berliiniläisen vapaan elämäntyylin peloksi, vainoksi ja tasa-arvoliikkeiden piilotteluksi. Vapaan seksuaalipolitiikan vastainen taistelu alkoi Magnus Hirschfeldin seksuaalitieteiden instituutin (*Institut für Sexualwissenschaft*) tuhoamisella toukokuussa 1933. Samoihin aikoihin alkoi myös Wissenschaftlich-humanitäres Komiteen ongelmat, kun aktivisteista yksi toisensa jälkeen katosi tai kuoli. Vuotta myöhemmin kielto levittää haureita lehtiä (*unzüchtiger Schriften*) astui voimaan, ja sen myötä kuihtui pois moni seksuaalivähemmistöille suunnattu aikakauslehti ja vihkonen, muiden muassa yksi suurimmista ja tunnetuimmista, *Die Freundschaft* (suom. Ystävyys).⁸

Tähän asti luultiin vielä, että homoseksuaalien diskriminaatio ei taantuisi alemmalle tasolle, mutta toisin kävi. Lokakuussa 1934 alkoi koko maan kattava systemaattinen operaatio, johon kaikki rikospoliisit (myös Berliinin vapaamieliset sellaiset) olivat velvoitettuja osallistumaan: jokainen homoseksuaalinen teko tai epäily sellaisesta oli ilmoitettava Gestapolle, ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden vangitseminen alkoi. Nopealla tahdilla lisääntyvien sääntöjen ja ohjeiden myötä homoseksuaalisuudesta tuli lopulta yksi monesta syystä joutua keskitysleirille, ja vuoden 1935 lopussa jopa neljännes maan keskitysleirien vangeista oli homoseksuaaleja. Heidän tunnistenaan käytetyn hihamerkkinsä ylösalainen kolmio oli vaaleanpunainen (*Der rosa Winkel*), ja tästä muodostuikin myöhemmin yksi kansainvälisistä seksuaalisen tasa-arvoliikkeen tunnusmerkeistä.⁹

Välittömästi sodan päätyttyä nousi homoseksuaalinen kulttuuri kuitenkin jälleen kukoistukseensa sodan runteleman kaupungin raunioissa, ja ensimmäinen natsiajan jälkeen avannut homobaari, *Bei Barth*, avasi ovensa jo heti vuonna 1945. Laillista homoseksuaalisuudesta ei kuitenkaan vielä tullut, vaan §175 pysyi myös Saksan liittotasavallan lakiin kirjattuna. DDR sen sijaan kirjasi lakinsa perustuen vanhempaan, vuoden 1925 pykälään natsiajan tiukkojen sääntöjen sijaan. Idässä sääntely oli

⁸ 100 Jahre Schwulenbewegung, 155–160.

⁹ Mt. 160–167.

muutenkin hieman löyhempää, vaikka homoseksuaalisuus rajan silläkin puolen oli virallisesti kiellettyä – lain homoseksuaalisten tekojen kriminalisointiin liittyvät kappaleet kumottiin lopulta vuotta aiemmin kuin Länsi-Saksassa, vuonna 1968.¹⁰ New Yorkin seuraavan vuoden tapahtumat toimivat lopulta seksuaalivähemmistöjen emansipaation katalysaattorina ympäri maailmaa: Greenwich Villagessa sijaitsevan homobaarin, *Stonewall Inn*:n, vakioasiakkaita yritettiin vangita, mutta tämä aiheutti niin suurta vastarintaa jopa ohikulkijoissa, että lopulta väkivaltaiset mellakat kestivät useiden päivien ajan.¹¹ Nykyisin tuon kesäkuun tapahtumia muistellaan kesäisin Gay Pride -kulkueilla ympäri maailmaa. Berliini oli yksi ensimmäisistä eurooppalaisista kaupungeista, joissa kulkue järjestettiin, ja se on vuodesta 1971 järjestetty joka vuosi. Nykyään Berliinin Christopher Street Day on yksi maailman suurimmista.¹²

Homoseksuaalit miehet olivat siis kaupungin suvantovaiheesta huolimatta jo vuosisadan ajan matkustaneet Berliiniin, karkuun arkielämänsä ja toteuttaakseen suojassa todellista seksuaalista suuntautumistaan, kun ensimmäiset Berliinin rikkaasta homoelämästä kertovat matkaopaskirjat julkaistiin. Niinpä 1970–2010-luvuille sijoittuvat matkaoppaat luovatkin hyvin tutkijalle kuvaa siitä, minkälainen kaupunki matkailijaa odotti ja minkälaista matkailijaa kaupunki odotti. Oppaita selatessa on kuitenkin vaikea uskoa näkemäänsä jollakin lailla todellista kulttuuria kuvastavaksi tai kirjasia homoystävällisiksi teoksiksi ja monipuolista tekemistä kaupunkimatkailijalle tarjoaviksi lähteiksi. Koska kuvasto vaikuttaa niin yksipuolisen seksuaalisoidulta, valkoiselta ja miehiseltä, se putoaa kauas LGBTIQ -yhteisöissä¹³ vahvasti läsnäolevasta suvaitsevaisuudesta, monimuotoisuudesta ja tasa-arvoisuudesta.

Yleisnimen *gay guide* alla julkaistut oppaat puhuttelivat siis lähinnä miespuolisia homoseksuaaleja, ja 1980-luvun alussa ilmestyikin ensimmäinen naisille suunnattu Berliinin-matkaopas, *Frauenstadtbuch Berlin*. Vielä tänäkään kirjanen ei kuitenkaan suoranaisesti ollut vain homoseksuaaleille naisille suunnattu, vaan tarjosi tutustumisen arvoisia kohteita kaikille naisille, oman alaotsikkonsa alla myös lesboille – kuitenkin näissä kirjasissa olevat suppeat vinkit olivat siis miehisten kirjojen lisäksi ainoita, joita

¹⁰ 100 Jahre Schwulenbewegung, 195–202.

¹¹ Mt. 265–266.

¹² CSD-Berlin.

¹³ Termillä viitataan seksuaalivähemmistöihin, kts. lisää kappaleesta 1.1.

lesboille ylipäättään oli tarjolla. Ensimmäinen vain lesboille naisille suunnattu matkaopasvihkonen julkaistiin vuonna 1989, mutta tämän jälkeen teoksia ei ilmestynyt kuin muutama lisää. Vuodesta 1999 lähtien markkinoilla on ollut kirjasarja *Siegessäule Kompass*, joka on kuvauksensa perusteella suunnattu sekä homoille että lesboille. Ylipäänsä siis miehille ja naisille suunnattujen oppaiden tarjonta ja kuvastot ovat (toki lähtökohtaisen, erilaisen asetelmansa vuoksikin) toisistaan hyvin poikkeavia, ja jättävät helposti esimerkiksi muunsukupuolisuuden ja muut kuin valkoiset etnisyydet pieneen marginaaliin. Pro gradussani tulen tarkastelemaan tätä miesten ja muiden sukupuolten välille rakentuvaa kuilua sekä historiallisia muutoksia tavoissa esittää homoseksuaalisuutta homoseksuaaleille itselleen. Sen lisäksi, että homoseksuaaleille naisille suunnattu materiaali on useimmiten vain kaikille naisille suunnatun materiaalin yhteydessä, on huomioitavaa, että miehille ei tällaisia kaikille suunnattuja teoksia ole tarjolla – ainoat miehille suunnatut Berliinin-matkaoppaat on suunnattu juuri homoseksuaaleille miehille.

Tutkimuksessani lähdän liikkeelle hypoteesista, että naisille ja miehille suunnatut matkaoppaat siis eroavat toisistaan niiden esittämien kuvastojen osalta, ja haluan tutkimuskysymysteni avulla löytää aineistosta piirteitä, jotka voidaan nähdä identiteettien kannalta merkittävänä tekijöinä ja jotka siten voivat vaikuttaa oppaita lukevien henkilöiden mielikuviin identiteeteistä ja stereotyyppioista. Seuraavia kysymyksiä esittämällä haluan päästä mahdollisimman lähelle seksuaalivähemmistöjen aikalaisidentiteettien kuvia ja niissä vuosikymmenien aikana tapahtuvia muutoksia:

1. Minkälaisia ryhmäidentiteettejä matkaoppaat esittelevät?
2. Minkälaisena seksuaalisuus näkyy oppaiden sivuilla?
3. Ovatko kuvastot suvaitsevaisia vai toiseuttavia?

Ryhmäidentiteeteillä tutkimuksessa tarkoitetaan esimerkiksi voimauttavia ja ryhmäyttäviä toiminnan ja itsensä toteuttamisen tapoja, kuten erilaisia alakulttuureja sekä ryhmätoimintaa. Seksuaalisuudella tarkoitan laajasti esimerkiksi erotiikkaan, intiimiyteen, vähäpukeisuuteen, seksiin, kehonkuvaan ja seksuaalisesti latautuneisiin ihmissuhteisiin liittyviä piirteitä aineistoissa. Toiseuttamisella tarkoitetaan ”me–muut” -asetelman synnyttämistä ja ylläpitämistä tietynlaisten puhetapojen avulla. Tässä

tapauksessa kyseessä ovat homoseksuaalien vähemmistöjen sisällä olevat vähemmistöt, normeista ja oletuksista poikkeavat henkilöt. Tutkimuksessa käsitellään toiseuttamista etnisestä, kehollisesta sekä ikäsyryntää ja sukupuolista moninaisuutta tarkastelevista näkökulmasta. Näin siis suvaitsevaisuudella kysymyksenasettelussa tarkoitetaan ainakin hyvin vähäistä toiseuttamisen tasoa. Suvaitsevaisuus sanana on tutkijalle itselleen melko epämieluisa sen synnyttämän, hyväksymiseen liittyvän hierarkian vuoksi: kun jokin taho tai henkilö ilmoittaa olevansa suvaitsevainen, tulee siitä väkisinkin mielikuva asetelmasta, jossa kyseinen taho on päätösvaltaisessa asemassa sen suhteen, ketkä hyväksytään ja suvaitaan osaksi yhteisöä. Paremman termin puuttuessa tutkimuksessa käytetään kuitenkin *suvaitsevaisuutta* toiseuttamisen vastaparina, koska esimerkiksi sanat *vapaamielinen*, *humaani* tai *ennakkoluuloton*, jotka merkityksiltään olisivat kenties lähinnä suvaitsevaista, eivät myöskään tarjoa selkeää vaihtoehtoa *toiseuttamiselle*, jonka suora vastakohta, *ykseyttäminen*, ei myöskään ole merkitykseltään osuva tai tutkimuksen tarkoituksiin käypä.

Tämän viimeisen tutkimuskysymyksen vaihtoehtoja tarkastelen siis etsimällä matkaoppaista edellä kuvattua ihmisyyden monimuotoisuutta. Vaikka tutkimukseni koskeekin juuri homoseksuaaleille suunnattuja Berliinin-oppaita, ei homoseksuaalisuus missään nimessä ole ainoa identiteetin määrittäjä, ja siten muita ihmisyyden piirteitä ei voi jättää pois. Olen siis erityisen kiinnostunut juuri näistä *intersektionaalisuuksista* ja niihin liittyvästä syrjinnästä vähemmistöille suunnatuissa materiaaleissa, koska mielestäni näiden piirteiden huomiominen vahvasti määrittää myös henkilön identiteettiä ja jopa seksuaalisuutta.

1. Queeria turismia sekä matkailijan katseita

1.1 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tehtäessä tutkimusta on tietysti aina epäselvyyksien ja väorien tulkintojen ehkäisemiseksi avattava tutkimuksen kohteisiin liittyviä käsitteitä, mutta erityisen tarkka tulee olla, kun kyseessä on joihinkin ihmisryhmiin kohdistuva tutkimus, jotta vältytään väärintulkintojen lisäksi myös eettisesti arveluttavilta jaotteluilta tai ennakkoletusten aiheuttamilta luonnehdinnoilta.¹⁴ Tekstissä on jo tähän mennessä tullut vastaan useita käsitteitä, jotka varmasti ovat jokaiselle lukijalle omalla tavallaan *queereja* sanan alkuperäisessä merkityksessä – siis joko aiheen tunnettuudesta riippuen outoja ja kummallisia tai vaihtoehtoisesti erityisiä ja ominaislaatuisia.

Queer on nykyään poliittinen, akateeminen ja ideologinen käsite, jolla ei enää viitata ainoastaan seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin itseensä, vaan koko siihen ihmisryhmään, joka kyseenalaistaa yhteiskunnan seksuaali- ja sukupuolinormeja sekä niihin liittyviä valtarakenteita, puolustaa vähemmistöjen oikeuksia sekä haluaa purkaa ajattelutapaa heteronormatiivisuudesta sekä kaksijakoisesta sukupuolikäsityksestä. Alkuperäinen, englanninkielinen sana on siis viitannut esimerkiksi *outoon* ja *kummalliseen*, ja sitä onkin aluksi käytetty haukkumasanana sukupuolivähemmistöjä kohtaan, kunnes he itse ottivat sen omakseen – näin käsite lopulta sekä laajeni merkitykseltään että muuttui positiiviseksi. Termille on etsitty suomalaista vastinetta vielä yhdenkään vakiintumatta. Eniten käytössä on ollut termi *pervo*, jota erityisesti

¹⁴ Tämän tutkimuksen asetelma on jo lähtökohtaisesti paradoksaalinen. Tavoitteenani on tuoda ilmi ihmisryhmien ja erityisesti siis enemmistön ja vähemmistöjen välistä kuilua, joka syntyy ihmisten luokittelusta ja ryhmiin jaottelusta, mutta tutkimus itsessään olisi täysin mahdoton ilman tutkijan tekemia lokeroiteja – tällä ei siis ole tarkoitus omasta, etuoikeutetusta asemastani käsin luoda rajoja, vaan sen sijaan tuoda ilmi juuri tämän toiminnan aiheuttamia ongelmia.

tutkijat ovat käyttäneet, mutta koska sanalla on edelleen myös muita konnotaatioita suomen kielessä, sekään ei ole kaikkialla iloisesti vastaanotettu. Myös termiin *vinokas* saatetaan törmätä.

Keskeisimpiä käsitteitä pro gradussani tulevat siis olemaan eri tavoin seksuaalivähemmistöjä kuvaavat termit, joita on yhtä kirjava määrä kuin seksuaalisuuksiakin. Yläkäsitteenä käytetty sana *seksuaalivähemmistö* viittaa kaikkiin niihin ryhmiin, jotka eivät koe kuuluvansa heteroseksuaaliseen enemmistöön. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat siten *homoseksuaalit*, jolla tässä tutkimuksessa viitataan kaikkiin sukupuoliin niitä keskenään erottelematta, jos asiaa ei ole tarkennettu – naispuolisiin homoseksuaaleihin viitataan sanalla *lesbo*. Lisäksi seksuaalivähemmistöihin kuuluvat myös *biseksuaalit*, jotka ovat monesti vielä homoseksuaaleja useammin marginaalissa – heidät nähdään helposti joko hetero- tai homoseksuaaleina esimerkiksi senhetkisen parisuhdetilanteen mukaan, ja usein he kokevat jopa vähättelyä seksuaalista suuntautumistaan kohtaan, tai heitä saatetaan pitää esimerkiksi “vain kokeilunhaluisina”.

Usein seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhutaan myös erilaisilla kirjainlyhenteillä, joista suppein on *LGBT* (tai *GLBT*), jolla viitataan lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin ja transihmisiin. Suomessa *G* saatetaan myös korvata kirjaimella *H*. Laajennettu kirjainlyhenne *LGBTIQ* käsittää myös tarkennetusti intersukupuoliset sekä queerit. *Transihmiset* on yläkäsite transgendereille, transsukupuolisille sekä transvestiiteille. *Transgender* on henkilö, joka ei välttämättä halua määritellä omaa sukupuoltaan nykyisten mies–nais -jaottelujen mukaisesti syystä tai toisesta; hän voi kokea sukupuolensa olevan vaikkapa sekoitus mieheyttä ja naiseutta, ei kumpaakaan näistä tai hän voi haluta olla identiteetiltään sukupuoleton vahvasti binaarisessa sukupuolikäsitystemme maailmassa. Transgendereihin ja intersukupuolisiin voidaan viitata myös sanalla *muunsukupuolinen*.

Transsukupuolinen taas on henkilö, jonka syntymässä määritelty sukupuoli ja henkilön oma kokemus sukupuolestaan ovat ristiriidassa keskenään, ja hän saattaa tarvita sukupuolenkorjaustoimenpiteitä voidakseen ilmaista itseään sukupuolensa edustajana. *Transmiehellä* viitataan siis mieheen, joka on syntymässään määritelty virheellisesti

naiseksi ja *transnaisella* viitataan naiseen, joka on syntymässään määritelty mieheksi, mutta on todellisuudessa nainen. Heihin voidaan korjaustoimenpiteiden jälkeen viitata myös sanalla *transtaustainen*. *Transvestiitilla* viitataan henkilöön, joka haluaa joskus esimerkiksi pukeutua tyyppillisesti toisen sukupuolen vaatteina pidettyihin vaatteisiin tai vaikkapa harrastaa jotakin omalle sukupuolelleen epätyypillisenä pidettyä, ja näin ilmaista itseään sekä miehenä että naisena. Tämä tulee kuitenkin erottaa *dragista*, joka tarkoittaa vain hetkittäistä, esimerkiksi showta tai tapahtumaa varten harjoitettua pukeutumista – tämä ei välttämättä liity henkilön seksuaalisuuteen tai lavan ulkopuoliseen sukupuoliseen ilmentämiseen millään tavalla.

Ihmisen sukupuolen määrittämiseen syntymässä käytetään monenlaisia mittareita, ja ensimmäinen niistä on ulkoisten sukuelinten tarkastus. Koska sukupuoli on kuitenkin muutakin kuin fyysisten tekijöiden arviointia, tulisi sukupuolen määrittäminen tapahtua vasta sitten, kun lapsi itse osaa kertoa, minkä sukupuolen edustaja kokee olevansa. Pakonomaisesta sukupuolen määrittämisestä kärsivät transihmisten lisäksi myös *intersukupuoliset* henkilöt, joiden sukupuolta määrittävät, fyysiset tekijät eivät ole yksiselitteisiä ja ilmiselviä, vaan saattavat sisältää piirteitä sekä miestyypillisistä että naistyyppillisistä ominaisuuksista. Kuitenkin intersukupuolisten lasten sukuelimet usein leikataan jo hyvin nuorina, ja heidät pakotetaan kasvamaan joko tytöksi tai pojaksi heti syntymästään lähtien.

Viitataan tutkimuksessani usein myös erilaisiin normeihin ja oletuksiin, kuten esimerkiksi *cis-* ja *heteronormatiivisuuteen* tai *-oletukseen*. Näillä tarkoitetaan yleisesti vallalla olevaa käsitystä siitä, että heteroseksuaalisuus ja cis-sukupuolisuus¹⁵ ovat normeja ja muut tästä poikkeavia – tämä ajattelutapa, jota harva edes tiedostaa, on syrjivä ja luokitteleva, ja tutkimuksessani haluan mahdollisimman objektiivisesta positiostani huolimatta kuitenkin ottaa aiheeseen kantaa ja avata lukijan maailmaa siitä, kuinka normien ja oletusten ei tulisi määrittää toista ihmistä. Tärkeää tässä vaiheessa on huomata, että sukupuoli ja seksuaalisuus ovat kaksi toisistaan riippumatonta seikkaa – se, onko ihminen homoseksuaali vai ei, ei riipu hänen syntymässään määritellystä

¹⁵ Termillä *cis* viitataan henkilöön, joka ei koe ristiriitaa sukupuoleensa liittyen – tähän enemmistöön kuuluu siis suurin osa ihmisistä. Termiä käytti mahdollisesti ensimmäistä kertaa saksalainen seksologi Volkmar Sigusch, ja se viittaa latinan prepositioon ”tällä/ samalla puolella” (vastakohtana niin ikään latinasta johdetulle *trans* -liitteelle).

sukupuolestaan, ja siten olisikin tärkeää, että kaikki sukupuolet olisivat huomioituina seksuaalivähemmistöille suunnatuissa materiaaleissa.

Tutkimuksen kannalta haastavaa on eettisyyden lisäksi käsitteiden laajuus, monipuolisuus sekä risteävyys keskenään. Riippuen lähteiden ulosannista ja kohderyhmästä tulen käyttämään kaikkia käsitteitä aina harkiten ja sijoittamatta mitään ryhmää toisen yhteyteen, jos ne eivät lähteissä näin ilmene. Kaikki edellä avatut käsitteet ovat peruskäsitteitä, joiden ymmärtäminen on mielestäni tärkeää koko tutkimuksen laajan pinnan ja siihen liittyvien ilmiöiden ymmärtämisen kannalta, vaikka jokaista niistä ei myöhemmässä tekstissä enää käsitelläkään. Tekstin selvyuden ylläpitämisen vuoksi en listaa tässä kappaleessa enempää käsitteitä, vaan avaan niitä alaviitteissä sitä mukaa, kun on tarpeellista.¹⁶

1.2 Turismi sosiologisena ilmiönä ja identiteetin luoja

Berliini on tunnettu matkakohde ja yleisesti kaupunkikohteena varmasti yksi Euroopan suosituimmista. Kaupunkiin matkustaakin jatkuvasti kasvavissa määrin turisteja – vuonna 2015 kaikkien matkailijoiden vuosittainen määrä nousi jo yli 12 miljoonaan.¹⁷ Tämä on sekä syy että seuraus Berliinin omaleimaiselle elinkeinoelämän rakenteelle, joka on vuosi toisensa jälkeen kasvattanut eroa muihin osavaltioihin: Berliinin talous perustuu hyvin vahvasti palveluihin teollisuuden ja tuotannon sijasta. Palvelualojen kasvu on toki tapahtunut kaikkien teollistuneiden maiden kohdalla viimeisten vuosikymmenten aikana, mutta siinä missä Saksan keskiarvoinen palveluiden osuus bruttoarvonlisäyksestä on vuonna 2014 ollut 69 prosenttia, on Berliinissä palvelualojen osuus kasvanut tuohon mennessä jo 84 prosenttiin, ja osavaltio onkin näin palvelujen tuottajana pysynyt ensimmäisellä sijalla jo vuosikymmeniä. Viimeistä sijaa on vuodesta 1991 pidellyt rikas Baden-Württemberg, jossa palveluiden osuus bruttoarvonlisäyksestä oli tuolloin vain 60 prosenttia. Vuoden 1991 luvut kertovat myös, kuinka ahkerasti

¹⁶ Kaikki tässä mainitut varsinaiset määritelmät pohjautuvat Setan hlbtiq -sanastoon, mutta seassa on myös kirjoittajan omia lisäyksiä.

¹⁷ Das Amt für Statistik Berlin-Brandenburg.

Berliini on eroa kuronut umpeen: tällöin vastaavat luvut olivat 73 prosenttia Berliinin ja 62 prosenttia koko liittovaltion kohdalla.¹⁸

Vaikka Berliini siis houkutteleekin turisteja laidasta laitaan, on se yhtenä homomatkailun pääkaupungeista eniten palstatilaa matkaoppaista saanut kohde, sekä sen kulttuuritarjonta tällä kentällä vanhinta ja hyvin vakiintunutta, sekä siten parhaiten tutkittavissa aikajanalla tapahtuvien, mahdollisten muutosten kannalta. Lisäksi, koska homoturismi voidaan siis kiellettyä toimintaa salailleen piirteensä vuoksi nähdä yhtenä tärkeimmistä vahvan yhtenäiskulttuurin ja identiteetin luojista (joskin tietysti vain etuoikeutetun, matkailuun kykenevän joukon kesken), on mielekästä tutkia juuri Berliinin-matkaoppaiden identiteettikuvastoja.

Turismi laajana käsitteenä, yleisesti, on monilla eri tieteenaloilla tutkittu aihe. Se kiinnostaa tieteentekijöitä esimerkiksi monipuolisten yhteiskunnallisten ja psykologisten kytköstensä vuoksi, ja onkin vakiinnuttanut paikkansa poikkitieteellisellä tutkimuskentällä. Oma työni kytkeytyy ensisijaisen, sosiaalishistoriallisen näkökulmansa lisäksi kolmeen muuhun yhteiskuntatieteelliseen alaan: sukupuolentutkimukseen sekä sosiologiaan ja viestintään. Vanhimpia tutkimuksia turismin alalta on varmasti toteuttanut Dean MacCannel, joka 1970-luvulla käsitteli matkailuun, erityisesti massaturismiin, liittyvän näennäisautenttisuuden ongelmallisuutta – siis sitä, että erityisesti kohteissa, joissa turismi on merkittävä tulonlähde, yleensä täysin kontekstistaan irrotetut kulttuurituotteet ovat todellisuudessa epäaitoja, ja näin matkailijan kokemus kohteen autenttisuudesta ei olekaan todellinen. Kuitenkin hän on MacCannelin mukaan alun perin lähtenyt matkalle juuri pakoon omaa, modernin yhteiskunnan pirstaloimaa maailmaansa ja sen vieraannuttavaa kulttuuria – siis etsimään jotain autenttista.¹⁹

Toinen jo vuosikymmeniä sitten tutkimuksensa julkaissut, matkailun sosiologiaa käsitellyt tutkija on brittiläinen John Urry. Hänen mukaansa turismi on aktiviteetti, joka vaatii itselleen vastakohtan, siis ei-matkailun, eli arjen. Urry perustaa teoriansa turistin katseeseen (*tourist gaze*), joka vertailee normaalia ja arkista erikoiseen ja harvinaiseen

¹⁸ Statische Ämter des Bundes und der Länder/ Statische Ämter der Länder.

¹⁹ MacCannel 1999 [1976].

”näkyyn” matkalla.²⁰ Vaikka kumpikaan tutkijoista ei varsinaisesti turismin identiteeteistä saati homoturismista puhukaan, ovat teokset mielestäni mielenkiintoisia tutkimukseni taustakirjallisuutena ja tulen viittamaan niihin aineiston analyysin vaiheissa.

Sen sijaan turismiin liittyvästä identiteettien rakentumisesta on paljon tutkimuksia viime vuosikymmeneltä. Suurin osa niistä käsittelee turismin vahvistamia identiteettejä paikkaan ja kansallisuuteen liittyen, mikä ei varsinaisesti osu oman tutkimukseni teoriapohjaan. En siis puhu turismin tuottamista kansallisidentiteeteistä enkä matkakohteen asukkaisiin liittyvistä mielikuvista, vaan matkalla tapahtuvasta oman, henkilökohtaisen identiteetin vahvistumisesta. Tämä ei välttämättä matkan tarkoitus ole, mutta erityisesti silloin, kun kyse on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen suosimasta kohteesta sen monimuotoisuuden ja vähemmistöystävällisyyden vuoksi, ja kun matkalle lähdetään karkuun esimerkiksi oman asuin ympäristön hetero- ja cisnormatiivista elämää, se voi muuttua henkilön seksuaali- tai sukupuoli-identiteettiä vahvistavaksi kokemukseksi.

David R. Coon on tutkinut Yhdysvaltoihin 1960–1990-luvuilla suuntautunutta homomatkailua matkaoppaita ja tiettyjä kaupunkeja markkinoivia internetsivuja lähteinään käyttäen, ja toteaa näiden lähteiden olevan arvokkaita niiden aseman vuoksi – ne peilaavat yhtäaikaaisesti sekä seksuaalisuutta ja markkinoita että esimerkiksi tilaa ja kansalaisuutta. Hänen mukaansa markkinoijien yritykset osoittaa avomielisyyttä seksuaalivähemmistöjä kohtaan saattavat todellisuudessa tuottaa toisen asteen kansalaisuuden sekä eriyttämisen tunteita.²¹ Koska omassa tutkimuksessani en käsittele suuria, ulkopuolisia markkinavoimia tai ainoastaan mainonnan valtaa, vaan nimeomaan oppaiden luomia kuvia identiteeteistä, ovat lähteiksi valitut oppaat seksuaalivähemmistöihin kuuluvien tai heidän etujaan ajavien järjestöjen julkaisemia.

Artikkelissaan *Sun, Sand, and Citizenship: The Marketing of Gay Tourism* Coon avaa turismin merkitystä siis kulutuksen ja markkinoinnin näkökulmasta: toisin kuin ostaessaan jonkin tietyn tuotteen, tässä tapauksessa kuluttaja ostaa itselleen tilaa ja aikaa

²⁰ Urry 2002 [1990], 1–14.

²¹ Coon 2012, 511.

jostain muualta, poissa kotoa. Usein nämä julkiset ja osittain julkiset tilat, joihin matkat siis pääosin kohdistuvat, ovat vahvasti heteronormatiivisia, mutta niiden normeja voidaan tietyin keinoin murtaa ainakin väliaikaisesti, esimerkiksi Pride -kulkueilla. Tällaista normeja rikkovaa kuvaa tietystä matkakohteesta halutaan siis välittää joko niille matkailijoille, jotka seksuaalivähemmistöihin itse kuuluvat, tai niille, jotka hakevat matkakohteeltaan avomielistä ja trendikästä ilmapiiriä.²² Ongelmaksi tämä muodostuu siinä vaiheessa, kun seksuaalivähemmistöjä käytetään joko markkinoinnin välineenä, siis osana matkakohteen nähtävyyksiä, tai vaihtoehtoisesti silloin, kun käytetään mainonnalle tunnusomaisia stereotypioinnin keinoja, ja luodaan näin valheellisia mielikuvia, “tyypillisen homoseksuaalin“ identiteettejä sekä kiinnostuksen kohteita.

Koska varsinkin kriminalisoituna aikanaan homoseksuaalisuus oli vain vapaa-ajan toimintaa ja vapaa-ajan identiteetti, erilaiset tilat ja oman seksuaalisuuden harjoittamiseen käytetty aika muuttuivat hyvin tärkeiksi. Tähän ilmiöön viittasi siis myös Coon kirjoittaessaan homomatkaailun olevan tietynlaista vapaa-ajan ostamista omalle identiteetilleen – aikaa pois kotoa, heteronormatiivisesta elämästä; aikaa homoystävällisissä tiloissa ja omien parissa, vailla huolta kiinnijäämisestä tai stigmatisaatiosta. Aiemmin suusta suuhun kulkeneet, sittemmin homomatkaoppaissa julkaistut informaatiot eri kaupunkien homoystävällisten tilojen tarjonnasta ovatkin olleet yhteisöille hyvin tärkeitä identiteetin luomisen kannalta.²³

1.3 Sukupuolittuneisuuden ongelma

Vielä pitkälle 1990-lukua homojen ja lesbojen piilossaolo sekä markkinoilla, mediassa että esimerkiksi kirjallisuudessa oli laaja ilmiö. Useammin kuitenkin alettiin nähdä miespuolisia homoseksuaaleja hahmoja niin mainonnassa kuin vaikkapa televisiosarjoissa ja elokuvissa, mutta naispuoliset homoseksuaalit olivat yhä harvassa. Artikkelissaan *Whose Desire? Lesbian (Non)Sexuality and Television's Perpetuation of Hetero/Sexism* Darlene M. Harris ja Valerie Lehr analysoivat juuri tätä

²² Coon 2012, 515–518.

²³ Warren 1998 [1974], 183–187.

näkymättömyyttä sekä esimerkiksi esitettyjen lesbojen hahmojen pinnallisuutta. He käyvät läpi tutkimiaan televisiosarjoja ja niissä esiintyviä homoseksuaaleja, ja tulevat siihen tulokseen, että populaarikulttuuri alkoi tuolloin hiljalleen hyväksyä homoseksuaalit osaksi kuvastoaan. Siihen liittyi kuitenkin Harrisin ja Lehrin mukaan tiettyjä ehtoja: jos haluttiin esittää homoseksuaali hahmo hyvässä valossa (eikä perinteisten stereotyyppien mukaisesti tai vaihtoehtoisesti esimerkiksi hulluna tai täysin vitsinä), oli hahmon oltava kaikin tavoin ei-uhkaava heteroseksuaaleja hahmoja kohtaan, ja tämä tarkoitti, että hahmo oli sarjassa esitettävä mahdollisimman aseksuaalina. Tämä päti heidän mukaansa lähinnä naispuolisiin hahmoihin – miesten halusta kiinnostumaton nainen nähtiin erityisen uhkaavana hahmona.²⁴

Katukuvassa, mainonnassa ja tutkimuksessakin näkyvä homoturismi on usein valkoisten, hyvin toimeentulevien ja trendikkäiden miesten kuvittamaa, eivätkä tässäkin tapauksessa tutkitut matkappaat tee poikkeusta. Monet muutkin tutkimukset ovat huomioineet homokulttuurin²⁵ olevan valkoisten miesten kulttuuria. Esimerkiksi Jill R. Williams kirjoittaa artikkelissaan *Spatial Transversals: Gender, Race, Class, and Gay Tourism in Cape Town, South Africa*, että muutos esimerkiksi eteläafrikkalaiseen queerturismiin tapahtui vasta 2000-luvun alussa, kun Pride -tapahtumat alkoivat laajentua tarjonnaltaan monimuotoisemmiksi. Tätä ennen naiset ja rodullistetut ihmiset näyttivät olleen täysin kulttuurista ulossuljettuja.²⁶

Se, että kaikki aiheeseen liittyvä materiaali (vähäistä, ilmiötä kritisovaa kirjallisuutta lukuunottamatta) näyttää lähes poikkeuksetta sulkevan lesbot turismin ulkopuolelle, liittyy epäilemättä vahvasti naisten näkymättömyyteen historiankirjoituksessa sekä julkisissa tiloissa yleisesti, mikä taas on usein johtanut eriyttävään kielenkäyttöön ja toimintaan. Koska naissukupuoli on aina jäänyt miessukupuolen jalkoihin, on informaatio- ja aktiivisuustasa-arvon nimissä täytynyt alkaa kirjoittaa naisten historiaa, muodostaa naisten järjestöjä ja käyttää esimerkiksi mediassa etuliitettä “nais-“. Tämä kasvattaa entistestään näiden kahden sukupuolen välistä kuilua ja tekee muiden sukupuolten olemassaolosta vieläkin näkymättömämpää. Koska siis myös

²⁴ Harris & Lehr 1994, 111–119.

²⁵ Käsite on vaikea, enkä väitä, että jonkinlainen yhtenäinen ”homokulttuuri” olisi, tai edes tulisi olla olemassa, vaan käytän sanaa nimenomaisesti niissä yhteyksissä, joissa jokin taho yrittää osaltaan tällaista kulttuuria tai kuvaa sellaisesta kulttuurista luoda.

²⁶ Williams 2008, 60–61.

seksuaalivähemmistöjen keskuudessa cissukupuolinen mies on eniten näkyvillä, jäävät muiden sukupuolten edustajat jälleen marginaaliin.

Sukupuolittuneisuuden lisäksi olen kiinnostunut myös muiden tutkijoiden havaitsemasta homoturismiin liitetystä ”yliseksuaalisuudesta”. Ensimmäisten, seksuaalivähemmistöihin kuuluvien tahojen toisilleen tuottamien, lehtisten ja oppaiden maailmasta ollaan tultu pitkälle – 1960-luvun salailun, postimyynnistä tai paikallisista homobaareista saatavien vihkosten ja niiden neutraalien kansikuvien aikakaudelta lähemmäs 1980-lukua tultaessa spesifioidut matkaoppaat yleistyivät, ja niiden tuotanto alkoi vaikuttaa yhä enemmän massakulttuurin tuotannolta. Coonin mukaan suurin osa näistä matkaoppaista keskittyi nimenomaan seksiin ja seksuaalisuuteen, ja joissakin tapauksissa kaikki muu sisältö saattoi jäädä kokonaan pois. Myöhemmin, 1990-luvun taitteessa alkoi hänen mukaansa näkyä kehitys toisenlaisten gay guide -kirjojen suuntaan, ja nämä oppaat tarjosivat laajempaa ja vähemmän homoseksuaaleja muista matkailijoista erottelevaa materiaalia.²⁷

Tällaisia perinteisten matkaoppaiden aihejaottelua (esimerkiksi kulttuuri, perhe, ruokailu, nähtävyydet) sekä monipuolisempaa henkilökuvastoa (eri etnisyydet, iät, tyylit ja sukupuolet edustettuina) tarjosivat Philadelphian, Provincetownin ja Washington D.C.:n opaskirjaset, kun taas Palm Springsin, Fort Lauderdaleen ja Key Westin kuvastot olivat hyvin leimaavia ja stereotypisoivia: niiden tuottama mielikuva seksuaalivähemmistöön kuuluvasta henkilöstä oli lähes poikkeuksetta valkoinen, hyvin tienaava ja pukeutuva, seksuaalisesti aktiivinen nuori mies. Tilannetta muuttaa Coonin mukaan se, että ensin mainitut kaupungit ovat kaupunkimatkakohteita, kun taas jälkimmäiset ensisijaisesti rantalomailuun sopivia, ja siten jo oletetusti vähäpukeisia sekä seksuaalisempia.²⁸ Tämän rantalomakohdehuomion lisäksi olen erityisen kiinnostunut omassa tutkimuksessani Berliinin kohdalla siitä, muuttuvatko seksuaalisuuden presentaation tavat ja niiden esiintymisen yleisyys eri vuosikymmeniä tarkasteltaessa? Eroavatko miehille ja naisille suunnatut oppaat tämän suhteen sisällöltään toisistaan?

²⁷ Coon 2012, 517.

²⁸ Mt. 518–522.

2. Matkaopas identiteettioppaana?

Jotta henkilö voisi samaistua johonkin identiteettiin tai rooliin (tarkoituksellisesti tai tahattomasti) ja kokea kuuluvansa johonkin tiettyyn sosiaaliseen ryhmään, tulee tietysti ensiksi tulla tietoiseksi siitä, että tällainen ryhmä ja siihen liittyvät sosiaaliset normit, ideaalit ja stereotyyppit ovat olemassa. Olen sosiaalisen konstruktionismin kannattaja, ja siis sitä mieltä, että sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen toteuttamiseen liittyvät odotukset rakentuvat sosiaalisessa kanssakäymisessä – siten koen, että erityisesti jollekin tietylle ryhmälle suunnatut teokset, kuten kyseessä olevat matkaoppaat, luovat helposti itseään toteuttavia ennusteita sekä vääristyneitä kuvia ryhmästä. Ne voivat siten jopa vahingoittaa henkilön itsetuntoa ja identiteetin rakentumista, erityisesti jos henkilön ryhmään kuulumisen tunne ei vielä ole erityisen vahva. Tällä en tietenkään tarkoita, että jokaisen tulisi kokea kuuluvansa johonkin tiettyyn ryhmään, vaan haluan ainoastaan tuoda esille niiden merkittävyyden tietynlaisen identiteetin kehittymisen kannalta, sekä lisäksi kiinnittää huomiota yleisesti ihmisryhmien stereotyyppiseen esittämiseen ja sen vahingollisuuteen sekä rajoittavuuteen.

2.1 Tutkimusmenetelmien esittely

2.1.1 Sosiaalinen konstruktionismi ja essentialismi

Tutkimuksessani sekä itse tutkimuksen toteuttamisen että eettisten kysymysten kohdalla ongelmalliseksi saattaa muodostua erityisesti queertutkimuksessa usein esillä oleva vastakkainasettelu kahden eri koulukunnan välillä. Pro graduni tulee siis asettumaan sosiaalisen konstruktionismin piiriin, mutta aiheen ollessa kovin arkaluontoinen, en halua sulkea myöskään essentialistista koulukuntaa kokonaan pois, vaan esittelen tässä myös sen tarjoaman näkökulman lukijalle. Monien tunnettujen

sosiaalikonstruktionistien, kuten Michel Foucault'n, Mary McIntoshin ja Kenneth Plummerin mukaan sosiaaliset diskurssit, kuten median tuotteet ja julkiset mielipiteet – tässä tapauksessa tutkitut matkaoppaat – luovat kulttuureja, arvomaailmoja sekä stereotypioita, ja niitä tulisi siksi aina tarkastella kriittisesti.

Toisaalta taas monien, essentialismia tukevien tutkijoiden mukaan queerkulttuuri on muista alakulttuureista ja arvomaailmoista siten poikkeava, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät missään nimessä ole luoneet (tai varsinkaan antaneet ulkopuolisten luoda) kulttuureitaan ja identiteettejään tyhjästä tai perustuen ainoastaan päätökseen, vaan sen sijaan niillä saattaa heidän mukaansa olla aitoa, biologista pohjaa, joten niiden piirteet voisivat todellakin kummuta myös ”luonnollisista” haluista, arvoista, käyttäytymismalleista, kiinnostuksen kohteista sekä intohimoista.²⁹ Homoseksuaalisuuden syitä onkin yritetty usein etsiä sekä geeniperimästä että hormonitoiminnan tasapainosta.³⁰

Tämä kahden koulukunnan välinen ristiriita tulee olemaan tutkimukselleni sekä kriittinen haaste että monipuolisemman näkökulman tarjoava piirre. En siis halua väittää, etteikö aiheen piirissä myös esimerkiksi seksuaalivähemmistöön itse kuuluvan Rictor Nortonin tutkimuslöydöksillä ja yleisesti laveasti ymmärretyllä essentialistisella otteella olisi annettavaa tiettyjen piirteiden positiivisessa ymmärtämisessä. Nortonin mukaan erilaisia homoalakulttuureja on esiintynyt transnationaalisesti jo tuhansia vuosia, ja hän luetteleekin paljon eri puolilta maailmaa löydettyjä modernin ajan alakulttuureja muistuttavia piirteitä ”kauniista pojista” ”maskuliinisiin rakastajiin” sekä ”romanttisia tunteita herättävästä ystävästä” ”androgyniin naiseen”. Myös esimerkiksi butch/femme -asetelmia on hänen mukaansa ollut nähtävissä jo kauan ennen nykyisten termien ja diskurssien syntyä.³¹ Norton jättää mielestäni kuitenkin hyvin vähälle huomiolle sen, että vaikka löydökset ovatkin tuhansia vuosia vanhoja, se ei lainkaan poissulje vaikkapa tietyn alakulttuurin sosiaalista rakentumista kyseisenä aikana. Erilaisista alakulttuureista tässä tutkimuksessa kerrotaan lisää kappaleessa 4.

²⁹ Aiheesta lisää kts. mm. Norton 1997.

³⁰ DeLamater & Hyde 1998, 12–13.

³¹ Norton 1997, 24–26.

Nortonin mukaan sosiaalinen konstruktionismi voi olla vastaus seksuaalivähemmistöjen kokemaan syrjintään; se on poliittisesti hyödyllistä, kun eritellään sosiaalisen kontrollin ja stereotyyppien vaikutusta itsetuntoon ja kyvykkyyteen, tuodaan tähän liittyviä ongelmia ilmi ja yritetään siten heikentää ilmiön vaikutusta. Essentialismia tarvitaan hänen mukaansa kuitenkin, kun halutaan luoda ihmisten välistä solidaarisuutta sekä ymmärrystä identiteetin sisäsyntyisyydelle – niinpä väite siitä, että esimerkiksi seksuaali-identiteetti voisi syntyä *ainoastaan* ulkoisten vaikutteiden, usein vieläpä ryhmän ulkopuolelta kumpuavien sosiaalisten diskurssien ja jopa päätösten myötä, voi Nortonin mielestä olla alistava ja vähättelevä.³²

2.1.2 Laadullinen sisällönanalyysi

Sortoa esiintyy maailmassa niin monenkirjavassa eri muodossa, että sen näkeminen ja löytäminen voi olla haastavaa, jos henkilö ei itse koe sortoa elämässään tai sorra ketään toista tietoisesti. Tietyt yhteiskuntiemme valtarakenteet, jotka koostuvat sekä etuoikeutetusta asemasta ja patriarkaalisista oletuksista että seksistisistä tai homo- ja transfobisista asenteista, luovat mahdollisuuden tuottaa ja julkaista sisältöä, joka taas edelleen pitää yllä näitä puhetapoja. Sanavalinnat, tekstin taikka puheen asettelu ja muotoilu, kuvien käyttö, sekä erityisesti sisällön monipuolisuuden aste ja sen kyky rikkoa normeja ovat asioita, jotka yhdessä luovat kokonaiskuvaa siitä, minkälaisessa maailmassa elämme ja minkälaisia asioita pidämme *normaaleina*. Varsinkin siis silloin, kun teksti tai puhe esittelee ainoastaan tällaista “normaalia”, siitä voi olla vaikea löytää sortoa, jos se ei osu vastaanottajan itsensä kohdalle.

Koska haluan työssäni tuoda esiin aineistosta nousevia, erilaisiin esitystapoihin ja niiden merkityksiin liittyviä piirteitä, käytän menetelmänäni sisällönanalyysia, erityisesti laadullista sellaista. Laadullinen sisällönanalyysi on menetelmä, jonka avulla voidaan jäsentää aineistoa niin, että tutkijan on mahdollista esimerkiksi kuvailla aineiston (johon usein viitataan *tekstinä*, vaikka kyse ei olisikaan suoranaisestä tekstikappaleesta) lukijalleen luomia merkityksiä. Tietenkään täysivaltainen merkitysten selittäminen ei ole mahdollista, vaan kyseessä on usein tutkimuskysymyslähtöinen menetelmä, jonka avulla voidaan tarkastella läheltä tiettyjä, spesifioituja piirteitä tekstissä. Tehtäessä

³² Norton 1997, 31–42.

laadullista tutkimusta, käytetyn aineiston määrä kasvaa usein suureksi ja voi siten sisältää paljon tutkimuksen kannalta irrelevanttia materiaalia – tämän vuoksi spesifeihin ilmiöihin keskittyvä, laadullinen sisällönanalyysi on tässä tapauksessa paras tapa tutkia matkaoppaita, jotka aineistona ovat laaja ja hankalasti rajattava kokonaisuus.³³

Tarkoitukseni ei siis ole selventää tutkimuskohteena olevien matkaoppaiden koko sisältöä, vaikka sitä lyhyesti avaankin, vaan haluan keskittyä niissä esiintyviin syrjinnän muotoihin ja siten löytää vastaukset tutkimuskysymyksiini. Tietenkin tällaista menetelmää käytettäessä on oltava erityisen varovainen, jottei tutkija tule tulkinneeksi kaikkea pelkästään tutkimusasetelman ikkunan läpi, vaan systemaattisesti tarkastelee aineiston sisältöä. Välttääkseni lipsumisen houkuttelevaan, ainoastaan tutkimushypoteesia tukevaan analyysiin, käytän apunani myös yksinkertaista, määrällistä ja vertailevaa sisällönerittelyä kuvaillakseni ilmiöiden laajuutta sekä selkeyttääkseni aineiston rakennetta.

Laadullista sisällönanalyysia on kritisoitu myös esimerkiksi siitä, että merkityksiä ei voida varsinaisesti löytää mistään aineistosta, vaan ne konstruoidaan aina vastaanottajan itsensä toimesta. Margrit Schreier esimerkiksi suosittelee, että aineistoa kävisi läpi myös toinen tutkija, jotta skaala saataisiin mahdollisimman hyvin avattua ja merkityksiä rakennettua monipuolisemmin.³⁴ Myös tähän kritiikkiin ja sen ilmituomiin ongelmiin yritän löytää ratkaisun aineiston kvantifioinnilla sekä aineiston kokonaiskatsauksella teemoittaisen analyysin lisäksi. Tämä avaa myös aineiston mahdollisuuksia nostaa esiin muita kuin tutkimuskysymysten ja -teemojen etukäteen määrittämiä ilmiöitä.

Sisällönanalyysin syvällisyydestä ollaan kahta eri mieltä: toinen koulukunta on vahvasti sillä kannalla, ettei sisällönanalyysin avulla voi päästä syvemmälle kuin aineiston perinpohjaiseen kuvailuun, kun taas vastapuoli väittää, että sisällönanalyysi on juurikin se menetelmä, jonka avulla päästään varsinaisen materiaalin taakse, löytämään selityksiä ja syvempiä merkityksiä. Jotta näitä piilossa olevia merkityksiä voitaisiin

³³ Schreier 2012, 3–4.

³⁴ Mt. 19.

löytää ja tarkastella, täytyy tutkimus valmistella perinpohjaisesti myös teoreettiselta viitekehykseltään analyysia hyvin palvelevaksi ja tukevaksi.³⁵

Laadullinen sisällönanalyysi tarvitsee luotettavuutensa ylläpitämiseksi siis tarkkaa koodausjärjestelmää sekä sen testaamista. Tarkoituksena on käydä läpi koko aineisto ja jakaa se lopulta koodauksen avulla sellaisiin osiin, jotka on mahdollista ryhmittää keskenään ja kategorisoida. Tässä vaiheessa tutkimuksen kannalta turha materiaali putoaa luonnollisesti pois. Kategorisointi on yksi tutkimusmenetelmän hankalimmista, mutta myös tutkimuksen kannalta antoisimmista vaiheista – sen avulla saadaan luotua selkeitä ja tutkimuskysymyksiä hyvin tukevia aineiston osia, mutta kategorioiden määrittely voi toisinaan olla hyvin vaikeaa ja haastavaa perustella. Näihin, toisinaan siis hyvinkin abstrakteihin yläkategorioihin liittyvät myös hieman spesifimmät alakategoriat, jotka sekä auttavat tutkijaa ryhmittelyssä ja analyysissa että selkeyttävät lukijalle tason sisältöä. Kategorioiden yhteensopivuus tutkimuskysymysten kanssa on siis tärkein osa koodaamista tutkimuksen lopputuloksen kannalta.³⁶ Kuten aiemmin, alaviitteessä 14, on todettu, tässä tutkimuksessa kategorisointi aiheuttaa voimakkaan paradoksin, koska perimmäinen tarkoitukseni on juuri näyttää, kuinka haitallista ihmisten lokerointi voi olla. Uskon kuitenkin, että se on ainoa ja siten validi keino tuoda ilmi aineistossa mahdollisesti esiintyvää syrjintää, ja on siten tutkimuksen kannalta hetkellisesti välttämätöntä.

Sisällönanalyysi risteää usein monien muiden laadullisten menetelmien kanssa, eikä tarkkaa rajaa ole aina mahdollista vetää. Esimerkiksi juuri koodaus sekä lisäksi diskurssianalyysi ja semiotiikka ovat tutkimusmenetelminä usein hyvin lähellä sisällönanalyysia, ja niissä lähestytään usein aineistoa hyvin samankaltaisin tavoin. Erot ovat pieniä ja tutkimusmenetelmää valittaessa tuleekin olla tietoinen siitä, kuinka lopputuloksen haluaa esittää, ja missä kontekstissa aineistoa tutkitaan – esimerkiksi Schreierin mukaan ero koodaamiseen tutkimusmenetelmänä tulee vastaan erityisesti siinä, että koodaus on aineistolähtöistä erittelyä, kun taas laadullisen sisällönanalyysin tavoitteena on ennemminkin etsiä aineistosta tutkimuskontekstiin liittyviä piirteitä.

³⁵ Schreier 2012, 4–5.

³⁶ Mt. 6–8.

Kuitenkin koodausta voidaan käyttää sisällönanalyysin vaiheena, kun tutkimuskategorioita luodaan.³⁷

Tämä tutkimus on mielestäni hyvä esimerkki siitä, kuinka nämä kaksi menetelmää liukuvat yhteen – kuinka siis laadullinen sisällönanalyysi on aina tietynlaista temaattista koodausta. Aineistoa läpikäydessäni ja koodatessani tutkielman rakenne muuttui hieman kategorioiden ja tutkimustulosten kannalta: analyysin ja aineiston karsimisen sekä ryhmittelyn tueksi tarkoitettut koodit ja kategoriaryhmät muuttuivat lopulta samalla tutkimustuloksiksi niiden eritellessä erinomaisesti oppaiden sisältöä ja seksuaalisuuteen, identiteetteihin sekä toiseuttamiseen liittyviä piirteitä ja niiden taustoja. Näin tutkimuksen käytännön toteutus ei siis kulkenutkaan täysin odotetusti ja oppikirjan mukaisesti, mutta muodostui lopulta näin mielenkiintoisemmaksi ja selkeämmäksi kokonaisuudeksi, ja itse tutkimus siirtyi teorialähtöiseltä reunalta lähemmäs aineistolähteisyyttä yhdistäen mielekkäästi molempia tapoja. Toisaalta tässä tapauksessa voidaan myös tarkastella kriittisesti itse menetelmää ja sen piirteitä: kun kyseessä on tutkimus, jonka aihepiiri on osittain tai kokonaan hyvin abstrakti sekä vaikeasti tavoitettavissa, voi kategorioiden tiukka etukäteen määrittely osoittautua jopa haitalliseksi tutkimukselle. Tällöin tutkija saattaa helpommin juuri tulkita aineistoa vain näiden kategorioiden kautta, jolloin tekstien tulkinnasta jää helposti pois merkittäviä, piilossa olevia ilmiöitä. Onkin siis tärkeää pysyä aineistolle avoimena ja pitää tutkimusmenetelmän käytännön toteutus mahdollisimman joustavana – toki tieteellisten hyvien tapojen mukaisesti.

Kuten koodaustakin, myös diskurssianalyysia voidaan helposti yhdistää laadulliseen sisällönanalyysiin, ja ne usein yhtenevätkin tutkimusta tehtäessä ainakin jossain vaiheessa. Erityisesti yhden niitä erottavan tekijän kannalta yhdistäminen tulee tässä tutkimuksessa tarpeeseen: koska en ainoastaan halua tutkia, *mitä* matkaoppaissa sanotaan, vaan myös *kuinka* jokin tietty asia on sanottu tai jätetty sanomatta, tarvitsen diskurssianalyysia taustatuekseni. Diskurssianalyysi on vahvasti kriittinen, kielen ja todellisuuden suhteita tutkiva menetelmä, ja paikoin hienovaraiset sanavalinnat,

³⁷ Schreier 2012, 37–44.

kiertoilmaisut ja tarkoituksellisesti sanomatta jättämiset vaativat tarkempaa, diskurssianalyttistä otetta tullakseen huomatuksi omassa kategoriassaan.³⁸

Semiotiikka on myös sisällönanalyysia lähellä oleva menetelmä, joka pohjautuu merkin ja merkitsijän sekä denotaation (suora merkitys) ja konnotaation (epäsuora, kulttuurisesti rakentunut merkitys) suhteeseen tutkimuskohteessa. Vaikka toisinaan laadullisessa sisällönanalyysissa, kuten myös tässä tutkimuksessa, on yhtä kaikki tulkittava juuri konnotatiivisia eli toissijaisia merkityksiä tietyn tekstin onnistuneessa sijoittamisessa omaan categoriaansa, ovat semiotiikka ja sisällönanalyysi toisistaan eroavia etenkin aineiston määrän ja hyödyntämisen suhteen – siinä missä laadullinen sisällönanalyysi keskittyy kategorioiden kautta näyttämään tiettyjä ilmiöitä, ja vähentää siten tuntuvasti aineiston määrää, toimii semioottinen menetelmä jotakuinkin toisinpäin tutkijan ottaessa käsittelyyn sekä itse *merkitsijän* että *merkin*³⁹ tämän taustalla, ja näin kasvattaa aineistoaan selittämällä esimerkiksi tietyn kuvan asetelmaa ja siinä esiintyviä merkitsijöitä, ja siten kuvan luomia konnotaatioita.⁴⁰ Kuten myös diskurssianalyysi, myös semiotiikka on keskeisessä roolissa tässä tutkimuksessa – kumpikaan ei siis varsinaisena, pääasiallisena tutkimusmenetelmänä, vaan molemmat näkökulmia ja viitekehystä tarjoavina osina. Tämän toivon avaavan reittejä nimenomaan edellä esitettyyn koulukuntaristiriitaan, jonka mukaan sisällönanalyysin avulla ei voitaisi päästä ”aineiston taakse”.

Tutkimuskysymykseni kuuluvat siis kaikki jonkinlaisen sarron categoriaan sekä sortavia rakenteita etsivään tutkimustapaan, vaikka ovatkin keskenään erilaisiin ilmiöihin viittaavia ja vaikka vain viimeisessä etsitään suoraan vastausta aineiston suvaitsevaisuuteen liittyen. Myös kysymykset aineistossa esiintyvistä alakulttuureista ja seksuaalisuudesta liittyvät epätasa-arvoon ihmisten välillä. Puhun siis sekä sukupuolten välisistä sarron tavoista että ikään, etnisyyteen tai ruumiillisuuteen liittyvistä syrjinnän muodoista, mutta lopulta kaikki näistä kytkeytyvät toisiinsa etuoikeutetun aseman tulkittamisen kautta. Kuitenkin jokainen sarron väylä tarvitsee oman huomionsa

³⁸ Schreier 2012, 44–50.

³⁹ Merkitsijällä (engl. *signifier*) viitataan puhtaasti esimerkiksi sanaan, objektiin tai johonkin yleisesti tunnettuun kuvioon, joka kontekstistaan irrallisena ei välttämättä kerro mitään sen syvällisempää. Merkillä (engl. *sign*) taas viitataan itse konseptiin tai abstraktimpaan ajatukseen merkitsijän taustalla (Mt. 51–53.).

⁴⁰ Mt. 51–56.

ollakseen osana kokonaiskuvaa, joten tutkimuksessa on avattu kaikkia näitä aihepiirejä ja niiden esiintymisen muotoja yksitellen. Siten sisällönanalyysiin liittyvä koodaus ja materiaalin systemaattinen läpikäynti kategorioiden avulla tulee kytkeytymään nimenomaan näihin piirteisiin aineistossa, ja lopulta tutkimustulokset voidaan liittää laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin.

Tutkimuksessa käytetty aineisto on pro gradun laajuuteen nähden hyvin suuri, eikä sen rajaaminen muulla tavoin olisi palvellut työn tarkoitusta, joten muunlaiselle rajaamiselle ei olisi löytynyt validia syytä. Tämän vuoksi olen käyttänyt mahdollisimman monia aineiston tiivistämiseen ja osiin pilkkomiseen käytettyjä ja suositeltuja menetelmiä, koska koko aineiston laadullinen ja määrällinen esittäminen olisi vaatinut satoja sivuja analyysia. Aineisto on siis pilkottu koodaamisen ja kategorioinnin avulla tuotettuihin ryhmiin ja jaoteltu naisille sekä miehille suunnattuun materiaaliin – erittelyn vaiheessa myös yksittäisiin kirjoihin. Mitä lähemmäs lopullista analyysivaihetta tullaan, sitä tiivimmäksi aineisto on niputettu, ja sitä suurempia kokonaisuuksia käsitellään.⁴¹

2.1.3 Queer-feministinen tutkimusperinne

Laadullinen sisällönanalyysi tarjoaa siis oivan mahdollisuuden löytää erilaisia sorron muotoja – tutkimuskysymysten asettelu sekä aineiston piirteiden kategorisointi auttavat pitämään analyysin mahdollisimman objektiivisena ja systemaattisena.⁴² Tärkeää on tehdä selväksi, minkälaisia piirteitä aineistosta tulee löytyä, jotta se vastaa sekä kategorian tyypittelyä että tutkimuskysymysten kuvailemia aiheita. Esittelen seuraavaksi lyhyesti niitä aiheita, jotka tutkimuskysymysteni taustalla ovat – niitä tiettyjen valtasuhteiden rakentumiseen liittyviä ilmiöitä sekä niiden toisintamisen tapoja, joita aineistosta etsin; niitä, joiden olemassaolo tai vaihtoehtoisesti puute vaikuttaa siihen, onko aineisto sortavaa ja syrjivää vai suvaitsevaista ja monipuolista. Tarkemmin varsinaisista kategorioista sekä niiden määrittelystä ja sisällöstä kerrotaan myöhemmin, luvussa 3.

⁴¹ Kts. esimerkiksi Namey, Guest & co. 2008.

⁴² Schreier 2012, 7.

Pidän syrjintään liittyvänä siis sekä tietynlaista puhetapaa että tietynlaisten argumenttien puuttumista dialogista. Tässä käytän apunani queer-feministiseen teoriaan ja tutkimukseen liittyviä menetelmiä, jotka usein on kehitetty nimenomaan löytämään aineistosta sukupuolten ja seksuaalisuuksien epätasa-arvoon, rodullistettujen ihmisten syrjintään, kulttuuriseen omimiseen (engl. *cultural appropriation*)⁴³, kauneusihanteiden ylläpitämiseen ja esimerkiksi ableismiin ja ikäsyrjintään liittyviä piirteitä. Etsiessäni vastauksia ensimmäiseen ja toiseen tutkimuskysymykseeni, kiinnitän erityisesti huomiota kuvissa esiintyvien henkilöiden pukeutumiseen ja heidän välisiinsä asetelmiin sekä matkaoppaissa esiteltävien paikkojen ja erilaisten tapahtumien luonteeseen. Kolmas kysymys ikään kuin kiteyttää myös kahteen aiempaan kysymykseen liittyvät löydökset ja sitoo ne kaikki yhteen. Koska se on kahta aiempaa abstraktimpi, palvelevat ensimmäiset kysymykset myös sen kategorisoinnissa ja aineiston koodamisessa omilta osiltaan. Aineiston kvantifiointi palvelee lisäksi erityisesti tätä tutkimuskysymystä. Asiaa eritellään vielä tarkemmin luvussa 3. Tämän lisäksi tarkastelen esitystapoja, joilla muita kuin nuoria, valkoisia, trendikkäitä cismiehiä ja -naisia näytetään – minkälaisissa yhteyksissä, minkälaisen toimijan roolissa ja minkälaisessa ympäristössä heidät esitetään.

Queer-feministiset tutkimusmenetelmät liittyvät siis erityisesti normeja ja kahtiajaotteluja rikkovaan perinteeseen, jossa tarkoituksena on etsiä ja tuoda ilmi aineistoissa esiintyviä epäkohtia, jotka luovat sosiaalisesti rakentuneita maailmankuviamme. Perinne lainaa paljon muun muassa Marxilta ja Hegeliltä, joiden mukaan henkilön maailma rakentuu juuri sosiaalisessa kanssakäymisessä ja sen ymmärtämisessä – lisäksi peliin kuuluvat vahvat valtarakenteet, jotka Marxin ja Hegelin tapauksissa tietysti liittyvät proletariaatin ja eliitin välisiin asetelmiin, kun taas queer-tutkimuksessa sorrettujen ja sortajien välisiin hierarkioihin. Kyse on siis yleistettynä siitä, että usein etuoikeuksien ja valtaketjujen huipulla olevien henkilöiden on vaikea samaistua heikommissa yhteiskunnallisissa asemissa oleviin ihmisiin ja ymmärtää heitä, mutta sen sijaan *kaikkien* yhteiskunnassa elävien on ymmärrettävä etuoikeutettujen

⁴³ Muiden etnisyyksien ja vähemmistöjen seksualisointi ja stereotypisointi tiettyjä, viehättäviä kulttuuriin kuuluvia piirteitä varastamalla ja muokkaamalla niitä “länsimaisiksi” ilman aiheen tuntemusta ja kunnioittamista. Esimerkiksi hindulaisuuteen tai buddhalaisuuteen liittyvät tunnusmerkit länsimaisessa sisustuksessa, tietyt harrastukset ilman niiden alkuperäisten tarkoitusten ja perinteiden arvostamista sekä vaikkapa erilaiset muoti-ilmiöt, kuten tiettyihin kansanryhmiin liitetyt hiustyyli, vaatetus ja korut. Kohua herättänyt, Suomeen liittyvä esimerkki on Carola Millerin aikomus edustaa Miss Maailma -kisoissa pilailupuodin lapinpuku yllään (YLE 1.12.2015).

maailmaa tullakseen toimeen ja selvitäkseen.⁴⁴ Tätä voidaan suhteuttaa sekä sukupuolten, seksuaalisuuksien että esimerkiksi etnisyyksien ja ruumillisuuksien välisiin vastakkainasetteluihin, joissa yksi kategoria muodostaa normin, ja muut ovat siitä poikkeavia. Tällaisina normeina voidaan nähdä siis esimerkiksi heteroseksuaalisuus, “länsimaalaisuus”, mieheys, terveys sekä nuoreus.

Laadullisen sisällönanalyysin yhdistäminen queer-tutkimukseen on osuvaa, koska molemmat palvelevat toisiaan sosiaalisen konstruktionismin kautta: queer-teoriat ja -menetelmät pohjaavat esimerkiksi selitykseen itsestäänselvinä pidettyjen seksuaali- ja sukupuoli-identiteettien omaksumisesta. Queer-teoreetikojen mukaan näiden identiteettien omaksuminen siis johtaa erilaisuuden kokemuksen vähättelyyn ja vähemmistöjen siirtymiseen harmaalle alueelle, joka jälleen vahvistaa epätasa-arvoisia asetelmia.⁴⁵ Laadullisen sisällönanalyysin myötä onkin helppo löytää teksteistä piirteitä, jotka vahvistavat näiden tiettyjen, normina pidettävien identiteettien olemassaoloa, niiden omaksumisen tärkeyttä sekä siten muiden kuin näihin kategorioihin osuvien henkilöiden erilaisuutta ja poikkeavuutta – jopa olemassaolemattomuutta.

Koska tutkimukseni on kuitenkin moninaisesta teoria- ja menetelmäkehiksestään huolimatta ensisijaisesti kokonaisuudessaan sosiaalishistoriaa, ja aineistoni levittäytyy aikajanalla laajalle alueelle, on tutkimukseni merkittävin taustakysymys se, tapahtuuko esityksen tavoissa muutoksia – jos, niin millaisia, ja tapahtuvatko ne esimerkiksi molemmissa matkaopassarjoissa samanaikaisesti. Historiantutkimuksessa usein käytetty muutosprosesseja ja niiden ajoitusta tarkasteleva vertailu⁴⁶ onkin siis tärkeänä osana tutkimustani, ja yhdistää myös osaltaan tutkimuksen analyysivaiheessa aineistot, teoreettisen viitekehiksen sekä sosiaaliset muutokset selkeäksi kokonaisuudeksi.

⁴⁴ Hesse-Biber 2012, 10–12.

⁴⁵ King & Cronin 2010, 86–88.

⁴⁶ Kts. esim Alapuro 2004 tai Haapala 1990.

2.2 Matkaoppaat ja ryhmäidentiteetti

Vaikka jo melko vanha (julkaistu vuonna 1993), on Karina L. Waltersin psykologian alalle tehty tutkimus homojen ja lesbojen ryhmäidentiteeteistä sekä niiden vaikutuksesta itsetuntoon mielenkiintoinen, sekä sen tulokset tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä. Walters käytti tutkimuksessaan William E. Cross Jr.:n, yhden Black Identity - tutkimuksen uranuurtajista, kyselylomakemallia *Racial Identity Attitude Scale* (RIAS), jonka tarkoituksena on ollut mitata tutkittavan asennetta omaan etniseen ryhmäänsä. Muokaten kyselylomakkeen homoseksuaaleille sopivaksi (vaihtamalla esimerkiksi sanan *black* sanaan *gay* ja *white* sanaan *heterosexual*) sekä yhdistämällä siihen Rosenbergin itsetuntomittarin, Walters loi mielestäni tärkeän itsereflektion työkalun, vaikka lopulliset tutkimustulokset eivät haastateltavista muodostuvan, hieman liian alueellisen otoksen vuoksi Waltersin mukaan olekaan aina täysin yleistettävissä.⁴⁷

Crossin identiteetin rakentumisen skaalaan kuuluvat hankalasti suomentuvat *pre-encounter*, *encounter*, *immersion/emersion*, *internalization* sekä *internalization-commitment* -vaiheet. Näistä ensimmäinen viittaa aikaan ”ennen ensikosketusta identiteettiin”, seuraava sen kohtaamisen ja siihen tutustumisen aikaan, kolmas siihen uppoutumiseen, neljäs sen sisäistämiseen ja viides tämän lisäksi sitoutumiseen. Vaiheet eivät tietenkään aina etene lineaarisesti, eivätkä kaikki käy läpi jokaista vaihetta, mutta tällainen jäsentely helpottaa identiteettien synnyn tutkimista huomattavasti, ja moni pystyy usein paikantamaan itsensä näistä vaiheista. Waltersin tutkimuksen mukaan negatiivinen oletus ryhmästä (johon kokee jollain tavalla kuuluvansa/ joutuvansa kuulumaan) ennen varsinaista tutustumista siihen vaikuttaa merkittävästi henkilön itsetuntoon ja korreloi sen kanssa negatiivisesti: siis mitä korkeampi ennako-oletuksen aste, sitä heikompi henkilön itsetunto on. Välivaiheiden tulokset eivät regressioanalyysissä paljastuneet arvoiltaan merkittäviksi, mutta trendi toiseen suuntaan oli kuitenkin havaittavissa. Lopulta sisäistämisen vaiheen positiiviset ja voimakkaiksi koetut ryhmäytymisen asenteet (*high internalization attitudes*) korreloivat positiivisesti ja merkittävästi korkean itsetunnon kanssa.⁴⁸

⁴⁷ Walters & Simoni 1993.

⁴⁸ Mt.

Aikana, jolloin homoseksuaalisten tekojen harjoittaminen oli vielä lähes kaikkialla maailmassa laitonta, pidettiin sen harjoittamista tietysti visusti piilossa utelioiden katseilta. Edelleenkin, kuten aiemmin on jo mainittu, voidaan homokulttuurien yhtenä merkittävimmistä ylläpitäjistä nähdä baarit ja yökerhot, jotka ovat jo vuosikymmenten, jossain tapauksissa jopa yli vuosisadan ajan suojelleet seksuaalivähemmistöjä virkavallalta sekä suvaitsemattomilta naapureilta. Alun perin vuonna 1967 ilmestyneessä artikkelissaan *The Development of the Homosexual Bar as an Institution* Nancy Achilles kuvailee ajan homobaarikulttuurin syntyä ja sen tärkeyttä. Hän pitää baareja huomattavan tärkeinä identiteetin ja yhtenäiskulttuurin synnyn sekä sen ylläpitämisen kannalta, eikä varmasti ole väärässä. Yhdessä virkavaltaa sekä heteronormatiivista yhteiskuntaa piilotelleet henkilöt kehittivät epäilemättä monenlaisia tapoja sekä tunnistaakseen toisensa että luodakseen vahvaa yhteenkuuluvuuden ja itseoikeutuksen tunnetta. Achilles kuvailee myös ajalle tyypillisiä, erityylyisiä baareja, jotka houkuttelivat erityylyisiä asiakkaita: tarjolla oli nahkateemaisia, drag-teemaisia, hienostobaareja sekä lesbobaareja.⁴⁹

Sitä, onko homobaarikulttuuri yhä nykyään nähtävissä olevien alakulttuurien ja identiteettien äiti, tai edes kummitäti, on tietysti mahdotonta todistaa täysin oikeaksi, mutta varmasti rikollisen ajan salailu on luonut tietynlaisia alakulttuureja homoseksuaalien keskuudessa. Mielenkiintoisen aiheesta tekee jälleen naisten näkymättömyys – tutkimus aiheesta keskittyy näissäkin tapauksissa miespuolisiin homoseksuaaleihin (vaikka drag queeneista ja ”transvestiiteista” puhuttaessa saatetaan toki joskus virheellisesti tarkoittaa myös transnaisia). Lesbokulttuuria kuvaillaan usein lyhyesti *lesbokulttuurina*, lesbobaareja *lesbobaareina*. Miesten alakulttuurit ovat naisten alakulttuureja paljon voimakkaammin esillä ja ne ovat paljon selkeämmin toisistaan eroteltuja – siten usein puhuttaessa homokulttuureista ja -identiteeteistä (*gay culture*, *gay identity*), puhutaan niin usein lopulta ainoastaan miehistä.

Homoseksuaalisuutta sosiologisena ilmiönä alettiin tutkia melko myöhään sen epänormaaliuden sekä sairaus- ja rikollisstigman vuoksi, ja homoseksuaaleja naisia yhteiskuntatieteelliset tutkimukset alkoivat käsitellä vasta lähempänä 1980-lukua.

⁴⁹ Achilles 1998 [1967], 175–179.

Ensimmäisen kerran termiä *lesbian*⁵⁰ käytettiin kyllä jo 1800-luvun lopussa, mutta vasta 1960-luvun taitteen tienoilla sen voidaan nähdä vakiintuneen, erityisesti feministisissä piireissä, joissa termien *homosexual* ja *gay* nähtiin (todennäköisesti juuri edellä mainituista syistä) viittaavan liian vahvasti vain miehiin.⁵¹

Nykyinen sukupuoliroolikuvasto on varmasti 1970-lukua monimuotoisempaa, eikä cis-normatiivinen maskuliinisuus–feminiinisyys -arvottaminen todennäköisesti ole niin voimakasta kuin vielä vuosikymmeniä aiemmin. “Maskuliiniseen lesboon” viittaava termi *butch* ja “feminiiniseen lesboon” viittaava *femme* ovat toki yhä käytössä ja elinvoimaisia, mutta toivottavasti nykyinen tai vähintäänkin hiljalleen kehittyvä asenneilmapiiri antaa jo mahdollisuuden jokaiselle edustaa sitä maskuliinisuuden, feminiinisyden tai neutraaliuden tasoa kuin itse haluaa, tai tulla huomioduksi kokonaan tämän kontekstin ulkopuolella. Vielä vuonna 1978, kun Barbara Ponse julkaisi tutkimuksensa lesbokulttuureista, olivat roolit vahvasti läsnä, ja haastateltavien vastauksista saa sen kuvan, että jompi kumpi rooli oli valittava kuuluakseen yhteisöön sen tietynä, tunnistettavana osana.⁵² Myös esimerkiksi Martha Barrett puhuu teoksessaan *Invisible Lives – The Truth About Millions of Women-Loving Women* butch/femme -jaottelusta sekä feminiinisyden alisteisuudesta maskuliinisuudelle myös näissä kulttuureissa.⁵³

2.4 Matkaoppaat ja seksuaali-identiteetti

Moraalinvalvojat sekä eri tahoja edustavat siveettömyyden kitkijät ovat kautta aikain olleet huolissaan erityisesti seksiin liittyvästä löyhästä moraalista, perversioista sekä hedonistisista, ei-lisääntymiseen liittyvistä seksuaalisista kanssakäymisistä. Tällaiseen mielikuvaan on yleensä liitetty lähinnä homoseksuaalit miehet, ja monet ajan sosiobiologit ovatkin väittäneet homoseksuaalin miehen olevan jonkinlainen miehisen

⁵⁰ Termi tulee Sapfon 500-luvulla kirjoittamasta runoudesta, jossa tapahtumat sijoittuvat Lesboksen saarelle Kreikkaan. Kts. mm. Ponse 1998 [1978].

⁵¹ Ponse 1998 [1978], 246–248.

⁵² Mt. 249–252.

Lisäksi esimerkiksi teoksessa *Butch/Femme – eine erotische Kultur* (1997), joka esittelee tarkoin näiden alakulttuurien piirteitä, on lopussa testi, jonka tehtyään lukija saa tietää, onko hän butch vai femme – tässä vaiheessa erottelu tuntuu siis ainakin vielä olevan melko tärkeää, vaikka aiheella vitsaillaankin.

⁵³ Barrett 1990, 249.

seksuaalisuuden perikuva. American National Organization for Women Convention päätti lokakuussa 1980 erottautua selkeästi jo hyvin säännönmukaisesti homoseksuaalisuuteen liitetyistä “ongelmista”, kuten pornografiasta, sadomasokismista ja julkisesta seksistä. Erityisesti homoseksuaalit feministit ovat halunneet erottautua yleisesti patriarkaalisista ja miehisisistä (toki siis sosiaalisesti konstruoituneista ja stereotypisoiduista) tavoista sekä käyttäytymismalleista.⁵⁴ Tutkimuksia aiheesta on lukuisia, eivätkä ne tunnu löytävän konsensusta siitä, ovatko homoseksuaalit miehet todellisuudessa seksuaalisesti aktiivisempia kuin jokin verrokkiryhmä, enkä tutkimuksessani ota varsinaisesti kantaa tähän aiheeseen.

Seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvät, syvälle juurtuneet mielikuvat ovat varmastikin viimeisiä, yhä vaikuttavia, epätasa-arvoa luovia rakenteita moderneissa yhteiskunnissa, joissa tasa-arvon väitetään jo toteutuneen. Seksuaalisuuskysymykset nimittäin liittyvät usein myös valtaan ja hierarkioihin, ja vaikuttavat siten koko yhteiskunnan rakenteisiin.⁵⁵ Omassa tutkimuksessani käsittelen matkaoppaissa esiintyvää seksuaalisuutta sukupuoliin ja seksuaalivähemmistöjen identiteetteihin liittyvien stereotyyppien ja itseään toteuttavien ennusteiden kautta. Tähän tarkoitukseen seksuaalivähemmistöille suunnatut, vähemmistöjä edustavien yhdistysten itse julkaisemat matkaoppaat ovat oivallinen primäärilähde, koska suurimmissa osissa tapauksista muiden kuin kohderyhmien edustajat ja siten heidän oletuksensa on suljettu pois melko systemaattisesti, ja näin voidaan tarkastella kuvastoja, jotka luovat stereotyyppioita kohderyhmästä heille itselleen.⁵⁶

Miehet on siis usein stereotyyppioitu seksuaalisesti dominanteiksi ja aktiivisiksi, kun taas naiset passiivisiksi ja reaktiivisiksi, ja molemmat oletukset saattavat lopulta vain vahingoittaa henkilön seksuaalisuutta. Erityisesti henkilöiden, jotka yrittävät toteuttaa sukupuolelleen asetettuja seksuaalisia normeja, on nähty kärsivän asiasta ja kokeneen esimerkiksi vähentyntä seksuaalista mielihyvää. Matkaoppaissakin näkyvä karkea oletus siitä, että homoseksuaalisten miesten elämässä (ainakin vapaa-ajalla ja matkustaessa) seksi on jatkuvasti läsnä, ja että miehen on oltava jatkuvasti

⁵⁴ Weeks 1998 [1985], 315–317. Taylor & Whittier 1998 [1992], 352–357.

⁵⁵ Mm. Foucault 1975 sekä Rudman & Glick 2008.

⁵⁶ Aiheesta on tehty paljon naiseen kohdistuvaa tutkimusta. Miehiin kohdistuvista uskomuksista ja stereotyyppioista sekä niiden vaikutuksesta omakuvaan ja siten mahdollisuuksiin kts. mm. Benatar 2012, 77–84.

seksuaalisesti viriili, voi olla jännitteitä, stressiä ja aggressioita aiheuttava stereotypia. Yhtä lailla naisen passiivisuus ja vaiettu seksuaalisuus voivat aiheuttaa stressiä sekä esimerkiksi seksuaalisen häpeän ja miellyttämisenhalun tunteita.⁵⁷

Monet samaa sukupuolta olevien keskinäiset seksuaalisuhteet kieltävät lait olivat nimeltään sodomialakeja ja peräisin uskontojen pyhien kirjojen teksteistä, joissa aktiivisena seksuaalisena toimijana oli aina mies. Sodomialla viitataan lisäksi usein anaaliseksiin, joten lain tiukasti valvovan silmän alle joutuivat homoseksuaalien naisten sijaan homoseksuaalit miehet. Lisäksi naisten varsin myöhäisen emansipaation vuoksi (varsinkaan julkisesti homoseksuaaleilla) naisilla ei ennen 1900-luvun viimeisiä vuosikymmeniä ole varsinaisesti ollut mahdollisuutta matkustella karkuun arkea, käydä salakapakoissa tai muutoin etsiä omaa ryhmäänsä ja omaa identiteettiään, ja muodostaa siten omia alakulttuurejaan. Ennen 1900-luvun taitetta naisten vapaata seksuaalisuutta ei ainakaan julkisessa keskustelussa ollut olemassakaan, ja naisten kiinnostus seksiin nähtiin yleisesti vain tapana miellyttää aviomiestä tai lisääntyä. Tämänkään vuoksi homoseksuaalisten suhteiden olemassaolosta ei oltu naisten kohdalla yhtä lailla huolissaan kuin miesten, jotka päinvastoin on aina nähty seksuaalisina olentoina niin sosiologian, psykologian kuin biologiankin aloilla.⁵⁸

Homoseksuaalisuuden historiasta on siis kirjoitettu jo vuosikymmenten ajan eri tahojen toimesta, mutta pääasiassa – kuten muukin historiankirjoitus – myös homoseksuaalisuuden historia on miesten historiaa. Lesboista, varsinkin ennen 1970-luvun feminististä aaltoa, on kirjoitettu suhteellisen vähän todisteiden puuttuessa. Miesten keskinäisistä rakkaus- ja seksisuhteista on olemassa paljon lähdemateriaalia maalauksista ja valokuvista oikeudenkäynteihin ja päiväkirjoihin, mutta lesbojen suhteen ongelmana tuntuu olevan puhe “naisten välisestä ystävyydestä” ja siten seksuaalisuuden vähättelystä: monesti edes useita kymmeniä vuosia yhdessä asunutta naisparia ei uskottu pariskunnaksi, eikä tiiviitä naisyhteisöjä huomattu lainkaan tai ainakaan pidetty merkittävinä.⁵⁹

⁵⁷ Rudman & Glick 2008, 231–238.

⁵⁸ Adam 1998 [1985], 220–223.

⁵⁹ Norton 1997, S. 180–188.

Marilyn Fryen kiinnostava huomio homoseksuaalisten miesten ja naisten seksin harrastamiseen liittyvistä keskusteluista antaa meille yhdenlaisen selityksen (tai toisinpäin tarkasteltuna seurauksen), joka liittyy lesbojen naisten seksuaalisuuden piilossa pysymiseen: hän toteaa miehisen seksuaalisuuskulttuurin olevan *artikulatiivisempaa* kuin naisten. Tämä liittyy hänen mukaansa seksuaaliseen toimintaan liittyvän kielen ja sen merkitysten kehitykseen, joka taas voidaan jälleen johtaa patriarkaalisen kielenkäytön dominanssiin ja näiden puhetaojen yleiseen hyväksymiseen.⁶⁰ Näin ollen esimerkiksi monet seksiin liittyvät sanat voivat tuntua ”miehisiltä” ja siten nais erityisissä ryhmissä vierailta ja ylhäältätuotetuilta puhetaoilta.

Tämä voidaan tietysti nähdä kahdenlaisessa valossa: yhtäältä naiset saivat toteuttaa ja luoda omaa identiteettiään sekä kulttuuriaan rauhassa, mutta toisaalta he joutuivat kärsimään nimeonomaan minuutensa ja kulttuurinsa ignoroimisesta ja vähättelystä julkisessa keskustelussa. Jopa ’seksuaalisuus’ ja ’seksi’ itsessään ovat etymologialtaan hetero- ja cisseksuaalisesti sekä maskuliinisesti värittyneitä termejä,⁶¹ joiden käyttämistä voidaan toisinaan pitää ongelmallisena erityisesti homoseksuaaleista naisista tai transihmisistä ja heidän seksuaalisuudestaan puhuttaessa. Valitettavasti muiden käsitteiden puuttuessa, on tässäkin tutkimuksessa välttämätöntä käyttää kyseisiä termejä, vaikka puhe ei olekaan hetero- ja cisseksistä.

2.5 Etnisyys, ikä ja ruumiillisuus

Koska, kuten aiemmin on jo on todettu, ihminen ei ole pelkästään (jos siis välttämättä on lainkaan) sukupuolensa ja seksuaalisuutensa määrittelemä olento, vaan rakentaa identiteettiään vahvasti myös muiden ominaisuuksiensa varaan, emme voi jättää huomioimatta näiden tärkeyttä. Etnisyyteen pohjautuvat ennakkoluulot ja niiden pönkittäminen pienillä teoilla ja sanoilla; ikään liittyvä syrjintä esimerkiksi kaikenlaisesta kyvykkyydestä puhuttaessa; sekä erityisesti hiljaisuudessa hyväksytyt

⁶⁰ Frye 2000, 296–298.

⁶¹ Mt. 293.

ableismi ja *fat-shaming*⁶² ovat todellisia ongelmia, jotka toiseuttavat yhdessä cisseksismin ja heteronormatiivisuuden kanssa niin suuren määrän ihmisiä, että ei voida puhua enää vähemmistöstä.

Rodullistettuihin ihmisiin kohdistuva vallankäyttö ei vielääkään ole päättynyt. Se näkyy elokuvien roolituksissa, työhönotossa ja arkielämän valinnoissa, jotka työntävät rodullistetut ihmiset toiseen päähän sitä yksiselitteistä janaa, jota ihmiset tuntuvat valitettavasti yhä tarvitsevan luokitellakseen muita normaaliuden käsityksensä rajoissa. Matkaoppaita tutkittaessa haluan kiinnittää huomiota siihen, kuinka asennemuutokset näkyvät niiden sivuilla. On ilmiselvää, että vielä 1970-luvulla rodullistetut ihmiset ovat vain kauniita ja eksoottisia katseltavia aktiivisen toimijuuden ja tasavertaisen ihmisyyden sijasta – onhan se historiassamme surullisen myöhään tapahtunut käänne, että valkoinen väestö edes yrittäisi antaa mahdollisuuden, hyväksyä ja suvaita eri etnisyyksiin kuuluvat ihmiset tasavertaisina kanssaan. Tähän liittyy vahvasti myös oman, etuoikeutetun aseman ymmärtäminen ja sen hyväksyminen, mikä ilmiönä valitettavasti on yhä lapsenkengissään. Tärkeää olisikin esimerkiksi rasismia vastaan taistellessa ymmärtää myöskin se tosiasia, ettei valkoinen rotu edes saisi olla siinä asemassa, että sen hyväksyntää muita etnisyyksiä kohtaan tulisi odottaa.

Näiden arvojen ja ajattelutapojen olemattomuus on ehtinyt luoda niin vahvoja konstruktioita, että jotkut black queer -tutkijat ovat sanoneet jopa sosiaalisen konstruktioismin itsessään olevan vallankäyttöä sen usein pohjatessa valkoiseen maailmankuvaan ja sen käsityksiin esimerkiksi sukupuolesta, rodusta ja luokasta. Tämä on myös yksi tutkimukseni kulmakivistä ja tärkeistä kysymyksenasettelun lähtökohdista: kuinka vahvasti homoseksuaalisuus matkaoppaissa on valkoista konstruktioismia ja siten homoseksuaalisuuden ja homoseksuaalisen identiteetin oikeuttamista ensisijaisesti valkoiselle homoseksuaalille? ⁶³ Tässä tutkimukseni kohtaa lisäksi jälleen uuden eettisen haasteen – valkoisen tutkijan positioni on erityisen

⁶² Ableismilla tarkoitetaan terveyden ihannoitua ja syrjintää, joka siten kohdistuu eri tavoin (fyysisen tai henkisen) terveyden normista poikkeaviin ihmisiin – se voi olla esimerkiksi toiseuttavaa ja alentuvaa puhetta, esteettömyyden huomioimatta jättämistä, tietynlaisten haukkumasanojen vakiintumista tai mitä tahansa asemaa, kykyä, arvoa tai ihmisyyttä loukkaavaa ja kyseenalaistavaa toimintaa. Fat-shamingilla taas viitataan laihtumisen ihannoituihin ja ”ylipainoisen” henkilön syyllistämiseen, ja se liittyy usein vahvasti ableismiin juuri terveyden normin kautta.

⁶³ Aiheesta lisää mm. Ferguson 2005.

etuoikeutettu ja siten lähtökohtaisesti ristiriidassa black queer -tutkimusten perusteiden kanssa.

Vain intersektionaalinen näkökulma tutkimukseen voi luoda jonkinlaisen käsityksen siitä, kuinka maailmamme on rakentunut palvelemaan ja tukemaan tervettä, nuorta, valkoista, heteroseksuaalista ja cissukupuolista identiteettiä – aina yhdenkin seksin muuttuessa muuttuvat myös valtasuhteet muihin ihmisiin sekä henkilön mahdollisuus tulla hyväksytyksi omana itsenään. Erityisen hankalaksi tilanne käy silloin, kun useampi yllämainittu muuttuja on poikkeava.

Etnisyyden lisäksi tarkastelen siis sitä, kuinka monimuotoisesti ihmisyys on iän ja ruumiillisuuden kannalta esillä. Etnisyyteen liittyvä diskriminaatio liittyy edellä mainittuun myöhännäisherännäisyyteemme, ja oletan, että jonkinlainen aikajanalla tapahtuva muutos tämän suhteen olisi selvää molemmissa matkaopassarjoissa. Ikään kohdistuva syrjintä, erityisesti seksuaalisuuteen ja ulkonäköön liittyvä, sen sijaan ei EUGMS:n kannanoton mukaan ole kokenut pienintäkään asennemuutosta.⁶⁴ Erityisesti homoseksuaaleissa yhteisöissä vanhemmat ikäluokat tuntuvat unohtuvan.⁶⁵

Ruumiillisen monimuotoisuuden esittämiseen liittyvät muutokset ovat kiinnostavia taas niiden oletettavasti kääntyessä nurinkurin – seksuaalisuuden esittämisen ja kuvamanipulaation lisääntyttyä eri medioissa, on epätodellisten kauneusihanteiden määrä hävittänyt alleen sen pienenkin määrän todellista kuvaa ihmisvartaloista ja niiden erilaisuudesta. Se, kuinka monipuolista kuvastoa matkaoppaat näiden piirteiden suhteen tarjoavat, rakentaa siis myös osaltaan vastausta kolmanteen tutkimuskysymykseeni suvaitsevaisuudesta ja toiseuttavuudesta.

⁶⁴ EUGMS:n (European Union Geriatric Medicine Society) kannanotto ikäsyrjintään The Lancet -lehdessä: Strandberg, Pietikäinen & co. 2015.

⁶⁵ Bolchow 2006.

3. ”Noch dominieren dort die schwulen Männer”

Brendan Canavan haastatteli toukokuussa 2015 ilmestynyttä artikkeliaan varten 23 homoseksuaalia miestä matkailuun liittyvistä ajatuksista. Hän nostaa artikkelissaan esiin haastateltujen ajatuksia muun muassa siitä, voiko matkailija olla homoseksuaali, mutta ei homoturisti; siitä, että eivätkö kaikki turistit ole lomalla näkemässä ja kokemassa maailmaa riippumatta seksuaalisuudesta; sekä siitä, että homoturismilla viitataan niin usein seksiturismiin. Haastateltavat kokivat matkailuun liitetyt stereotypiat loukkaavina, huvittavina ja epätodenmukaisina, vaikka pyydettyä kuvailemaan perinteistä homoturistia, vastaajat kertoivat tämän olevan juuri kuvaillun kaltainen juhlija, rentoutumista ja seksiä lomaltaan etsivä, useimmiten rantalomakohteisiin haluava mies. Kuitenkaan kukaan vastaajista itse ei kokenut kuuluvansa tähän hedonistiseen ryhmään.⁶⁶

Alkaessani seuraavaksi erittelemään ja analysoimaan aineistoa, haluan kiinnittää lukijan huomion ensin juuri tähän näkökulmaan. Se, että matkaoppaiden antama mielikuva miespuolisesta homoturistista saattaa vaikuttaa yliseksuaaliselta viihteen kuluttajalta, sekä jopa suvaitsemattomalta ja rasistiselta, ei tietenkään tarkoita, että oppaiden lukijat tai homoseksuaalit miehet yleisesti itse tällaisia arvoja kannattaisivat. Tarkoitukseni on siis nimenomaan tuoda ilmi niitä rakenteellisia ongelmia, jotka syntyvät esimerkiksi vitsailun ja siihen liittyvän stereotypisoinnin seurauksena, jopa siis sellaisten ryhmien sisällä, jotka itse tällaisten diskurssien kohteina usein ovat – toisintamalla tässä tutkimuksessa oppaista kumpuavia arvomaailmoja en halua sanoa, että homoseksuaalit miehet ja homoseksuaalit naiset ovat jonkinlaisia tasaisia, yhteneväisiä ryhmiä, vaan esittää valtarakenteiden ja konstruoitujen kulttuurien kierrettä, joka vahingoittaa erityisesti vähemmistöjä.

⁶⁶ Canavan 2015, 3–5.

Tämä liittyykin vahvasti MacCannelin näennäisautenttisuuden teoriaan: tässäkin tapauksessa esitetyt kulttuurituotteet ovat alkuperäisestä kontekstistaan irroitettuja, satunnaisesti valittuja ja siten rakennettuja piirteitä, jotka eivät välttämättä kuvaa matkakohteen todellista, suhteellista tarjontaa saati sen aitoa kulttuuria. Kuitenkin tällainen näennäisautenttisuus voi uskoakseni vaikuttaa niin aidolta, että se lopulta konstruoi tietynlaisia turisteja tai vähintäänkin heidän kokemuksiaan muista, kuvitteellisista turisteista.

Berliiniä käsitteleviä matkaoppaita löytyy Schwules Museum*in sekä Spinnbodenin arkistoista useilta eri julkaisijoilta sekä useilta vuosilta, osa matkaopassarjoista on julkaissut jopa kaksi kirjaa vuosittain. Jotta aineisto ei paisuisi liian suureksi, ja jotta eri matkaoppaat olisivat sekä vertailukelpoisia keskenään että ajallisesti sopivaa vaihtelevuutta tarjoavia, valikoituivat otoksen matkaoppaat niin, että mukana ovat vain saksalaisten järjestöjen julkaisut, sekä miesten matkaoppaista (ensimmäisiä, lähtötilannetta selventäviä oppaita lukuun ottamatta) vain ne, joille löytyy vertailukohdaksi samana vuonna julkaistu naisten opas. Koska naisille suunnattuja oppaita on huomattavasti miehille suunnattuja oppaita vähemmän, rajaavat nämä vuodet aineistoa sopivasti – kuitenkin niin, että kattava kuva vuosikymmeniltä voidaan muodostaa poikkileikkausvuosia tarkasteltaessa.

On huomioitavaa, että miehille suunnatut oppaat ovat toimineet ennen naisten oppaiden ilmestymistä myös homoseksuaalisten naisten oppaina, eikä niitä ole missään eritelty miehille suunnatuiksi – niissä käytetään sanoja *gay* tai *homosexuell* sanan *schwul* sijaan (joka siis viittaisi nimenomaan miespuoliseen homoseksuaaliin), ja sanojen *gay* sekä *homosexuell* tulisi viitata yleisesti homoseksuaalisuuteen, sukupuoleen katsomatta. Täten oppaat ovat siis keskenään hieman erilaisessa asemassa sukupuolisen moninaisuuden esittämisen näkökulmasta, eikä naisten oppaiden kuvastossa välttämättä tämän vuoksi voi olettaakaan esimerkiksi esiintyvän cismiehiä. Puhun tässä tutkimuksessa kuitenkin selkeyden sekä oppaiden luoman mielikuvan vuoksi miesten oppaista naisten oppaiden rinnalla. Tarkoitukseni on tuoda täten ilmi myös naisten häivyttämistä toimijuuden kentältä.

Aineiston laajuuden, tutkimuskysymysten sekä teoriapohjan ja menetelmien monipuolisuuden vuoksi aineiston erittely ja analyysi on jaettu useaan osaan selvytyden ylläpitämiseksi. Yhteensä oppaita kertyi analysoitavaksi 18, ja jokaisen niiden sisältö esitellään lyhyesti seuraavaksi. Käyn läpi oppaiden aihejaottelut sekä lyhyesti kirjasista esiin nousevia piirteitä tutkimuskysymyksiin liittyen. Seuraavaksi esitellään lyhyesti ja taustoittavasti ensimmäisiä seksuaalivähemmistöille suunnattuja Berliinin-matkaoppaita – sen jälkeen esitellään kaikki naisten oppaat, ja tämän jälkeen siirrytään miesten oppaisiin sekä vuosituuhannen vaihteessa ilmestyneisiin yhteisoppaisiin. Kappaleessa 3.3 koko aineisto eritellään vielä lyhyesti kvantitatiivisesti ja sen sisältöön pureudutaan hieman syvällisemmin aineiston karsimiseen käytetyn koodijaottelun avulla. Kappaleessa 4 päästään lopulta ryhmittelyyn sekä aineiston jäsentelyyn kautta tuotettuihin kategorioihin ja siten tutkimustuloksiin. Viimeinen kappale sulkee analyysin johtopäätöksillä.

Ensimmäinen *Berlin-Report für Freunde*⁶⁷ (BRFF) on julkaistu vuonna 1973, ja se on sekä 2000-luvulle asti säännöllisesti julkaistun sarjan aloittava vihkonen että ensimmäinen seksuaalivähemmistöille suunnattu, Berliiniä koskeva opas. Se julkaistiin neljä vuotta ensimmäisen kansainvälisen oppaan, *Spartacuksen* jälkeen. Vuoden 1973 BRFF tarjoaa hyvin niukasti informaatiota – se on kokoa A6 ja sisältää kahdeksan sivua pientä konekirjoitustekstiä. Ensimmäisellä sivulla esitellään kaksi homoseksuaalien oikeuksia puolustavaa järjestöä ja yksi auttava puhelin, sen jälkeen vuoron saavat seksikauppojen, baarien, saunojen, uimarantojen, hotellien, puistojen ja vessojen listat. Kahdeksasta sivusta viisi on varattu baareille ja klubeille, ja lopussa mainitaan kolme erillistä osoitetta otsikolla *Transvestiten-Lokale* (suom. ”Transvestiittipaikat”). Vastaavia vihkosia löytyy myös vuosilta 1975, 1977 ja 1978, ja näistä vuoden 1975 opas on ensimmäinen, jossa on muutama mainos, ja vuoden 1978 opas on ensimmäinen, jossa on värilliset kannet. Sisältö on kaikissa hyvin samanlainen, otsikot ovat täysin samat ja vinkkejä kertynyt sivuille vain vuosittain lisää niin, että vanhat ovat usein säilyneet mukana seuraavissa julkaisuissa.

⁶⁷ Julkaisija Heinz Reber, järjestön *Schutzbund Deutscher Homophiler* (suom. ”Saksalaisten homofiilien turvajärjestö”) perustaja. Varsinaisista sisällön laatijoista järjestön taustalla ei ole tarkempaa tietoa saatavilla.

Vuonna 1974 julkaistiin ensimmäinen, naisille suunnattu kansainvälinen matkaopas, *The girl's guide*, jossa Berliiniä käsiteltiin kohdekaupungeista sivumäärällisesti eniten, jopa 8 sivun verran. Ensimmäinen, ainoastaan Berliiniä käsittelevä naisten opas julkaistiin vuonna 1984 nimellä *Frauenstadtbuch Berlin Nr. 1*⁶⁸, ja siten tutkimuksen tarkempi analyysi alkaakin vasta 1980-luvusta, kyseisestä teoksesta.

3.1 Naiset – yhdessä koko kaupungin halki

Frauenstadtbuch Berlin Nr. 1 (FSB 1984) on lähes 300-sivuinen tietokirja kaupungista kiinnostuneille naisille. Sen kansikuva on Evelyn Kuwertzin kesäinen maalaus, jossa ihmiset istuvat terassilla – tosin eivät juomalasien, vaan kirjapinojen kera. Kirja alkaa laatijoiden alkutervehdyksillä, jota seuraa Berliinistä kertova runo. Runo kuuluu koko kirjan läpi osioita jakavaan sarjaan, jossa kansainväliset naiskirjailijat kertovat joko muutostaan Berliiniin tai jakavat lyhytnovellien muodossa vinkkejä kaupungista. Kirja on jaettu aihealueisiin *Terveys & terapia/ Koulutus & tiede/ Poliitiikka/ Kulttuuri/ Kirjallisuus/ Media/ Musiikki/ Käsiyöläiset/ Viihde & vapaa-aika*. Terveys & terapia -otsikon alta löytyy tietoa erilaisista, Berliinissä kokoontuvista ryhmistä ja siellä toimivista yhdistyksistä ja keskuksista. Tarjolla on esimerkiksi feministisen terveyskeskuksen lisäksi lukuisia erilaisia terapiaryhmiä (mm. syömishäiriöistä kärsiville tai seksuaalista ahdistelua ja väkivaltaa kokeneille); turvakoteja, itsepuolustuskursseja, kriisipuhelimia; tukiryhmiä seksityötä tekeville ja maahanmuuttotaustaisille naisille; lukupiirejä, erilaisia kahvilatapaamisia nuorille ja vanhoille sekä esimerkiksi vammaisille homoseksuaaleille naisille. Nämä vievät kirjan alkuosasta ensimmäiset 86 sivua.

Tämän jälkeen luetellaan Berliinissä toimivia tiedeyhteisöjä yliopistoista kirjastoihin ja naistutkimusryhmiin, sekä muutamia poliittisia ryhmiä. Kulttuuri -osio tarjoaa tietoa kaupungin taidegallerioista, teattereista ja kirjakaupoista sekä julkaisijoista. Kaikki osiossa esitellyt toimijat joko ovat naisoletettuja itse tai käsittelevät työssään naiseutta.

⁶⁸ Julkaisijana Frauenbuchverlag GmbH, naiskirjailijoihin sekä ”naisteemaisiin” kirjoihin erikoistunut kustantamo. Laatijana mm. Barbara Kavemann, sosiaalitieteiden tohtori ja naistutkija.

Samalla linjalla jatkavat myös Media, Musiikki ja Käsityöläiset (saksankielinen nimi *Handwerkerinnen* viittaakin ainoastaan naisiin). Kirjan viimeinen osio, Viihde & vapaa-aika, tarjoaa menovinkkejä naisille suunnatuista yökerhoista poliittisesti aktiivisiin baareihin ja kahviloihin, moottoripyöräkerhoihin sekä tanssikursseihin.

Mainoksia kirjassa on hyvin vähän, valokuvia keskimäärin joka kolmannella sivulla, piirrettyjä kuvia sen sijaan hieman enemmän. Kuvien aihepiirit vaihtelevat maisemakuvista ryhmäkuviin ja taidekuvista urheilukuviin. Vain yksi kuvista on hieman seksuaalisesti väritynyt – tässä nuori nainen istuu tummasävyisessä kuvassa suuri lierihattu päässään ja huulet punattuina. Hänen mustan pitsilenkinsä kaula-aukko ulottuu niin alas, että rinnan kaari ja nänni ovat nähtävissä.⁶⁹ Kuvastossa on myös eri kokoisia ja ikäisiä naisia, sekä kaksi naista pyörätuolissa. Muutamia rodullistettuja henkilöitä esiintyy, miesoletettuja vain muutama yhden hallitusta esittävän pilailukuvan lisäksi. Myös muunsukupuolisuus on piilossa, vaikka naiseutta ei varsinaisesti missään ole määriteltykään, eikä kuvasto ole niin vähäpukkeista, että sitä ruumiillisuudellakaan määriteltäisiin. Vain seitsemän kirjassa annetuista vinkeistä viittaa suoraan homoseksuaaleihin naisiin – muuten tarjonta on suunnattu kaikille naisille.

Selityksen homoseksuaaleille naisille suunnattujen vinkkien puutteeseen tarjoaa seuraava, vuonna 1989 ilmestynyt *Frauenstadtbuch Berlin*⁷⁰ (FSB 1989). Kirjan *Lesbot*-osiossa aiheen marginaaliutta avataan seuraavasti:

Ein Merkmal dieser lesbischen Subkultur allerdings ist, dass lesbische Frauen mit schwulen Männern zusammenarbeiten oder sich in den Lokalen gemeinsam amüsieren. Es gibt (noch) keine separate lesbische Subkultur... Noch dominieren dort die schwulen Männer. [...] Einen guten Überblick über die Berliner ‚Szene‘ gibt das Männerbüchlein ‚Berlin von hinten‘ [...] Eine ‚Führerin‘ durch das lesbische Berlin gibt es leider noch nicht...⁷¹

⁶⁹ Kts. liite, kuva 31.

⁷⁰ Julkaisijana ja laatijana 8-henkinen Projektgruppe Frauen(t)räume. Rahoittajana muun muassa Goldrausch, feministinen apurahajärjestö berliiniläisille projekteille.

⁷¹ FSB 1989 s. 176–180.

Yksi merkittävä tekijä lesboalakulttuureihin liittyen on yleensäkin se, että lesbot naiset tekevät yhteistyötä homomiesten kanssa, tai viihtyvät keskenään paikallisissa baareissa. (Vielä) ei ole olemassa erillistä lesboalakulttuuria. [...] Vielä toistaiseksi tätä dominoivat homomiehet. [...] Hyvän yleiskuvan Berliinin ‘skenessä’ antaa miesten kirjanen ‘Berlin von hinten’ [...] Opasta lesbo-Berliiniin ei vielä valitettavasti ole olemassa...

Vuoden 1989 kirja on nimestään huolimatta (kuten myös vuoden 1993 kirjanen) toisen julkaisijan ja toisten laatijoiden tekemä, tällä kertaa jo lähes 350-sivuinen teos naisten Berliinistä. Aihealueet poikkeavat edeltäjänsä jaottelusta hieman: *Ikä, Viihde, Ulkomaalaiset, Rakentaminen & Asuminen, Yritykset, Koulutus, Rahoitus, Tutkimus, Terveys, Väkivalta, Kulttuuri, Lesbot, Tytöt, Media, Äidit, Poliitiikka, Psykye, Oikeus, Urheilu, Riippuvuus ja Turismi* antavat kattavan kuvan kaupungin tarjonnasta hyvin monipuolisesti – jälleen kaikille naisille.

FSB 1989 on tarjonnaltaan hyvin samankaltainen kuin aiempikin teos. Se esittelee erilaisia toimintaryhmiä, keskuksia, teollisuutta, tutkimusta, taidetta, kahviloita ja muita menovinkkejä naisille. Myös kuvasto on hyvin samankaltainen kuin edeltäjänsä, ja koska aihealueet ovat niin monipuolisia, löytyy kirjasta nuoria ja vanhoja, vammaisia ja vammattomia, sekä aiempaa värikkäämmiin myös eri etnisyyksiä. Miehiä esiintyy kuvissa jälleen hyvin vähän, seksuaalissävytteisiä kuvia ei ole ollenkaan. Lesbot -otsikon alla on kuusi kuvaa: viisi niistä esittää kahta naista lähekkäin erilaisissa tilanteissa (kahvia juoden, nauraen, toisiaan katsoen yms.) ja yksi on ryhmäkuvana Pride -kulkueesta vuodelta 1989. Tarjolla on kymmenen osoitetta – lesboarkiston, kahden lehden sekä yhden radiokanavan toimituksen, taideyhteisön sekä muutaman neuvonta- ja toimintaryhmän. Varsinaisesti turisteille suunnattu osio tarjoaa vain kolme osoitetta: kaksi naisille suunnattua infopistettä sekä yhden naisille suunnatun hotellin.

Kun FSB 1989 totesi lokakuussa, että lesboille ei *vielä* ole tarjolla omaa opaskirjaa Berliiniin, ilmestyi *LESBerlinA*⁷² (LSB 1989), 45-sivuinen osoitekirjanen kuin tilauksesta, vain kuukausi tämän jälkeen. Vihkonen tarjoaa tietoa kuitenkin vain länsi-Berliinistä. Tämän teoksen aihealueet ovat hieman aiemmista oppaista poikkeavia:

⁷² Kirjan julkaisijana ASTA-FU, Freie Universität Berlinin järjestö lesboille naisille. Rahoittajana on toiminut LES – lesbisch-feministisches Informationszentrum.

Neuvonta, Kahvilat/Baarit/Ravintolat, Diskot, Terveys, Informaatio/Viestintä, Pääoma, Kirkko, Kulttuuri/Musiikki, Media, Poliittikka, Lakipalvelut ja Matkustus/Urheilu. Neuvonta -osiossa tarjotaan samankaltaisia vinkkejä kuin FSB:t ovat tarjonneet – erilaisia tuki- ja neuvontaryhmiä, joita esitellään lisää myös muiden alaotsikoiden alla. Baareja ja kahviloita on tarjolla useita, ja erityisesti lesbonaisille suunnattu yökerho löytyy Schönebergistä, joka on nykyään yksi tunnetuimmista Berliinin homoalueista. Kolme muuta yökerhoa, jotka järjestävät satunnaisia naisten iltoja, esitellään myös.

Kirjanen on monilta osin edeltäjistään poikkeava sekä kuvastoltaan, tarjonnaltaan että laatijoidensa puolesta – sen on laatinut ja julkaissut lesbo-feministinen opiskelijajärjestö ja sen menovinkit on suunnattu ensimmäistä kertaa ainoastaan homoseksuaaleille naisille. Valitettavasti kirja on kuitenkin ainoa laatuaan, eikä mahdollisista myöhemmistä julkaisuista löydy tietoa. Kuvastoltaan tämä kirjanen on lähes ainoastaan seksuaalinen, vaikkakin miesten kirjoista poikkeavalla tavalla: kaikissa kuvissa esiintyvät samat kolme naista, joista kaksi ovat valkoihoisia ja yksi tummaihoisen. Osa kuvista on alastomia vartalokuvia, osassa naiset näkyvät vain hartioista ylöspäin. Suurin osa kuvista on hyvin utuisia ja sensuelleja sekä hieman leikkisiä. Yhdessä kuvassa kaikki kolme pyllistävät kameralle ja yhdessä kuvassa he poseeraavat alasti hieman ujustellen. Kahdessa kuvassa esiintyy yksi nainen ikään kuin kehonrakennuskilpailuista tutuissa asennoissa, ja yhdessä kaksi naista seisovat vierekkäin toisiaan halaten, ja toisen naisen käsi on toisen intiimialueen edessä. Ainoastaan kuvassa, jossa kaikki kolme esiintyvät ujusti hymyillen, näkyy sekä alaston vartalo että kasvot.⁷³ Muut kuvista ovat salamyhkäisempiä ja näyttävät vain jommankumman – yleensä silloinkin vain osittain. Muita sukupuolia ei kuvastossa esiinny, ja kaikki naiset ovat nuoria, hoikkia sekä ulkoisesti vammattomia.

Senatsverwaltung für Frauen, Jugend und Familie (suom. "Naisasia-, nuoriso- ja perheministeriö") on toiminut rahoittajana myös aiemmille naisten oppaille, mutta vuonna 1990 se julkaisi vielä omansa, *Wegweiser für Frauen* (suom. Tiennäyttäjät naisille). 250-sivuisen kirjan tarjonta on lähes sama kuin aiempienkin oppaiden, ja se esittelee hyvin neutraalisti kaupungin ohjelmaa kaikenikäisille ja kaikenlaisissa eri

⁷³ Kts. liite, k. 32.

elämäntilanteissa oleville naisille. Tässä kirjassa valokuvia ei ole ollenkaan, vaan ainoastaan aihealueiden vaihtuessa sivulla on piirretty, abstrakti kuvituskuva. Edeltäjistään poiketen opas tarjoaa vinkkejä myös kaupunginalueittain. Lesboille on kirjasta varattu kahdeksan sivua, joilla esitellään jo aiemmin tutuksi tulleet ryhmät sekä yökerhot. Kirja on hyvin tiivis ja koruton, mutta tarjoaa vielä edeltäjiään hieman monipuolisempia vinkkejä laidasta laitaan – tosin vain muihin aihealueisiin kuin homoseksuaaleihin naisiin liittyen. Tämän vuoksi kirja ei ole tutkimuksen kannalta kovinkaan mielenkiintoinen tai antoisa, ja on ilmoitettu tässä vain lyhyesti tiedoksi.

Jälleen samalla nimellä, Frauenstadtbuch Berlin, mutta eri julkaisijan ja laatijan toimesta vuonna 1993 ilmestynyt, uusi, 270-sivuinen Berliinin-opas naisille on kuvastoltaan edeltäjiään hieman menevämpi. Aihealueina kirjasessa ovat *Vieras kotiseutu/ Historia/ Kulttuuri/ Poliitiikka/ Arkipäivä/ Nautinto ja Palvelut*. Vieraasta kotiseudusta kertovat naiset, jotka ovat muurin murtumisen jälkeen muuttaneet toiselle puolelle Berliiniä, ja Historia tarjoaa laajan tietoisuuden naishistoriasta Berliinissä Rosa Luxemburgista Marlene Dietrichiin. Kulttuuri -otsikon alla esitellään sekä musiikkia, taidetta että tiedettä. Poliitiikka -osio on laaja, ja kertoo naisista Berliinin politiikassa. *Arkipäivä* esittelee naisia työssään, ja *Nautinto* sekä urheiluryhmiä että kaupungin yöelämää – yökerhoja ja baareja, joita on alkanut nousta nyt myös kaupungin itäpuolelle. Lesbot mainitaan kirjassa aina lyhyesti ja satunnaisesti esimerkiksi yökerhoja tai jo aiemmista teoksista tuttuja ryhmiä esitellessä, ja lisäksi kirjan lopussa olevassa osoiteosiossa, jossa kerrotaan kirjassa lähinnä pitkien tekstien muodossa esiteltyjen menovinkkien tarkat osoitteet, on alaotsikko *Lesben*. Otsikon alla on kymmenen osoitetta, joista kaikki ovat neuvonta- tai toimintaryhmiä.

Kirjan kuvasto on hyvin monipuolinen ja esittelee maisema-, taide- ja kaupunkikuvien lisäksi eri ikäisiä ja taustaisia naisia erilaisissa toiminnoissa. Eri etnisyyksiä esiintyy muihin kirjasiin verrattuna melko tiuhasti, lisäksi yksi vammaisen henkilö on kuvattuna. Miesoletettuja kuvissa on muutamia, muunsukupuolisuutta ei voi kuvista tunnistaa. Seksuaalisväritteisiä kuvia ei ole ollenkaan.

Toinen suoraan ja selkeästi vain lesboille naisille suunnattu Berliinin-opas, *Lesbisches Berlin*⁷⁴ (LB), on vuosituhaten vaihteeseen tultaessa kerännyt sisältöä jo 270 sivun verran ja on siten selkeä merkki siitä, että kymmenen vuotta aiemmin julkaistun LESBerlinAn ajoista on tultu pitkälle. Kirjan kansi on kirkkaan oranssi ja siinä on sekä kuvia hymyilevistä naisista että Berliinistä. Kirja on jaoteltu osiin kolmella eri tavalla: se johdattaa lukijaa sekä kaupunginosista kirjoitettujen pienten historiallis-poliittisesti sävyttyneiden tarinoiden mukaan että eri aiheisiin liittyvien lyhytartikkelien siivittämänä. Viimeinen osio on matkaoppaille perinteisemmän aihejaottelun mukainen, noin 30-sivuinen osoiteosio. Koko teos lopun tiivistelmää lukuunottamatta on kirjoitettu ikään kuin romaanin muotoon (laatija onkin kaunokirjailija), ja siten jokainen menovinkki on istutettu tarinan sisään.

Suurin osa vinkeistä on kahviloita, baareja ja muita kohtaamispaikkoja sekä taidegallerioita, teattereita tai museoita. Viimeinen osio antaa hyvän osviitan siitä, minkälaisia paikkoja kirja esittelee: aihealueina ovat muun muassa *40, 50, 60 ja vanhemmat/ Baarit, kahvilat, kuppilat ja ravintolat/ Kirjakaupat ja media/ Elokuvateatterit ja lesboelokuvat/ Taiteilijattaret/ Museot ja arkistot/ Musiikki/ Juhliminen/ Psykologia ja terveyst/ Saunat, kylpylät ja rannat/ Shoppailu/ Hengellisyys/ Urheilu/ Tanssikurssit/ Yöpyminen*. Kirjan vinkkeihin lukeutuvat useat, jo aiemmista teoksista tutut kahvilat, palvelut ja taidelokaatiot, mutta nyt joukossa on useita selkeästi homoseksuaaleille naisille tarkoitettuja paikkoja ja tapahtumia – sekä kaupungin itä-että länsipuolella.

Sauna- ja kylpylävinkit ovat miesten vastaavista eroavia, eivätkä ainakaan suoraan viittaa seksuaaliseen kanssakäymiseen. Shoppailu -otsikon alta löytyy neljän seksiliikkeen osoitteet, ja nämä ovat kirjan ainoita seksiin liittyviä vinkkejä. Sen sijaan kuvastossa on useampia seksuaalisia kuvia laidasta laitaan: muun muassa sekä hyvin paljastavaan, eroottiseen goottiasuun pukeutunut naisoletettu että strap-on-dildo yllään tanssiva alaston henkilö esiintyvät suurissa kuvissa. Vaikka suoranaisesti vähäpukeisia tai seksiä näyttäviä kuvia on vain 8, seksuaalinen lataus kirjassa on kaikille naisille

⁷⁴ Julkaisija on vuodesta 1974 asti naishistoriaan, psykologiaan, seksuaalisuuteen tai esimerkiksi naisten asemaan ja poliittiseen aktiivisuuteen liittyviä teoksia julkaissut Orlanda Frauenverlag. Laatijana on Traude Bührmann, berliiniläinen kirjailija ja seksuaalivähemmistöaktiivi.

suunnattuja oppaita hieman selkeämmin havaittavissa kuvissa esiintyvien henkilöiden keskinäisissä asetelmissa ja katseissa.

Kuvasto on tähänastisista oppaista kaikkein monipuolisin ja kiinnostavin. Mainoksia on melko vähän ja keskitetysti, muutoin kuvat esittävät kaupungista löytyviä pieniä yksityiskohtia, ihmisiä eri paikoissa ja aktiviteeteissa sekä erilaisia piirroksia. Sukupuolisen itsensä toteuttamisen moninaisuus on selkeästi esillä ja kuvissa esiintyy hyvin eri näköisiä, kokoisia ja ikäisiä henkilöitä, sekä lisäksi myös erilaisia etnisiä taustoja ja vammaisia henkilöitä on kuvissa aktiivisina osallistujina.

Tultaessa 2000-luvulle muuttuu oppaiden rakenne ja tarjonta merkittävästi. Uusia naisten oppaita vuosikymmenellä ei valitettavasti ole julkaistu – ainoastaan uusi painos vuoden 1999 *Lesbisches Berlin*istä ilmestyi vuonna 2002, mutta siihen on lähinnä päivitetty muutamia osoitteita, eikä kirjan ulkoasu tai tarjonta kokonaisuudessaan ole muuttunut. Uutena tulokkaana markkinoille astunut *Siegessäule Kompass* tarjoaa sen sijaan siis nyt tiivistähtisesti päivitetyn katsauksen koko kaupungin queer-skeneen, sanojensa mukaan kaikille sukupuoleen katsomatta.

Vuoden 2010 *Frauenstadtbuch Berlin* on 260-sivuinen, hyvin neutraali matkaopas, jossa on 15-sivuinen osio lesboille naisille. Kirjan 80 ensimmäistä sivua esittelevät kaupungin naishistoriaa ja seuraavat 120 kaupungin naisia – aiheeseen kuin aiheeseen liittyen. Esittelyssä ovat sekä naisia esittävät muistomerkit että naisten toteuttamat projektit ja taiteeseen tai tieteeseen liittyvät saavutukset kaupungissa. Loput 60 sivua kertovat menovinkkejä perinteiseen matkaopastyyliin. Nämä sivut on jaoteltu aihealueisiin *Kulkeminen Berliinissä/ Kaupunkikierrokset/ Esteettömästi Berliinin läpi/ Majoitus/ Ravintolat ja kahvilat/ Wellness ja Sauna/ Kulttuuri & lapset/ Kirjakaupat/ Seksilelut/ Tapahdumat naisille/ Media ja Osoitteet naisille.*

Teos on ainoa, jossa esteettömyys on huomioitu omana otsikkonaan, muissa oppaissa se on satunnaisesti mainittu tiettyjen osoitteiden yhteydessä. Otsikon alta löytyvät perustiedot lentokentistä, hotelleista, museoista ja ravintoloista, jotka ovat esteettömästi

saavutettavissa. Lisäksi esitellään vammaisten naisten yhdistys ja muutamia muita naisten järjestöjä, joiden sijainnit ovat esteettömiä.

Saunaosiossa esitellään neljä eri kylpylää, mutta niiden esittelyjen yhteydessä ei mainita seksuaalisuutta tai muutoin esitetä seksiin liittyviä piirteitä. Seksilelujä esittelevässä osiossa mainitaan kolme seksikauppaa, jotka ovat erityisesti naisille suunnattuja, mutta kuvia osiossa ei ole. Muutaman sivun verran esitellään kaupungin monikulttuurista elämää ja Tapahtumat naisille -otsikon alta löytyy kymmenkunta kahvila-baaria ja toiset kymmenkunta klubia, jotka määrittelevät itsensä joko naisten paikoiksi tai queereiksi. Lopuksi mainitaan "seksibileet" – näitä etsittäessä lukijaa suositellaan kääntymään yhden, jo esitellyn, naisille suunnatun seksiliikkeen puoleen. *(S)Exclusivitäten* järjestää lelujen esittelyiltoja naisille sekä tiedottaa seksiin liittyvistä tapahtumista ja uutuuksista tiedusteltaessa. Kirjan kuvasto on hyvin kaupunkipainoitteinen, ja suvaitsevaisuudessaan lopulta naisten oppaiden heikoimmasta päästä. Muita kuin ulkoisesti terveitä, valkoisia naisoletettuja esiintyy hyvin vähän, ja näistäkin suurin osa on nuoria ja hoikkia.

3.2 Miehet – kuntosalilta saunaan ja klubille

Vuonna 1984, kun ensimmäinen naisille suunnattu kirja julkaistiin, oli miesten matkaoppaita tarjolla jo useammalta julkaisijalta. Jo kymmenen vuotta julkaissut Heinz Reber (BRFF) pitäytyi yhä samaisessa, 1970-luvulta tutussa aihejaottelussa, mutta vihkoseen oli vuosien saatossa kertynyt jo noin viisikymmentä sivua lisää. Myös kuvia on 1980-luvun julkaisuissa jatkuvasti enenevässä määrin. Eri aihealueisiin liittyvissä mainoksissa esiintyvien, paidattomien piirroslihakimppujen joukossa on muun muassa useita Tom of Finlandin piirroksia sekä muutamia vähäpukeisia valokuvia. Vuoden 1984 julkaisuun on lisätty myös aihealueet *Leder*, *Restaurants* sekä *Discotheken*.

Viisi vuotta myöhemmin vihkonen oli paisunut jälleen, nyt reilulla 20 sivulla. Käymälöitä ei enää tässä julkaisussa ole lueteltuna, ja uutena aihealuetulokkaana sivulta

60 löytyy myös muutama uimaranta sekä tieto siitä, onko kyseessä nudistiranta vai ei.⁷⁵ Kuvastossa esiintyy yksi tummaihoisen mies, taidegallerian mainoksessa. Lihaksikas mies on alasti ja asettautunut juoksijoille tyypilliseen lähtöasentoon kameraa kohti, mutta hänen katseensa on osittain laskettuna maahan. Gallerian mainos tekee miehestä väkisinkin vahvasti rodullistetun sekä “katseltavan”, varsinkin kun selitystä kuvan valinnalle ei mainoksesta löydy. Muissa yhteyksissä eri etnisyyksiä ei esiinny.

BRFF:n lisäksi 1980-luvulla markkinoille tulivat *Berliner-Bote* (BRFF:n kaltainen vihkonen) sekä useampia satoja sivuja sisältävä *Berlin von hinten*⁷⁶. *Berliner-Bote* tuntuu keskittyvän lähes ainoastaan seksiin, ja siinä mainostetaan sekä paikkoja, joista seksiä voi ostaa että paikkoja, joissa seksistä ei tarvitse maksaa. Vihkosen alkuperä on hyvin epäselvä, julkaisijaa ole mainittu, eikä arkiston työntekijöilläkään siitä ole varmuutta. Sekään ei ole tiedossa, onko *Berliner-Boten* lupaama huima julkaisutahti, 4 kertaa vuodessa, lopulta toteutunut vai ei – arkistosta löytyvät vain kaksi ensimmäistä numeroa, kevään sekä kesän 1984 numerot. Puuttellisten tietojen vuoksi *Berliner-Bote* on jätetty pois analyysistä, ja esitellään tässä ainoastaan tiedoksi.

Sen sijaan *Berlin von hinten* (BVH), joka on oppaista ensimmäiseksi saavuttanut varsinaisen kirjan muodon virallisine julkaisutietoineen, tarjoaa jo sisällöllisesti paljon enemmän kuin aiemmat, pelkkiä osoitteita ja puhelinnumeroita julkaisseet vihkoset. Kirjan kuvitus on hyvin seksuaalista, vaikka itse aiheet eivät seksiin liittyisikään. Vuoden 1984 kirja on mustakantinen pokkari, jonka seepian värisessä kansikuvassa kaksi lihaksikasta, valkoista, viiksekästä miestä seisoo alasti peilin edessä (kuva on rajattu nivusiin). Toinen, vanhempi miehistä, kampa tukkaansa ja nuorempi katsoo suoraan peiliin pitäen kättään nähtävästi toisen miehen pakaralla. Kirja alkaa tervehdystekstillä, joka johdattelee muutaman kymmenen sivun mittaiseen Berliinin homohistoriaan, sen jälkeen tarjolla on kolme lyhyttä artikkelia, muun muassa aiheesta “*Keitä miehet homoalokuvissa ovat?*”⁷⁷. Näiden jälkeen esitellään kolme Helmut Röttgenin valokuvaa tummaihoisesta, alastomasta miehestä tyypillistä berliiniläistä

⁷⁵ Itä-Saksassa FKK eli Freikörperkultur (“nudistikulttuuri”) oli rannoilla sekä esimerkiksi kylpylöissä hyvin yleistä kaiken kansan keskuudessa.

⁷⁶ Julkaisija Bruno Gmünder Verlag, joka osti Spartacuksen itselleen vuonna 1986. Bruno Gmünder on tunnettu homoseksuaalien oikeuksien puolustaja, alan kirjailija sekä media-aktivisti.

⁷⁷ Eivät kuulemma useinkaan itse homoseksuaaleja, BVH 1984, s. 54.

taustaa, talonrauniota, vasten otsikolla *Ein Amerikaner in Berlin*, eräs amerikkalainen Berliinissä.

Kirjan alkupää on täynnä lyhyitä tarinoita, osa novellintyyppisiä pieniä kertomuksia, osa eri alojen harrastajien tai ammattilaisten kirjoittamia vinkkejä ja mielipiteitä. Vasta kirjan puolivälistä alkavat varsinaiset, matkaoppaille tyypilliset sivut lyhyine kommentteineen ja osoitteineen. Vaikka kirja siis onkin kuvastoltaan hyvin seksuaalinen, tarjoaa se jo enemmän aihealueita kuin edeltäjänsä: lääkärit, kirjakaupat, fitness ja tanssi, galleriat, museot, kioskit sekä lakipalvelut ovat saaneet jo hieman palstatilaa edellisten, tuttujen aihepiirien lisäksi. Monet edellisistäkin tuntuvat viittaavan välillisesti seksiin, eikä tarjonnan laadusta voi pelkän matkaoppaiden tarjoaman informaation perusteella sanoa, miksi juuri tiettyä kuntosalia tai kioskia mainostetaan. Usein aihealueiden kuvitus luo mielle yhtymän seksiin, kun esimerkiksi kuntosalin osoitteen vieressä poseeraa öljytty, lihaksikas, alaston mies, jonka vartalon mitään osaa ei ole peitetty. Luetellut lakipalvelut ovat erityisesti pykälän 175 rikkojille suunnattuja ja siis näihin rikoksiin erikoistuneita toimistoja tai henkilöitä. Seksiä tarjotaan tässä oppaassa sekä maksullisesti että maksuttomasti, pornoelokuva- ja nahkafetissitapahtumissa sekä sauna- ja kylpyilloissa. Muita kuin valkoisia etnisyyksiä ei esiinny “amerikkalaisen“ lisäksi. Muita sukupuolia ei kuvastoissa juurikaan esiinny.

Vuoden 1989 BVH on värikkäisiin kansiin nidottu, yli 250-sivuinen opas Berliinin-matkailijalle. Kannessa on jälleen kaksi valkoihoista miestä, nyt piirrettyjä. Miehistä toinen on tummahiuksinen, viiksekäs ja karvainen, ja toinen vaaleatukkainen ja sileäihoisen. Käsissään miehet pitelevät kahta kaupungin tunnettua nähtävyyttä, televisio- sekä radiotornia, hymyillen samalla leveästi. Tapa, jolla miesten kädet torneja pitelevät sekä tornien asettelu miesten vartaloita vasten muuttaa ne kuitenkin välittömästi suuriksi fallossymboleiksi.

Kuten aiemmassakin julkaisussa, myös tässä kirjan ensimmäinen osa (tällä kertaa tosin huomattavasti lyhyempi, vain 50-sivuinen) on omistettu lyhyille artikkeleille ja tarinoille. Nyt haastatteluilla ja artikkeleilla on yhteinen teema: kaikki liittyvät homoseksuaalisuuteen elokuvissa, homoseksuaaleihin ohjaajiin, tai elokuvateattereihin,

joiden ohjelmisto sekä ilmapiiri ovat hieman normaalia monipuolisempia ja suvaitsevaisempia. Kirjan loput 200 sivua tarjoavat ensin eri kaupunginosien karttoja, joihin kohteita on valmiiksi merkitty, sekä tuttuja aihejaotteluja seuraavia vinkkejä. Mukana on myös uusi aihepiiri, joka juuri 1980- ja 1990-lukujen aikana nousi esiin homoseksuaalisuuteen liittyen, AIDS. Kymmensivuinen tietoisuus sisältää paljon informaatiota taudista, sen leviämisestä, testaamisesta ja vakavuudesta, sekä erilaisten tukiryhmien ja ammattilaisten yhteystietoja. Useiden terapiatukiryhmien lisäksi tarjolla on myös Safer Sex -niminen ryhmä.

Erilaiset, avoimet kokoontumiset ovat selkeästi muutenkin alkaneet yleistyä tässä vaiheessa, ja toinen uusi aihepiiri kirjassa onkin *Gruppen*, ryhmät. Ryhmiä ja järjestöjä esitellään kolmen sivun verran eri alaotsikoiden alla: tarjolla on muun muassa homoseksuaalien miesten kuoro, ammattiliitto, poliittisia ryhmiä, nuorisoryhmiä, uskonnollinen ryhmä, AA-kerho, seksuaalitieteiden järjestö sekä urheiluryhmä. Tämä on myös kirjan ainoa aihealue, jonka alla ei ole yhtäkään seksualisoitua kuvaa, vaan ainoastaan kuvia ryhmistä. Lisäksi kuvastossa esiintyy suuri määrä baarien, ravintoloiden ja liikkeiden omistajia, kukin taho hyvin samankaltaisesti kassalla tai baaritiskillä kuvattuna. Tämä tekee kuvastosta huomattavasti aiempaa monipuolisemman. Eri etnisyyksiä kuvissa ei kuitenkaan esiinny.

Tästä julkaisusta löytyy siis muutamia naisoletettuja, sekä teatteri -otsikon alta myös drag-asuisia henkilöitä. Erikoista on mielestäni kuitenkin kirjan tekijöiden suhtautuminen – yhtä ryhmää, *Ladies' Neid'ia* (*Neid*, suom. kateus), on haastateltu lyhyesti:

BVH: Aber habt ihr nicht Schwierigkeiten, ernst genommen zu werden? Ich nehme doch an, daß ihr Männer seid. Auf der Bühne tretet ihr aber ausschließlich als Frauen auf. Erfüllt ihr damit nicht das Klischee: Schwule sind weibisch und tragen Frauenkleider?

Eikö teillä ole vaikeuksia tulla otetuksi todesta? Huomaanhan toki, että te olette miehiä. Lavalla esiinnytte kuitenkin aina naisina. Ettekö siten juuri vahvista sitä kliseettä, että homot ovat naisellisia ja käyttävät naisten vaatteita?

Vastaukseksi haastattelijat saavat vain nokkelaa ja pitkään jatkuvaa vitsailua mekoista ja vaatteista sekä miehistä ja naisista ilman niitä tai niiden kanssa (saksan *Kleid* viittaa sekä sanaan *mekko* että monikossa *Kleider* sanaan *vaatteet*). Lopuksi he myöntävät vastaamaan:

LN: [...also] Welches Klischee meintest du? ([...siis] mitä kliseetä tarkoititkaan?).

BVH: Warum tragt ihr Frauenkleider? (Miksi pukeudutte naisten vaatteisiin?)

LN: Darüber machen wir keine Gedanken. Es ist einfach selbstbewußt. (Sillä asialla emme lainkaan vaivaa päättämme. Se on silkkaa itsetietoisuutta.)⁷⁸

Ennen noin 20-sivuista Itä-Berliini -osiota Bruno Gmünder Verlag esittelee aukeaman verraan muita julkaisujaan. Teoksia on aukeamalla 25, ja näistä 15 on seksiin tai ulkonäköön (3 kappaletta) liittyviä. Seksiin liittyvät kirjat sisältävät joko seksivinkkejä, eroottisia novelleja, S/M -valokuvia tai esimerkiksi ”kaiken homoseksistä“. Tarjolla on jopa kirja nimeltään *Schwarz* (suom. Musta), jonka sisältöä kuvataan näin: „*Schönheit und Erotik nackter, schwarzer Männerkörper*“ (suom. Alastomien, mustien miesvartaloiden kauneus ja erotiikka). Muut julkaisut sisältävät 6 kappaletta muiden kaupunkien matkaoppaita, ja jäljelle jäävistä neljästä kirjasta yksi on fiktiivinen romaani, yksi kertoo homoseksuaalisuudesta taiteessa ja yksi elokuvissa, ja viimeinen on elämäntarinoita AIDSia sairastavilta.

Seuraava BVH on vuosien 1992 ja 1993 yhdistelmä, ja mukana on nyt myös lyhyt osio uusille osavaltioille sekä englanninkieliset käännökset lähes kaikille matkavinkeille – tämän ja edellisen oppaan ilmestymisen välissä Berliinin muuri on murtunut ja matkailijoiden määrä on kasvanut räjähdysmäisesti. Tuttuun tapaan kirjan alkuosassa on muutama lyhyt tarina ja artikkeli, tällä kertaa otsikoilla *Kumpi Berliini?*, *Tekno – hytkyntää villissä idässä* sekä *Berliiniläisen homoteatterin alku*.

Aihepiirit ovat pysyneet samoina – nyt AIDS -osio on enää neljäisivuinen ja kertoo julmia faktoja: Berliinissä sairastuneita (itse ilmoittautuneita) edellisen kymmenen vuoden aikana on ollut 1733 ja heistä kuollut 771. Koko Länsi-Saksassa vastaavat luvut

⁷⁸ BVH 1989, s. 172.

olivat 8277 ja 4180. Ensimmäisen aukeaman tietoisuuden jälkeen seuraa ohjeita otsikon *Safer Sex* alla. Teksti on hyvin selkokielistä ja hyvin monia mahdollisia seksin harrastamisen tapoja on lueteltu, sekä niihin liittyen kerrottu, kuinka suuri AIDS -riski kyseisessä aktissa on. Kaikki jo aiemmista julkaisuista tutut aihepiirit löytyvät kirjan sivuilta edelleen, joskin nyt mukana on myös *Ruoka & juoma*, *Homogalleriat* sekä *Aikaisin & myöhään*, joille jokaiselle on varattu keskimäärin kolme sivua. Valokuvista suurin osa on seksuaalissävyytteisten kuvien jälkeen jälleen baarien, ravintoloiden ja yökerhojen omistajia tai ryhmä tiskillä olevia asiakkaita, joista suurin osa valkoisia, nuoria miehiä. Muutamia naisoletettuja esiintyy ryhmäkuvissa, Teatteri -otsikon alta löytyy muutama kuva drag-asuisesta henkilöstä. Muita etnisyyksiä tai vammaisia henkilöitä ei esiinny.

Vuoden 1999 BVH on uuden layoutinsa lisäksi uudistunut hieman myös sisältönsä suhteen. Aihepiireihin kuuluvat nyt myös *Lääkärit & terveys*, ja *Ostokset & palvelut*, jonka alta löytyy tietoa esimerkiksi autokorjaamoista, partureista, kosmetologeista, kukka- ja kirjakaupoista, ostoskeskuksista, kondomiliikkeistä, televisionkatselupaikoista, valokuvaajista ja kuntosaleista. Lisäksi menovinkkien lukemisen helpottamiseksi oppaisiin luodut koodit⁷⁹ ovat hieman aiempaa monipuolisempia, nyt mukana on ensimmäistä kertaa esimerkiksi merkintä esteettömästä sisäänkäynnistä.

Mainoksia on kirjasessa hieman aiempaa enemmän, ja kuvasto on hyvin vähäpukista sekä seksuaalista. Menovinkkejä on reilusti enemmän, eikä tilaa ole käytetty pitkille teksteille – osoitteiden yhteydessä on lyhyt selostus palveluntarjoajasta. Aihepiireistä löytyvät yhä seksin ostamiseen ja etsimiseen ohjaavat kategoriat, ja saunoihin, kylpylöihin sekä uimarantoihin liittyvät vinkit viittaavat yhä selkeästi seksiin sekä kirjoitettujen kuvausten että kuvien ja mainosten asettelujen perusteella.⁸⁰

⁷⁹ Osassa miesten oppaita sekä Siegessäuleissa on käytössä kirjain- tai kuvakoodit, joiden perusteella lukijan on helppo päätellä, minkälainen paikka on kyseessä. Kts. Liite, s. 13.

⁸⁰ Kts. liite, s. 10 – rantoja esitellessä esitellään usein myös trimmattuja, öljytyjä vartaloita sekä esimerkiksi liukuvoidetta tai seksiklubeja.

Rechts neben dem FKK-Bad finden wir dann den „wilden“ FKK-Strand, wo nach offizieller Schließzeit des Bades auch bei schlechtem Wetter markige Männer anzutreffen sind.

Oikealta, nudisti-uima-altaan vierestä löydämme sitten “villin” nudistirannan, jossa voi virallisten sulkemisaikojen jälkeen tavata päteviä miehiä jopa huonollakin säällä.⁸¹

Kategoria “Ryhmät” tarjoaa tässä kirjassa viisi Berliinissä toimivaa ryhmää, joista kaikki on tarkoitettu HIV-positiivisille vertaistukiryhmistä tiedon- ja avunsaantiin erikoistuneisiin keskuksiin. AIDS on muutenkin keskeisessä roolissa vuoden 1999 kirjasessa, vaikka uusien tartuntojen määrä ei tuona aikana varsinaisesti kasvussa ollutkaan,⁸² ja myös lääkäreihin sekä muihin palveluntarjoajiin liittyvissä vinkeissä mainitaan hyvin usein esimerkiksi HI-virukseen erikoistuneet lääkärit ja stigmatisaatiosta aiheutuviin ongelmiin erikoistuneet psykologit; paljon palstatilaa ovat saaneet kaikki taudista tiedottavat keskuksset ja neuvontapistet; muutamia seksitapahtumia HIV-positiivisille mainostetaan klubien yhteydessä sekä esimerkiksi aiheeseen liittyviä taidenäyttelyitä on tarjolla muutamia. Myös useiden seksivinkkien yhteydessä muistutetaan turvallisesta seksuaalisesta kanssakäymisestä.

Kuvasto on jopa aiempaa valkoisempi, miehisempi ja seksuaalisempi. Drag- ja trans* -teemat ovat nyt poistuneet kokonaan, ja kuvissa esiintyy vain yksi naisoletettu. Muita etnisyyksiä näkyy kahdessa kuvassa taustalla, vammaisia tai iäkkäämpiä henkilöitä ei ollenkaan.

Berlin-Report für Freunde on julkaissut viimeisen opaskirjasensa vuonna 1997, ja vuonna 1999 markkinoille ilmestyi siis *Siegessäule Kompass* (SK). Siegessäule Kompass on suunnattu sekä homoille että lesboille, ja sitä julkaisee berliiniläinen Jackwerth Verlag GmbH⁸³ kahdesti vuodessa. Kirjasarjan nimi viittaa vuonna 1873 valmistuneeseen Berliinin Siegessäuleen (suom. Voitonpylväs), joka seisoo sopivasti

⁸¹ BVH 1999, 55.

⁸² Robert Koch Institut: HIV/AIDS in Berlin & HIV/AIDS in Deutschland.

⁸³ Julkaisija on LGBT-mediaan erikoistunut, ja muutti nimensä fuusion yhteydessä vuonna 2012 Special Media SDL:ksi – edelleen markkina-alueenaan LGBT -julkaisut.

fallossymbolina Tiergartenin puiston luona, jossa homoseksuaalit usein kohtasivat cruisingin⁸⁴ merkeissä. Tämän vuoksi siitä on tullut yksi seksuaalivähemmistöjen historiaan liitetystä muistomerkeistä, vaikka sen oma, pystyttämiseen liittyvä historia ei aiheeseen liitykään.

Siegessäule Kompassit ovat keskenään hyvin samanlaisia, noin 80-sivuisia kirjasia, jotka sisältävät ainoastaan osoitteita ja mainoksia. Sisällöt ovat vuoden 1999 kevään ja syksyn painoksissa mainoskuvia myöten lähestulkoon samat muutamaa osoitteenmuutosta ja uutta vinkkiä lukuunottamatta. Vihkosissa esitellään vain osoitteita, ja paikkojen luonnetta kuvaillaan kovin niukkojen koodien avulla. Lähes kaikki kirjan menovinkit on merkitty pienin kuvioin, jotka viittaavat seuraaviin selityksiin: *Valtaosin homoille/ Valtaosin lesboille/ Vain miehille/ Vain naisille/ Homoille ja lesboille/ Sekalainen yleisö/ Café/ Bistro/ Bar/ Restaurant/ Darkroom & Cruising/ Vain öisin*. Koska kirjaset ovat vain osoitekirjoja, on niiden analysointi muita kirjoja hankalampaa, ja ainoa tapa satunnaisten, pienten mainoskuvien analysoinnin lisäksi on lähestyä kirjasia näiden koodikuvien avulla.

Vinkeissä on lisäksi täysin neutraaleja osoitteita kopioliikkeistä huonekalukaappoihin ja pyörävuokraamoihin, mutta erityisesti siis seksuaalivähemmistöille suunnatut vinkit on yllämainituin kuvioin merkattu. Kuvia kirjasissa on hyvin vähän, ja ne ovat kaikki mainoksia. Siitä huolimatta, että teokset on tarkoitettu sekä homoille että lesboille, on molempien kirjasten kuvasto edelleen miehinen sekä lisäksi ableistinen, ikäsyriä ja muut etnisyydet sekä erityisesti muut sukupuoli- ja sukupuolet pois piiristään sulkeva. Lisäksi huomioitavaa on itse koodien sukupuolijaottuneisuus: valtaosin homoille tai miehille suunnattuja koodeja esiintyy huomasti naisille suunnattuja enemmän, ja ne liittyvät lähes aina yökerhoihin, kuntosaleihin ja kylpylöihin. Kaikki Darkroom & Cruising -koodilla varustetut menovinkit ovat selkeästi miehille suunnattuja paikkoja. Koodit lisäksi sulkevat täysin ulkopuolelleen muunsukupuoliset, ja tekevät hyvin selkeän jaon homojen ja lesbojen välille – ikään kuin toisella ryhmistä ei olisi asiaa toisen ryhmän alueelle.

⁸⁴ Homoseksuaalien miesten harrastamasta *cruisingista*, eli anonyymien seksin löytämiseen tähtäävästä kuljeskelusta tai ajelemisesta hyviksi havatuilla ja tunnetuksi raportoiduilla alueilla, on esimerkiksi suomeksi kirjoittanut Valdemar Melanko teoksessaan Puistohomot.

Uusi vuosikymmen toi tullessaan hieman uudenlaisen BVH:n, eikä kirja ole kokonaisuudessaan läheskään niin seksuaalispainotteinen kuin aiempina vuosina. Kirja on nyt värikäs ja kuvitettu suurimmaksi osaksi kaupunkiin liittyvillä kuvilla – henkilökuvista suurin osa on edelleen seksuaalisia. Seksuaalissävytteiset kuvat ovat nyt kuitenkin kaikki mainoksia kuvituskuvien sijaan, alun kymmensivuista *Seksin ja bileiden pääkaupunki* -alaotsikon tarinan kuvia lukuunottamatta. Kappale alkaa sanoilla ”*Paris is the city of love, Berlin is the city of sex!*” ja on ainoa pelkästään seksiin liittyvä osio kirjassa. Seksiin liittyviä vinkkejä on huomattavasti aiempaa vähemmän ja ne mainitaan satunnaisesti esimerkiksi jonkin yökerhon yhteydessä.

Kirja on myös jaettu osiin eri tavalla kuin ennen: sen seitsemän kappaletta johdattavat Berliiniin halki aiempaa tarinanomaisemmin. *Berliner Geschichte* tarjoaa 20-sivuisen historiapaketin ja *Berlin entdecken* sen jälkeen tietoa nähtävyyksistä ja kaupunginosista. *Berlin kulturell* avaa kaupungin kulttuuritarjontaa museoista teattereihin, ja *Ausgehen in Berlin* luettelee vinkkejä ravintoloihin, baareihin ja yökerhoihin liittyen. *Geldausgeben in Berlin* tarjoaa shoppailuvinkkejä ja *Übernachten in Berlin* tietoa yöpymispaikoista. Viimeisenä *Berlin nützlich* kokoaa yhteen tarpeelliset puhelinnumerot, kartat sekä julkisen liikenteen tiedot. Vaikka kokonaisuudessaan kuvasto on tyyliltään muuttunut, on se henkilöihin liittyen yhä kovin toiseuttava. Muita etnisyyksiä esiintyy vain kahdessa seksuaalissävytteisessä mainoksessa, ja lähes kaikki henkilökuvat esittävät nuorta, valkoista, vartaloltaan trimmattua miestä.

Vuoden 2010 Siegessäule -oppaat eivät sisällöltään juurikaan eroa edeltäjistään. Sivuja vuoden molemmissa oppaissa on nyt lähes 200, eikä oppaita vuodesta 2008 lähtien enää kuvailla sanoin *schwul-lesbisch*, vaan *queer*, mikä on mielestäni erittäin tervetullut ja positiivinen muutos – näin kohderyhmää ei lokeroida ja rajata turhan tiiviisti. Kuitenkin oppaiden layout on melko kuiva ja puhelinluettelon kaltainen, väriä tuovat ainoastaan mainokset, jotka ovat saaneet vielä lisää tilaa edellisiin Siegessäuleihin verrattuna. Oppaissa esitellään vinkkejä autokorjaamoista kirjanpitopalveluihin eläinlääkäreihin, joten oikeastaan sivumäärän lisääntyminen ei lopulta ole tuonut queer-kulttuurista kertovaa sisältöä lisää, vaikka varmasti välissä kuluneiden reilun 10 vuoden aikana

kaupungin tarjonta on muuttunut paljon aiempaa monipuolisemmaksi. Monet eri alojen mainokset antavat valitettavasti jopa ennemminkin sellaisen mielikuvan, että hetero- ja cisnormatiivinen kuvasto alkaa työntyä myös näihin matkaoppaisiin.

Vuoden 2010 oppaissa sukupuolittavia koodikirjaimia ei enää käytetä, joten suuri osa menovinkeistä jää lopulta tutkijalle hieman epäselväksi. Toki aihealueet on jaoteltu niin, että voidaan päätellä kyseessä olevan yökerho tai kahvila, mutta jos paikan luonnetta ei tarkemmin kuvailla, on vaikea päätellä, miksi juuri kyseinen vinkki on kirjaan painettu. Selkeimmin kohdeyleisöä kuvataan *Community* -osiossa, jossa luetellaan erilaisia toimintaryhmiä ja neuvontakeskuksia. Edelleen suurin osa miehille suunnatuista ryhmistä on HIV- ja AIDS -tukiryhmiä. Tämän osion tarjonta on molemmissa kirjasissa selkeästi naisille suunnattua, kun lähes 70 prosenttia vinkeistä on erilaisia naisten ryhmiä.

Kuvastoissa esiintyy yhteensä yksi naisia esittävä, seksuaalisesti väritynyt kuva: siinä on kaksi naista sängyssä, kietoutuneena lakanoihin. Tämä on Cinemaxx -elokuvateatterin lesboillan mainos, jota kuitenkin seuraa samankaltainen homoillan mainos. Muuten kuvastossa esiintyy yhä paljon vähäpukeisia miehiä yksin tai kaksin, mutta naisia ylipäätään erittäin vähän. Myös kaikki palveluihin liittyvät mainokset ovat miesoletettujen kuvilla varustettuja, ja ainoastaan yhdessä kuvassa naisoletettu esiintyy palveluntarjoajana. Muita kuin kaukaasialaisia etnisyyksiä ei esiinny ollenkaan, ei nuoria esiintyy muutamissa palvelujen mainoksissa. Kaikki tällaisten mainoskuvien henkilöt ovat tuttuun tapaan hyvin kauneusihanteita ylläpitäviä.

3.3 Kuka kuuluu joukkoon?

Tutkimusta tehdessäni huomasin käytännössä, kuinka tärkeässä roolissa tutkimusmenetelmien monipuolisuus intersektionaalisuuden tutkimisessa on. Koska esimerkiksi aineistosta löytyvät suvaitsevaisuuden nyanssit ovat toisinaan kovin piilotettuja ja vaikeita löytää ilman selkeää vertailukohtaa, on tärkeää käyttää mahdollisimman montaa eri lähestymistapaa tutkimuskysymyksiin. Kolmea pääkategoriaa, seksuaalisuutta, identiteettiä ja toiseuttamista, on siis etsitty aineistosta

sekä erilaisin kvalitatiivisin että yksinkertaisin kvantitatiivisin menetelmin – aiheisiin liittyvien tekstien ja kuvien laadullisen analyysin lisäksi olen eritellyt jokaisen tutkittavan matkaoppaan kuvissa esiintyvät henkilöt alla esiteltävien, etukäteen suunniteltujen koodien avulla. Kyseessä ei siis ole kuvien kokonaismäärä, vaan esitettyjen henkilöiden, jotta myös ryhmäkuvissa esiintyvät saataisiin laskuihin selkeästi mukaan. Yksi henkilö voi olla laskettuna mukaan useaan eri ryhmään. Kuvat, joissa esiintyy niin suuri ihmisjoukko, että yksittäisen henkilön erottaminen on vaikeaa, on jätetty kokonaan pois laskuista. Kuvissa esiintyvät henkilöt sekä aineiston tarjoama, tutkimuskysymyksiä avaava muu materiaali (mm. tekstit, menovinkit, mainokset sekä kirjoissa esiintyvät, tapahtumayleisöä kuvaavat koodit) on siis jaoteltu alla lueteltuihin ryhmiin liittyen sukupuoleen, seksuaalisuuteen, ikään, etnisyyteen ja kehollisuuteen.

Sukupuolisen moninaisuuden näkyminen on kuvien suhteen määritelmistä haastavin – tutkija ei koskaan voi olla varma kuvassa esiintyvän henkilön sukupuolesta, eikä spesifi kategorisointi liioin tunnu oikeudenmukaiselta tai lainkaan tarpeelliselta tutkimuksen kannalta. Feministisestä näkökulmasta katsoen merkittävänä voidaan kuitenkin nähdä miesoletettujen lukumäärä muihin sukupuoliin verrattuna, ja sukupuolisuuden esittämisen volyyymi aineistossa onkin siten laskettu ainoastaan karkeasti jaotellen henkilöt miesoletettuihin ja muihin. Tämä on erityisen tärkeä piirre, kun käsitellään oppaita, jotka on suunnattu kaikille sukupuolille. Tekstejä analysoidessa kiinnitetään huomiota siihen, onko esimerkiksi jonkun tietyn paikan kohdeyleisön sukupuoli tuotu esille ja onko eri sukupuolille tarjolla yhtä paljon aktiviteetteja.

Pelkkiä lukuja tarkastellessa ei naisten ja miesten oppaiden välille sukupuolisuuden esittämisen suhteen muodostu suurta eroa. Keskimäärin koko 1980-luvulla BRFF:ssä ja BVH:ssa kuvatuista henkilöistä noin 94 prosenttia oli miehiä, samalla ajanjaksolla naisten oppaissa esitetyistä henkilöistä 89 prosenttia oli naisia, 11 muita sukupuoliä – eron oppaiden välille tekee kuitenkin jo aiemmin todettu oppaiden eroavuus kohdeyleisön suhteen: ”miesten” oppaat ovat siis toimineet 1990-luvun vaihteeseen asti ainoana *seksuaalivähemmistöille* suunnattuina oppaina, kun taas naisten oppaat ovat nimenomaan *naisille* suunnattuja. Kuitenkin jo miesten oppaiden nimet viittaavat selkeästi miespuolisiin homoseksuaaleihin. Berlin von hinten suomentuu karkeasti

”Berliini takaapäin” ja Berlin-Report für Freunden tapauksessa ystäviä tarkoittava *Freunde* on sanana ensisijaisesti maskuliininen (naispuolisiin ystäviin viitattaisiin sanalla *Freundinnen*). Ensimmäisen, lesboille suunnatun viikkosen julkaisusta (LESBerlinA 1989) kului siis edelleen kymmenen vuotta eteenpäin, ennen kuin naispuolisille homoseksuaaleille julkaistiin kunnan kirja (Lesbisches Berlin 1999). Näiden kahden teoksen (sekä LB:n vuoden 2002 uusintapainoksen) lisäksi lesboille naisille ei kuitenkaan ole julkaistu muita matkaoppaita – tähän vaikuttaa varmasti internetin aika ja matkailuvinkkien siirtyminen nettiin sekä niiden kansainvälistyminen, mutta toisaalta miehille suunnattuja Berliinin-matkaoppaita julkaistaan yhä vuonna 2016 myös uusittuina paperiversioina, esimerkiksi Berlin von hinten nykyisin jälleen nimellä Spartacus.

Tilanne ei seuraaville vuosikymmenille tultaessa miesten opassarjojen kohdalla juurikaan muutu, naisten oppaista Lesbisches Berlin tarjoaa sen sijaan hieman monipuolisempaa sukupuolikuvastoa 78:stä henkilökuvasta 21:n esittäessä muita kuin naisoletettuja. Myös Siegessäule Kompass (1999) näyttäytyy aluksi kaikkiin aiempiin oppaisiin verrattaessa hieman monipuolisemmassa valossa, miesoletettujen lukumäärän ollessa noin puolet kaikista kuvissa esiintyvistä henkilöistä. Vuoden 1999 toinen osa kuitenkin vetää maton muiden sukupuolten jalkojen alta: nyt 81 prosenttia kuvaston henkilöistä on miehiä, ja samankaltainen, jopa vahvemmin miehisynyt linja jatkuu 2010-luvulle asti, vaikka oppaiden ei ole tarkoitus olla vain miehille suunnattuja, vaan jopa queereja.

Näin siis koko tarkasteltavan ajanjakson aikana homoseksuaaleille suunnatuissa Berliinin-matkaoppaissa suurin osa toimijoista oli miehiä. Tämä tukee osittain Williamsin Etelä-Afrikkaan suuntautuvia tutkimustuloksia, sillä hänen mukaansa muutos queerkulttuuriin tapahtui juuri 2000-luvun taitteessa, ja tämän jälkeen myös muut kuin cismiehet olivat esillä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen matkailua ja kulttuuria tarkasteltaessa. Vaikka muutosta onkin selkeästi havaittavissa, kaipaa se mielestäni edelleen yhä vahvempaa huomiota tuekseen, jotta ihmisyyden moninaisuus todella pääsisi esille.

Seksuaalisuuteen viitatessani puhun tässä tapauksessa seksuaalisesta latauksesta kuvassa ja tekstien ja kuvien asetelmissa ja aiheissa. Jos kuvassa esiintyy vähäpukeisia tai muuten hyvin seksuaalisesti (esimerkiksi ilmeet, eleet, poseeraus) värittyneitä kuvia, ne on luokiteltu tähän ryhmään. Samoin, jos tekstit kertovat seksistä suoraan tai assosioituvat seksiin esimerkiksi kuvaston avulla, on tekstit koodattu seksuaaliseksi.

Seksuaalisuus oli miesten matkaoppaissa suurin ja selkeästi eniten esillä ollut aihepiiri, niin kuvallisessa kuin kirjallisessakin esityksessä. Naisten matkaoppaissa seksuaalisuus ei ollut yhtä avointa eikä läheskään yhtä usein läsnä. Naisten oppaista siis vain LESBerlinA oli kuvastoltaan seksuaalinen: vihkosen kaikki 35 kuvaa olivat vähäpukeisia, joskin hieman peiteltyjä ja mystisiä. Frauenstadtbuch Berlin 1984 julkaisi kaikkien 110 henkilökuvansa joukossa yhden, hieman seksuaalisesti värittyneen kuvan, ja vuoden 1989 Frauenstadtbuch ei yhtäkään. Täten koko 1980-luvun aikana naisten oppaissa kuvatuista henkilöistä 13 prosenttia esiintyi seksuaalisävytteisesti. Miesten oppaissa vastaava osuus oli 63 prosenttia. BRFF:t tuntuivat olevan kuvastoltaan lähes ainoastaan seksuaalisia, kun taas BVH:t esittivät keskimäärin noin neljänneksen myös muilla tavoin kuvattuja henkilöitä. Vuoden 1989 BVH erosi kaikista muista miesten oppaista selvästi sekä seksuaalisuuteen että ikäjakaumaan liittyen. Tämä johtuu mainitusta painoksen teemasta: se esittelee berliiniläisiä liikkeen-, ravintolan-, kahvilan- tai yökerhomistajia, ja tämän aihealueen (63 sivua) lähes jokaisella sivulla on kuva paikan omistajasta tai omistajista.

Tultaessa 1990-luvulle oppaiden välinen kuilu seksuaalisuuden suhteen kasvoi entisestään. Naisten oppaissa seksuaalisesti kuvattujen henkilöiden osuus laski neljään prosenttiin, kun taas miesten vastaava osuus nousi 72:ään. Vuosikymmenen miesten oppaista BRFF pysytteli edelleen samankaltaisessa kuvastossa kuin aiemmin, ja yhtä kuvaa lukuunottamatta vuoden 1992 vihkonen esitteli ainoastaan vähäpukeisia, valkoisia miehiä, ja BVH:n henkilökuvarepertuaarista noin 70 prosenttia on vähäpukeisia. Molemmat vuoden 1999 Siegessäuleista sen sijaan olivat hieman vähemmän seksuaalisia, ja yhteensä kaikista henkilökuvista noin kolmannes oli vähäpukeisia – näistä kuitenkin kahta kuvaa lukuunottamatta kaikki miesoletettuja.

Vuosien 2000–2010 välillä laski miesten oppaissa esitettyjen seksuaalissävyytteisten henkilökuvien osuus 51 prosenttiin. Näissä oppaissa myös kaikkien henkilökuvien määrä laski, ja lähes puolet kuvista olikin nyt kaupunkikuvia. Naisten oppaissa seksuaalisten kuvien osuus pysytteli edelleen 4 prosentissa. Myös naisten oppaissa kuvituksen tyyli muuttui 2000-luvulle tultaessa neutraalimmaksi siltä osin, että henkilökuvien määrä oli entistä pienempi. SK:t sen sijaan pysyttelivät vuoden 1999 kaltaisina seksuaalissävyytteisten kuvien osuuden ollessa yhä noin kolmanneksen, ja näistä edelleen muutamia kuvia lukuunottamatta kaikkien esittäessä miehiä. Kirjasarjan kuvitus on tosin lähes kokonaan esitettyjen menovinkkien mainoksia.

Tämä voidaan nähdä poikkeavaksi Coonin esittämien, yhdysvaltalaisen matkaoppaiden tutkimukseen verrattaessa. Siinä missä myös Coon huomasi miesten oppaiden keskittyvän lähinnä seksiin, hänen löydöksensä muuttuivat 1990-luvulla selkeästi vähemmän seksuaalisiksi ja muutoin monipuolisemmiksi, matkaoppaille ”perinteisempää” tarjontaa kuvaaviksi. Näin ei kuitenkaan siis käynyt Berliinin kohdalla: vasta 2000-luvun matkaoppaat tuntuivat kokonaisuudessaan olevan vähemmän seksuaalisia. Myöskään Coonin huomio rantalomakohteen ja kaupunkikohteen eroista ei saa tuekseen Berliinin-oppaita, sillä vaikka kesäinen Berliini vähäpukeinen ja hiostavan kuuma onkin, ei sen voida nähdä olevan varsinainen rantalomakohde.

Etnisyyden tarkempaa määrittelyä olisi täysin mahdotonta ja tutkimuksen kannalta toisaalta myös irrelevanttia tehdä, joten kuvien tapauksessa olen ainoastaan eritellyt valkoiset ja rodullistetut, ja vertaan henkilöiden lukumäärää toisiinsa. Jaottelu on tehty, jotta valkoisten henkilöiden esiintymisen volyymi olisi helposti nähtävissä ja sillä on tarkoitus ainoastaan näyttää kuinka paljon pienempää kaikkien muiden etnisyyksien esiintyminen näissä *matkailua varten* suunnatuissa materiaaleissa on. Etnisyyteen liittyviä tekstejä esiintyy aineistossa melko vähän – ryhmään on koodattu ne muutamat tekstit, joissa aiheena tai kirjoittajana on muu kuin etniseltä taustaltaan kaukaasialainen henkilö.

Erityisesti tutkimuksen alkupään oppaat ovat yleiskatsauksellisesti kaikki kuvastoltaan hyvin toiseuttavia. Naisten oppaissa muita etnisyyksiä esiintyy hieman useammin kuin miesten, 1980- ja 1990-luvun aikana noin 12 prosenttia kaikista henkilökuvista esitti muita kuin valkoisia etnisyyksiä. Miesten oppaissa taas 99 prosenttia kuvissa esiintyvistä henkilöistä oli valkoisia. 2000-luku ei valitettavasti tuonut suurta muutosta tilanteeseen: nyt miesten oppaiden henkilökuvista neljä prosenttia esitti henkilöä, joka ei ollut valkoinen, naisten oppaissa muiden etnisyyksien osuus pysytteli 12 prosentin tietämällä.

Ero oppaiden välille muodostuu kuitenkin myös kuvien tyylejä tarkastellessa – miesten oppaissa kaikki muita etnisyyksiä esittävät kuvat ovat eksotisoituja eivätkä siten luo toimijuutta. Tällaisia kuvia ovat esimerkiksi jo aiemmin avatut ”Eräs amerikkalainen Berliinissä”, ”Mustien, alastomien miesvartaloitten kauneus ja erotiikka” -kirja sekä taidegallerian mainoksessa esiintynyt juoksija.

Naisten oppaissa esiintyy koko tarkastelujakson aikana kuvia, joissa eri etnisyyttä edustava, iäkäs tai liikuntarajoitteinen henkilö esiintyy täysin muussa yhteydessä kuin erityisesti näitä aiheita käsittelevien otsikoiden alla. Muutoin kuvat ja menovinkit on yleensä jaettu niin, että useassa kirjassa nämä ihmisryhmät ovat omien otsikoidensa alla, kuten lesbot naiset tai vaikkapa äidit. Frauenstadtbuch Nr. 1 ei jaottele naisia eri alaotsikoiden alle, vaan esittelee kaupungin tarjontaa kaikille yhteisesti, vuoden 1989 FSB sen sijaan on jaoteltu sekä aktiviteettien että ihmistyyppien mukaan, jolloin kuvasto on väkisinkin monipuolisempi, tosin täten toiseuttavakin tavaltaan ilmaista monipuolisuutta.

Kehollisuuteen liitän tässä kolme merkittävää tekijää: **ikäsyryntää** eritelläkseni etsin aineistosta henkilöitä, joiden voi olettaa olevan yli 40-vuotiaita, ja jotka selkeästi erottuvat nuorisoa tai nuoria aikuisia kuvaavista otoksista. Lisäksi muutamat naisten oppaat tarjoavat erillisiä kappaleita ”varttuneemmille matkailijoille”. Kuvissa esiintyvät henkilöt on jaettu karkeasti nuoriin ja vanhoihin, eikä henkilön todellinen ikä ole tutkimuksen kannalta relevantti, sillä luvuilla on tarkoitus ainoastaan näyttää lukijalle kokonaiskuvaa nuorten tai nuorennäköisten henkilöiden esiintymisestä materiaalissa. Tällainen kuvien henkilövalinta siis selkeästi syrjii muita kuin itsensä nuoreksi

aikuisiksi identifioivia matkailijoita. **Ableismia** ja **fat-shamingia** taas tuon esille laskemalla ne henkilöt, joilla on esimerkiksi selkeä fyysinen vamma tai jotka muutoin poikkeavat selvästi siitä hoikasta normista, jota stereotyyppinen ”terve ihminen” ulkoisesti edustaa. Teksteistä ja oppaiden käyttämistä koodeista fat-shamingiin tai kehopositiivisuuteen ei liity yksikään, mutta mukaan on koodattu esteettömyydestä kertovat tekstit sekä esimerkiksi vammaisten järjestöt. Näin nähdään toki vain vastapuoli: esimerkiksi esteettömyydestä kertominen ei tietenkään näytä ableismia, vaan päinvastoin. Ableismia ja fat-shamingia itsessään on siis vaikea määritellä kuvastoista, joten niitäkin esitetään vastakohtaan hyvin pienen volyymin näyttämällä: tämä liittyy siihen, kuinka jatkuva terveyden ja kauneuden normin ylläpitäminen kuvastoissa luo ableistisia käsityksiä ja toimintatapoja.

Ikä on kuvastoissa yleisesti parhaiten huomioitu, sen sijaan tässä vaiheessa esimerkiksi tilojen esteettömyydestä ei vielä puhuta lainkaan. Vuoden 1984 FSB esittelee tosin ryhmän ”Rolling Dykes”, joka on vuonna 1980 perustettu liikuntavammaisten lesbojen tukiryhmä.

[... da] das Leben in einer Welt, die auf die Bedürfnisse sogenannter Nichtbehinderter und in erster Linie Männer zugeschnitten ist, meist nicht so einfach ist. [...] Vom Reisen bis zu Discobesuch und zur Kneipe oder sportlichen Aktivitäten machen die Rolling Dykes einiges gemeinsam oder ermutigen sich darin, daß auch jede für sich solche Möglichkeiten ins Auge faßt und sich traut.⁸⁵

[... koska] elämä maailmassa, joka on sovitettu niin kutsuttujen ei-vammaisten ja ensijaisesti miesten mukaan, ei useinkaan ole kovin helppoa. [...] Rolling Dykes järjestää yhdessä kaikenlaista matkoista disko- tai baari-iltoihin ja urheiluaktiiviteetteihin tai kannustaa toisiaan osallistumaan, jotta jokainen löytäisi oman juttunsa ja uskaltaisi tarttua näihin mahdollisuuksiin.

Ulkoisesti vammaisen tai muuten ulkoisesti terveyden normista poikkeava henkilö esiintyi miesten matkaoppaissa koko vuosikymmenellä vain yhden kerran, joten ”terveiden” henkilöiden osuus kuvissa esiintyvistä oli lähes 100 prosenttia. Naisten

⁸⁵ FSB 1984, 63.

oppaissa muita kuin ”terveitä” ja hoikkia henkilöitä oli noin 3 prosenttia kaikista kuvissa esiintyvistä henkilöistä koko 1980-luvun aikana.

Miesten oppaiden kohdalla tilanne jatkuu vuosikymmenen vaihtumisen jälkeen yhtä kehnona 2010-luvulle asti: vain Berlin von hintenissä vuonna 1993 esiintyy yksi liikuntarajoittainen henkilö, muissa oppaissa kaikki henkilökuvat esittävät ”tervettä” ja hoikkaa ihmistä. Naisten oppaiden tilanne ei valitettavasti ole juurikaan parempi, vaikka koko tarkasteluaikana muita kuin normiin osuvia henkilöitä esiintyykin 5 prosentin verran. Monipuolisimmin kehollisuutta ilmaisee Lesbisches Berlin, jonka kuvastossa esiintyy kahdeksan jollain tavalla ulkoisesti terveyden normista poikkeavaa henkilöä, jokainen vahvasti itsenäisenä toimijana. Vuoden 2010 Frauen in Berlin sen sijaan ei enää ole kuvastoonsa yhtäkään normista poikkeavaa henkilöä mukaan ottanut.

Yli 40-vuotiaat ovat sekä naisten että miesten oppaissa näistä toiseutetuista ryhmistä esiintyvyydeltään suurin molemmissa opassarjoissa, vaikkakin miesten oppaissa huomattavasti naisten oppaita pienempi. Yhtä, vuoden 1984 FSB:ssä esiintyvää kuvaa lukuunottamatta kaikki kuvissa esiintyvät ei-nuoret henkilöt ovat molemmissa opassarjoissa kuitenkin valkoisia. Vuoden 1989 BVH on miesten kirjoista ainoa, joissa esiintyy suhteellisen runsaasti myös vanhempia henkilöitä, ja tämä liittyy kirjan jo mainittuun teemaan berliiniläisistä liikkeenomistajista. Naisten oppaista poikkeavana voidaan nähdä jälleen LSB, jonka koko kuvasto on erilainen suhteessa muihin oppaisiin kaikkien kuvastossa esiintyvien kolmen naisen ollessa nuoria. Naisten oppaissa koko vuosikymmenen aikana noin 75 prosenttia oli selkeästi nuoria henkilöitä, vastaava osuus miesten oppaiden kohdalla oli 87 prosenttia.

Koska matkailu on erityisesti varallisesti etuoikeutetun ryhmän harrastus, on ilmiselvää, että vähävaraiset jäävät kovin vähälle huomiolle matkaoppaita laadittaessa. Budjettimatkailuun suunnattuja homomatkaoppaita ei valitettavasti ole tarjolla, ja vain hyvin harvat, satunnaiset oppaat kommentoivat paikkojen ja aktiviteettien hintoja – ja näin usein silloin, kun hinnat ovat todella korkeat ja paikka vaatii esimerkiksi erityispukeutumista tasonsa vuoksi. Vuosikymmenen ainoa varattomuuteen liittyvä maininta (miesten oppaiden "Seksiä ilman rahaa" -osion lisäksi), on vuoden 1984 FSB:n esittelemä ryhmä työttömille ja vähävaraisille naisille.

Alakulttuurit ja ryhmäidentiteetit toimivat yhtenä koodeista, mutta niiden sisältö esitellään ainoastaan kvalitatiivisesti seuraavassa kappaleessa: niiden esiintymisen tavat naisten ja miesten oppaissa ovat toisistaan niin eroavia, että niiden määrällinen vertailu ei ole mahdollista, eikä esimerkiksi erilaisten alakulttuurien kokojen keskinäinen vertailu ole tutkimuksen tavoitteena, vaan tarkoituksena on löytää erilaisia ryhmäytymisen muotoja ja alakulttuurien merkitystä identiteetin kannalta.

Voidaan siis lopulta varman yksiselitteisesti tulla samaan tulokseen kuin esimerkiksi Coon ja Williams tutkimuksissaan: homoseksuaalisen (matkailu)kulttuurin esitys on erityisesti ennen 2000-lukua ollut lähinnä valkoisten, terveiden miesten toimintakenttänä. Muutoksen Berliinin kohdalla tilanteeseen teki erityisesti Lesbisches Berlin, joka oli kuvastoltaan kaikkia muita oppaita monipuolisempi ja suvaitsevaisempi. Muutoin tilanne ei kuitenkaan Berliinin-oppaiden suhteen tuntunut muuttuvan vielä 2000-luvulle tultaessakaan, vaan kenttää dominoivat yhä edelleen valkoiset, terveet, hyvin toimeentulevat cismiehet. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteivätkö Berliinin kadut olisi täyttyneet yhtä lailla (jolleivat jopa suureksi osaksi) monista muistakin matkailijoista, minkä vuoksi ilmiö onkin vain selkeästi totuttua patriarkaalista media- ja maailmankuvaa toistava.

4. Maskuliinisuus > feminiinisyys?

Aineiston läpikäynti tuotti jatkuvasti edellä kuvattujen, alkuperäisten ja suunniteltujen kategorioiden sisälle uusia koodeja, jotka lopulta siis muodostuivat tärkeäksi osaksi tutkimustuloksia. Edellä lueteltujen kategorioiden pilkkominen tarkemmiksi ja konkreettisemmiksi toi esiin merkittäviä eroja aineistoissa – erityisesti miesten ja naisten oppaiden välille, mutta myös aikajanalla tarkasteltaessa. Näitä tiivistämällä ja edellisiin yhdistämällä saadaan aikaan kolme pääkategoriaa, jotka ovat suoraan liitettävissä tutkimuskysymyksiin ja vastaavat niihin: *Alakulttuurit ja ryhmäidentiteetit*, *Seksuaalisuus* ja *Toiseuttaminen*. Näiden sisältöä avataan siis seuraavaksi aineiston luokittelussa ja jaottelussa käytettyjen koodien kautta. Samalla nämä koodit toimivat tutkimustulosten avaajina. Ne ovat naisten ja miesten opassarjoille erilaiset, koska ne ovat aineistolähtöisiä ja kumpuavat siten materiaaleista itsestään. Kappaleissa esitellään aina ensin naisten oppaisii liittyvien kategorioiden sisällöt, ja sen jälkeen samaan kategoriaan kuuluvat miesten oppaiden sisällöt. Siegessäule-oppaita on näiden, seuraavaksi esiteltävien sisältöjen syntymisen ja nimeämisen jälkeen tarkasteltu molempien sarjojen koodeja käyttäen. Seuraavaksi esittelen ja analysoin näitä piirteitä sekä tuon esille niiden konstruoitumiseen liittyviä yhteiskunnallisia ongelmia, muutoksia ja aikalaisasenteita sekä esimerkiksi kielellisiä vivahteita.

4.1 Feministilesbot ja nahkahomot: alakulttuureista ja ryhmäidentiteeteistä

Identiteettien – erityisesti ryhmäidentiteettien – muodostuminen on vahvasti liitoksissa muihin toimijoihin henkilön ympärillä. Se, kokeeko henkilö kuuluvansa ryhmään A vaiko ryhmään B, on aina liukuvaa ja voi muuttua ryhmiin liittyvien hierarkioiden ja kiinnostusten kohteiden vuoksi, vaikka henkilöt pysyisivätkin samoina. Yksikään

identiteetti ei siis ole pysyvä, eikä henkilön identiteetti koskaan kokonaisuudessaan rakennu jonkin tietyn ominaisuuden ympärille.⁸⁶ Kuitenkin ne ryhmät, joihin henkilö kokee kuuluvansa, muokkaavat ja luovat henkilön kokonaiskuvaa itsestään, kykyä osallistua ja toimia vaikkapa tietyn aiheen piirissä tai vastaavasti kyvyttömyyden tunnetta johonkin aihepiiriin liittyen.⁸⁷

Monet identiteetit myös kytkeytyvät vahvasti toisiinsa, eivätkä varsinaisesti voi olla olemassa ilman jotakin toista identiteetin osa-aluetta, johon sitä voidaan verrata tai josta se voidaan johtaa: esimerkiksi vanhemmuuden identiteetin olemassa olo liittyy vahvasti myös elämään ilman lapsia ja koulukaverin identiteetti kytkeytyy sekä oppijan että muiden kuin koulukavereiden identiteetteihin.⁸⁸ Tämä liittyy myös tässä tutkimuksessa ryhmäidentiteetin käsitteeseen vahvasti – henkilön valitsema tapa toteuttaa vaikkapa homoseksuaalista identiteettiään (erityisesti sen salailun aikana) jakautuu matkaoppaiden tarjonnasta valikoitujen aktiviteettien, ryhmien tai kohteiden mukaan yhä pienempiin ja spesifimpiin osiin, ja siten henkilö voi esimerkiksi haluta matkallaan toteuttaa identiteettiään rauhassa juuri ”nahkahomona” tai ”radikaalifeministiesbona”, ilman pelkoa siitä, että joutuisi tämän vuoksi eristetyksi muista elämänsä piireistä.

Alakulttuurit liittyvät vahvasti ryhmäidentiteettiin ja yhteenkuulumisen tunteeseen, oman itsensä hyväksymiseen sekä vertaistukeen ja voimautumiseen – erityisesti tilanteissa, joissa kyseessä on vähemmistöön kuuluva, syrjitty ryhmä. Tutkimuskategoria muodostuu ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyvistä aineiston osista, ja sen tarkoituksena on sekä esitellä erilaisia alakulttuureja, että myös niiden syntyä, rakentumista ja ylläpysymistä diskurssien avulla. Kuten aiemmin on jo mainittu, tämä kategoria on ainoa, jota ei varsinaisesti ole kvantifioitu missään vaiheessa tarkasti. Eri alakulttuureja ja ryhmiä kuvaavat aineiston tekstit ovat kuitenkin selkeästi erotettavissa volyyymiltaan.

⁸⁶ White 2008, 2–6.

⁸⁷ Mt. 9–14.

⁸⁸ Mt. 369–371.

Butch & Femme – tähän ryhmään kuuluvat ne tekstit, joissa on selkeä butch/femme -asetelma, eli joissa nainen on kuvattu selkeästi edustamassa jompaa kumpaa tyyliä, ja erityisesti silloin, jos nämä esiintyvät samassa tekstissä. Nämä ovat ainoita, lähteissä esiintyviä, ulkoisestikin tunnistettavissa olevia lesboalakulttuureja ja -tyylejä. Ryhmään kuuluu muihin verrattuna melko vähän materiaalia, vaikka se lähdekirjallisuuden mukaan vaikuttaakin hyvin merkittävältä ja paljon esillä olleelta alakulttuurilta. Otsikon alle jaoteltu materiaali on kaikkineen lähinnä 1980- ja 1990-luvun oppaissa esiintyviä teksteihin sisällytettyjä vitsejä ja muita tekstejä, joiden aselman tekijät selkeästi ja sanallisesti tuovat ilmi. Muutamia kuvia aiheeseen liittyen esiintyi, mutta niiden luokittelu on haastavaa, koska maskuliinisuuden ja feminiinisuuden tunnistaminen voi olla mahdotonta ilman henkilön itsemäärittelyä. Tämän vuoksi butch/femme -kuvia ei esitetä esimerkkeinä liitteissä – tutkija voisi näin helposti osua harhaan ja luokitella ihmisiä täysin väärin.

Butch/femme -kulttuurin näkymättömyys tutkimusmateriaalissa liittyy kuitenkin varmasti aineiston laatuun: vain murto-osa siitä on lopulta suunnattu homoseksuaaleille naisille. Kaikissa lesboille suunnatuissa materiaaleissa koko tutkimusajanjaksona esiintyi kuitenkin aina vähintään yksi ryhmään kuuluva teksti. Toisena syynä taas voidaan nähdä alakulttuurin moninaisuus ja siten tulkinnanvaraisuus. Koska se liittyy vain henkilön itse tuntemaansa ja esittämäänsä maskuliinisuuteen ja/tai feminiinisyyteen, on sitä myös huomattavasti hankalampaa koodata aineistosta kuin esimerkiksi miesten selkeästi vain pukeutumisella erottautuvia alakulttuureja.

Vuonna 2009 julkaistussa *Femme! Radikal, Queer, Feminin* -teoksessaan Sabine Fuchs on haastatellut vuonna 1997 julkaistun (alaviitteessä 52 mainitun) *Butch/Femme – eine erotische Kultur* -kirjan kirjoittajaa, Stephanie Kuhnenia, ja haastattelu onkin erinomainen katsaus vuosikymmenen lesbokulttuuriin nykynäkökulmasta. Kirja oli ensimmäinen selkeästi lesboalakulttuureja esittelevä ja saavutti kulttiaseman akateemisissakin piireissä Saksassa. Erityisesti lopussa ollut ”Butch vai Femme?” -testi nousi huippusuosioon, ja sen kopioita jaettiin kahden seuraavan vuoden Pride -kulkueissa Berliinissä tiuhaan tahtiin. Kuhnenin mukaan ajankuvaan kuului lesboidentiteetin näyttäminen pukeutumisella ja roolivalinnalla, ja vaihtoehtojen

binaarius määritti suuresti ajan seksuaali- ja ryhmäidentiteettejä. Hän kuvailee vuosituhannen vaihteen aikaa myös ensimmäiseksi hetkeksi lesbohistoriassa, kun seksuaalisuudesta alettiin puhua avoimemmin ja neutraalimmin, ja esimerkiksi naisille suunnattuja seksipalveluita alkoi esiintyä yhä useammin.⁸⁹

Ryhmäytynyt vapaa-aika⁹⁰ – siis kaikki ne ryhmätoiminnan muodot, jotka liittyvät erilaiseen harrastetoimintaan ja viihteelliseen vapaa-ajan viettoon. Sellaisia ovat esimerkiksi taide, urheilu- ja poliittiset ryhmät sekä viihde ja ravintolat, mutta eivät koulutus- ja neuvontaryhmät, sillä niille muodostui naisten oppaissa selkeästi omat osionsa. Lisäksi vapaa-aikaan kuuluvat esimerkiksi baareja ja yökerhoja esittelevät menovinkit, jos niitä esitellessä on mainittu erityisryhmiä (esim. ”vain lesboille” tai ”poliittisesti aktiivinen”) tai kohdeyleisöä on muuten rajattu ja ryhmäytetty – mukana on siis vain selkeästi tietyssä ryhmässä vietetty vapaa-aika. Jokainen naisten opas esittelee kymmeniä sivuja erilaisia Berliinin tarjoamia harrastemahdollisuuksia naisille ikään, etnisyyteen ja kehollisuuteen katsomatta, tai ainakin ne mahdollisimman monipuolisesti huomioiden ja tasavertaisesti vaihtoehtoja laidasta laitaan esitellen, ja tällainen harrastetoiminta muodostuikin naisten oppaissa suurimmaksi ryhmäidentiteettiä määrittäväksi osaksi.

Tämä liittyy lavennettuna selkeästi Achillesin vuoden 1967 tutkimukseen homoseksuaaleille suunnatuista baareista ja niiden merkityksestä ryhmäidentiteeteille. Kuten myös Achilles jo tuolloin totesi, näyttäytyvät sukupuolittuneet erot selkeästi. Homoseksuaaleille naisille suunnatut yökerhot, baarit, kahvilat ja ravintolat ovat aineistossa esillä ainoastaan lesbobaareina, eikä yleisöä ole sen tarkemmin määritelty tai eritelty. Muutamissa tapauksissa esiintyy tarkennuksia, jotka liittyvät paikan luonteeseen ennemminkin kuin sen yleisön: mainintana saattaa olla esimerkiksi juuri yllä mainitun kaltaisia koodeja tai esimerkiksi järjestäjään liittyviä informaatioita, jotka saattavat rajata kohdeyleisöä. Tämä luo kuvaa vahvasta yhteisöstä, joka perustuu ennemminkin aatteisiin ja yhteenkuuluvuuteen sekä jaettuun kokemusmaailmaan ulkoisen olemuksen ja sillä identiteettinsä määrittelemisen sijasta.

⁸⁹ Fuchs & Kuhnen 2009, 87–98.

⁹⁰ Kts. liite, s. 1.

Koulutus ja tiede⁹¹ – jokainen naisten opas tarjoaa tietoa naisten kouluttautumis- ja tiedemahdollisuuksista, usein jopa omana osionaan. Tähän ryhmään kuuluvat siis maininnat erilaisista koulutus- ja tiederyhmistä, -instituutioista ja aiheeseen liittyvistä henkilöistä, kuten esimerkiksi historiallisesti merkittävistä tutkijoista ja poliittisesti vaikuttavista, vahvoista naishahmoista. Berliinissä on toiminut ja toimii yhä useita eri aloihin suuntautuneita yhteisöjä, jotka kannustavat naisia kouluttautumaan. Tällaista edustaa esimerkiksi *Spinnboden Lesbenarchiv*, jossa naisten oppasarjoja säilytetään, ja joka järjestää erilaisia koulutustapahtumia, työllistää useita tutkijoita, tiedottaa laajalti queer-kulttuuriin ja naisten asemaan liittyvistä aiheista sekä ylläpitää kattavaa lesboarkistoa.

Myös tämä liittyy mielestäni vahvasti edellä mainittuun piirteeseen lesbokulttuurin ja -identiteetin rakentumisesta muun kuin tyylillisesti tunnistettavan alakulttuurin varaan. Toinen vaikuttava tekijä on varmasti esimerkiksi American National Organization for Women Conventionin ja vastaavien, muiden kansallisten järjestöjen kannanotot homoseksuaalisuuteen liitettyihin ongelmiin ja niistä ”irtisanoutumiseen”, sekä sen sijaan tapahtuneeseen vahvaan, poliittiseen ja jopa akateemiseen järjestäytymiseen ja sen tarpeeseen emansipaatioon liityen. Ennen 2000-lukua toimineet naisasialiikkeet ja heidän agendansa olivat ratkaisevasti nykyisistä feminististä liikkeistä eroavia – toki naisten aseman muuttumisen vuoksi, mutta myös aikakausille tyypillisten ihanteiden vuoksi. 1960-luvulta alkaneeseen *toisen aallon feminismiin* liittyivät radikaalit mielipiteet, naiseuden korostaminen ja marxilaisuus, jotka vaikuttivat kansainvälisesti naisasialiikkeiden toimintatapoihin.⁹²

Tuki- ja neuvontaryhmät⁹³ – viimeinen ryhmäytymiseen ja ryhmäidentiteetteihin liittyvä koodi naisten oppaissa on tuki- ja neuvontaryhmät. Tähän kuuluvat kaikki fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin viittaavat instituutiot, vertaistukiryhmät, neuvontapisteet ja avunanto erilaisiin ongelmatilanteisiin. Jokaisessa oppaassa esitellään kategorioittain kymmeniä tuki- ja neuvontaryhmiä sekä terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtivia instituutioita, kuten lääkäreitä, psykologeja ja eri aloilla toimivia

⁹¹ Kts. liite, s. 2.

⁹² Lisää toisen aallon feminismistä ja aikakaudelle tyypillisestä naisasialiikkeiden sekä lesboaktivistien agendasta kerrotaan tämän kappaleen lopussa.

⁹³ Kts. liite, s. 3.

sosiaalityöntekijöitä. Ryhmiä esiintyy laidasta laitaan esimerkiksi huumeriippuvaisille, HIV-positiivisille, väkivaltaa kokeneille, maahanmuuttajille, yrittäjille, eronneille, kaapista ulos tulleille ja eri tavoin vammaisille. Kaikki ryhmät on suunnattu naisille ja kaikkien vetäjänä toimii jokin naisjärjestö, eikä yksikään ole maksullinen.

Tämä liittyy mielestäni yhtä kaikki ryhmäytymiseen kokemusmaailman kautta, mutta antaa myös vahvan vasemmistolaisen kuvan julkaisijoista ja naisjärjestöistä yleensä. Myös näiden ilmiöiden voidaan katsoa liittyvän toisen aallon feminismiin aikaansaamiin asennemuutoksiin ja yleisesti naisjärjestöjen vasemmistolaisuuteen historiassa. Myös elitistisiä, poliittisesti enemmän oikealle suuntautuneita naisasialiikkeitä on toki esiintynyt runsaasti. Heidän agendansa ei kuitenkaan ole ollut varsinainen, aito tasa-arvo kaikkien luokkien ja sukupuolten kesken, vaan enneminkin tasa-arvo ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten ja miesten välillä. Tällaisten naisasialiikkeiden huolena eivät siis ole olleet esimerkiksi kovia kokeneet naiset, vaan ensisijaisesti menestyksen mahdollisuuden luominen naisille miesten tavoin. Berliinin matkaoppaat eivät tällaista kuvaa liikkeistä luo, joten voidaan todeta oppaiden kuvastavan melko vasemmistolaista ajatusmaailmaa.

Miehille suunnatuissa matkaoppaissa alakulttuurit ja niihin liittyvät selkeästi erotellut tyylit, identiteetit ja jopa tapaamispaikat ovat paljon naisille suunnattuja oppaita selkeämmin esillä. Toisin kuin naisten ryhmäidentiteetit, miesten tuntuvat liittyvän nimeomaan pukeutumisella ja tyylillä esitettävään identiteettiin. Lista on valittu aineistossa esillä olevat alakulttuurit sekä kuvastojen että tietyille ryhmille suunnattujen tapahtumien ja paikkojen perusteella.

Ryhmätoiminta – tähän liittyvät kaikki ryhmätoiminnan muodot, joita miehille matkaoppaissa tajotaan. Naisten oppaista poiketen ne voivat olla poliittisten ja harrasteryhmien lisäksi myös tuki- tai koulutusryhmiä, mutta niiden esiintyvyys ja toistuvuus oppaissa muihin identiteetin vahvistumisen tapoihin nähden on melko vähäistä. Ryhmään eivät kuulu yökerhot, kahvilat, baarit tai ravintolat, jos ne eivät erityisesti ole tarkoitettu *vain* tiettyä ryhmä- tai harrastetoimintaa varten – tällaisia esiintyy joukossa muutama, kuten esimerkiksi HIV-infokahvila tai

sosiaalidemokraattisten homoseksuaalien kahvila. Sen sijaan muihin yökerhoihin, kahviloihin ja baareihin liittyvät ryhmäytymisen muodot on yhtä lailla luokiteltu oppaissa esiintyvien tunnusmerkkien mukaan, sillä nämä julkaisijan esittämät koodikuvat ja -sanat luokittelevat usein hyvinkin spesifisti, minkälainen paikan kohdeyleisö on, ja nämä ovat hyvin selkeitä homoalakulttuurien tunnusmerkkejä.

Homoseksuaaleille miehille suunnatut ryhmätoiminnan muodot liittyvät hyvin usein HIV- positiivisten sekä AIDSia sairastavien tuki- neuvontaryhmiin. Näitä on ryhmätoiminnan muodoista kaikissa oppaissa yhteenlaskettuna lähes puolet, erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla. Vuosituhannen vaihteen jälkeen kaikki ryhmätoiminta katoaa miesten matkaoppaista lähes kokonaan. Loput ryhmät liittyvät poliittisiin puoleisiin, uskonnollisiin ryhmiin ja satunnaisiin harrastemahdollisuuksiin. Harrasteiksi ei tässä kuitenkaan lueta esimerkiksi kuntosaleja tai uimahalleja ja kylpylöitä, jos ne (kuten lähes kaikissa tapauksissa) on esitetty oppaassa niin, että toiminta on yhdistettävissä seksiin.⁹⁴

Seksin ja seksuaalisuuden kautta ymmärretty ryhmäidentiteetti on myös otettava huomioon, nämä ovat kuitenkin selkeyden vuoksi koodattuina seksuaalisuuden alla – lisäksi tämä ratkaisu tukee seksuaalisuuden ilmentymisen tapojen tutkimista oppaiden sivuilla paremmin. Koska miesten opassarjoissa seksuaalisuus on siis niin voimakkaasti esiin tuotu piirre, se voidaan nähdä myös yhtenä merkittävistä ryhmäidentiteetin pilareista - tästä aiheesta lisää lopun johtopäätöksiä esittelevässä kappaleessa 5. Seuraavaksi luetellut alakulttuurit ovat oppaiden sivuilla esiintyviä, selkeästi tunnistettavia tyylejä. Niiden nimet ja niiden tunnusomaiset piirteet on poimittu oppaista ja tarvittaessa käännetty keskustelupalsta ranneliike.netin tarjoaman materiaalin tukemana.

Valitettavasti varsinaista tutkimusta eri homoalakulttuureista ja niiden historiasta ei muutamia satunnaisia mainintoja lukuun ottamatta löydy englanniksi, saksaksi eikä suomeksi, joten kaikki alla oleva informaatio on siis oppaiden ja eri keskustelupalstojen avulla koottua. Monet teokset, myös tässä tutkimuksessa mukana olevat, käsittelevät kyllä alakulttuureissa esiintyviä käyttäytymismalleja kansainvälisesti erilaisista

⁹⁴ Nämä on luokiteltu tällöin Seksuaalisuuden kategorian alle.

näkökulmista, mutta varsinaista tutkimusta tyyleistä ei valitettavasti tunnu olevan tehtynä, ja perusteellisempi perehtyminen niihin vaatisi jo toisen tutkimuksen verran työtä. Tässä luetellut alakulttuurit ovat lisäksi aineistosta johtuen hyvin valkoisia ja eurosentrisiä, eivätkä välttämättä tällaisina tunnettuja muualla kuin Euroopassa ja mahdollisesti Pohjois-Amerikassa – tämä lisää ehdottomasti oppaiden toiseuttamisen astetta.

Lisäksi on huomionarvoista, että miesten alakulttuurit ovat niin selkeän säännösteltyjä, tarkasti nimettyjä sekä eri tasoilla esiintyviä ja hyvinkin spesifejä. Tietyillä alakulttuureilla on lisäksi omia alakulttuurejaan, jotka liittyvät henkilön ikään, aktiivisuus-passiivisuus-asetelmaan tai esimerkiksi seksuaalisuuden avoimuuteen. Vuosituhannen vaihteen jälkeen oppaiden kuvastot siis muuttuivat vähemmän henkilökeskeisiksi, joten kaikkien alakulttuurien esiintyvyys väheni, jopa katosi kokonaan kuvastoista. Niitä esiintyi yhä oppaiden omissa koodeissa ja yleisön tai tapahtumapaikan kuvailuissa, mutta kuvissa näkyi 2000-luvun vaihteen jälkeen enää vain muutamia satunnaisia viitteitä näihin seuraavaksi lueteltuihin tyyleihin.

Nahkahomot⁹⁵ – selkeästi oppaissa suosituin ja eniten esillä oleva alakulttuuri. Jo ensimmäiset matkaoppaat mainostavat useita liikkeitä sekä baareja ns. ”nahkahomoille“: *Leder-Boutique* mainostaa vuodesta 1978 jokaisessa BRFF:n painoksessa jopa usealla sivulla, ja *Leder* esiintyy vuodesta 1983 erillisenä kategoriana ravintoloiden, puistojen, yökerhojen ja kylpylöiden lisäksi. BVH tarjoaa kategorian *Lederszene* vuodesta 1981 lähtien. Viimeisen BRFF:n julkaisun sekä BVH:n tyylinmuutoksen jälkeen, siis 2000-luvun vaihtuessa, nahkahomot jäävät lähes kokonaan pois kuvastoista, ja alakulttuurin olemassaolo näkyy lähinnä muutamien, edelleen toimivien nahkaliikkeiden sekä tiettyjen fetissiklubien tai -baarien mainosten kautta.

Twink⁹⁶ – slangisanalla viitataan nuoriin, hoikkiin ja usein feminiinisinä nähtyihin homomiehiin. Varsinaisesti alakulttuuria ei tällä nimellä oppaissa esitellä, vaan se esiintyy muiden alakulttuurien seassa ja usein lähinnä kuvamateriaalissa tai esimerkiksi

⁹⁵ Kts. liite, s. 4.

⁹⁶ Kts. liite, s. 4.

mainintana *Knabe* (suom. ”poju”). Tähän ryhmään liittyvät läheisesti keskustelupalstojen mukaan myös ns. **chickenhawkit** ja **daddyt**, jotka etsivät nimenomaan tämänkaltaisia seuralaisia. Muutamissa tapauksissa asetelma on selkeästi oppaissa nähtävillä, ja erityisesti silloin, kun tapahtumapaikan kuvauksessa kerrotaan yleisön seassa olevan usein myös ”nuoria poikia”, on mainoksen kohdeyleisö melko selkeä. Omanlaistaan tyyliä näillä haukoilla tai isukeilla ei ole, vaan he kuuluvat oppaissa selkeästi johonkin tässä mainituista alakulttuureista ja ovat siten hyvä esimerkki käyttäytymiseen ja hierarkioihin liittyvästä alakulttuurista varsinaisten, tunnistettavien pukeutumistyylien rinnalla. Myöskään itse twinkejä ei voida lokeroida tietyn vaatetyylin edustajiksi, vaikka heidät usein feminiinisinä kuvataankin. Twinkejä esiintyy kuvastossa muihin alakulttuureihin nähden eniten yhä 2000-luvun taitteen jälkeen, vaikka nekin vähenevät yhtä kaikki.

Castro clones⁹⁷ – tätä alakultturia kuvaavat erinomaisesti Tom of Finlandin piirroksista tutut, työväenluokan tyyliä kopioivat, lihaksikkaat farkkumiehet. Alakulttuurin nimellä viitataan San Franciscossa olevaan Castron lähiöön, ja maskuliiniseen tyyliin kuuluivat muun muassa farkut, lenkkarit tai bootsit, tiukat t-paidat sekä viikset tai pulisongit. Hyvin usein 1970–1990-luvun oppaissa esiintyvä alakulttuuri, jota esimerkiksi BRFF -kansikuvat myös vahvasti edustavat. Selkeästi tyyleistä toiseksi eniten esillä oleva ja kaikkia ikäluokkia koskettava, ja esiintyy sekä kuvituskuvin että aidommissa henkilökuvissa, aivan kuten edellä kuvattu nahkaskenekin. Myös selkeät Castro -kloonit katoavat kuvastosta kokonaan viimeistään 2000-luvun taitteessa.

Kansainvälisesti erityisen tunnettua alakultturia, **nallehomoja**, ei aineistossa juurikaan esiinny, mikä on mielenkiintoista. Nalleja, *teddyjä* tai *karhuja* kuvaillaan monesti tyyliltään hyvin maskuliinisiksi, karvaisiksi, ”vatsakkaiksi” ja trendeistä piittaamattomiksi. Usein tyyleissä on runsaasti piirteitä kahdesta edellä mainitusta, minkä vuoksi erottelu on varmasti mahdotonta jos henkilön itsemäärittelyä ei ole mahdollista kuulla. Nallehomoilla on myös useita alakulttuureja liittyen henkilön ikään tai etniseen taustaan – esiin keskustelupalstoilla tai muutamissa sivulauseissa oppaissa ovat tulleet muun muassa *pandat* ja *koalat* (aasialais- tai australialaistaustaiset nallet), *jääkarhut* (vaalea- tai harmaahiuksiset nallet), *poikaset* (nuoret nallet) sekä *Kultakutrit*

⁹⁷ Kts. liite, s. 5.

(nallegien kanssa aikaa viettävät heteronaiset). Esiintyminen oppaissa on kuitenkin niin vaikeasti tulkittavissa ja minimaalista, että sitä sen mielenkiintoisuudesta huolimatta – se on siis myös ainoa alakulttuuri, josta on tehty useita tutkimuksia – on vaikea liittää tähän tutkimukseen muuten kuin yleisenä taustatietona.

Drag⁹⁸ – alusta asti mukana ollut teema nimellä ”transvestiitti“. BRFF:t sekä BVH:t esittelevät jokaisessa painoksessaan muutamia baareja, yökerhoja ja teattereita, joissa on dragohjelmaa, BVH lisäksi kuvamateriaalin ja toisinaan esiintyjien haastattelujen kera. Dragit tuntuvat oppaista kumpuavan asenneilmapiirin mukaan olevan varsin suosittuja kaikkien alakulttuurien keskuudessa, mutta asetelma on kovin toiseuttava: ”naisten vaatteisiin pukeutuneet miehet” ovat kyllä hauskaa viihdettä, mutta transihmiset on kuitenkin jätetty täysin oppaiden ulkopuolelle, eikä sukupuolista moninaisuutta tuoda missään esille. Naisten oppaissakin tilanne on melko heikko, eikä esimerkiksi tukiryhmiä tai tapahtumia transtaustaisille ole juurikaan tarjolla, vaikka kuvastoissa sukupuolinen moninaisuus onkin hieman miesten oppaita paremmin huomioitu.⁹⁹

Dragit katoavat oppaiden kuvastosta 1990-luvun lopussa kokonaan. Muutaman tapahtumapaikan mainoksen yhteydessä saattaa olla maininta esimerkiksi kuukauden ensimmäisen perjantain drag-showsta, muuten koko alakulttuuri tuntuu häviävän lähes olemattomiin. Vuosituhannen vaihde siis häivytti miesten oppaista oikeastaan viimeisetkin rippeet monimuotoisuudesta, kun kirjasiin jäljelle jääneet henkilökuvat muodostivat kaikki hyvin homogeenisen ryhmän ilman alakulttuurien kirjoa – siis lähinnä valkoisista, nuorista, karvattomista ja trimmatuista miehistä koostuvan.

Naisasialiikkeiden pitkä ja kivinen tie nykypäivän feministisiin taisteluihin on tuottanut miljoonia kirjoitettuja sivuja, vienyt kymmeniä tuhansia henkiä ja synnyttänyt yhtä monia eri aatesuuntauksia kuin varmasti itse feministejäkin. Ensimmäiset naisten oikeuksien puolustajat keskittyivät absoluuttisiin ongelmiin, kuten naisten äänioikeuden

⁹⁸ Kts. liite, s. 6.

⁹⁹ Mainittakoon jälleen, että juuri nais erityisyytensä vuoksi naisten oppaat ovat toki erilaisessa asemassa kuin ”miesten” oppaat. Naiseuteen liittyviä, bioessentialistisia tapahtumia, kuvia, ryhmiä tai muita toiseuttavia tapoja määrittää naiseutta biologian kautta, ei esiinny lainkaan, mikä tekee oppaista hieman helpommin lähestyttäviä transihmisille. Myöskään esimerkiksi vanhemmuusryhmissä äitiyttä tai isyyttä ei erotella tai määritellä eikä vanhemmuutta käsitellä muutenkaan biologian kautta.

ja esimerkiksi koulutuksen ja työllistymisen mahdollisuuksien parantamiseen (huomioitavaa on, että nämä taistelut eivät vieläkään ole ohi, vaikka ne ovat saaneet alkunsa jo satoja vuosia sitten), eivätkä kutsuneet itseään feministeiksi. Vasta niin sanotun *toisen feministisen aallon* synty loi ensimmäisen aallon käsitteen, ja erotti nämä kamppailut toisistaan – vaikka tasa-arvoiset oikeudet ovat alun alkaen päämääränä olleetkin. Toisen aallon feminismistä puhuttaessa tarkoitetaan 1960-luvun taitteessa alkanutta aktivismia, jonka tavoitteena ei enää ollut ainoastaan selkeästi rajatut ongelmakohdat, vaan koko seksistisen ja patriarkaalisen järjestelmän murtaminen, ja naiseuden piirin laajentaminen yksityisestä julkiseksi.¹⁰⁰

Aikakauden ajatusmaailmaan kuului kuitenkin yhä vahvan essentialistinen ote naiseuteen ja usein sen ylivoimaisuuteen – tällä kertaan tosin itsemääriteltynä miesten harjoittaman määrittelyn sijasta. Erityisesti Saksan naisasiajärjestöjen ajatusmaailmaan vaikutti muun muassa Ingrid Schmidt-Harzbachin lausunto, jonka mukaan feminismi ei ole pelkästään poliittista, vaan täysin uudenlainen elämäntapa. Hänen mukaansa naista ei tulisi koskaan kenenkään määrittellä ulkopuolelta, vaan hänen tulisi itse voida asettaa itsensä keskipisteeksi ja määrittellä itsensä sitä kautta, löytää elämästään ne asiat, jotka tekevät hänet onnettomaksi, ja tehdä yhteistyötä sekä jakaa kokemuksia muiden naisten kanssa. Lisäksi tärkeänä pidettiin (rakenteiden ja ilmiöiden) analyysia sekä käsitteistämistä.¹⁰¹

Tämä on selvästi kytköksissä matkaoppaista kumpuavaan kuvaan aktiivisesta, koulutusta janoavasta, itsenäisestä naisesta, jolla on vahva ”sisarverkosto”. Mielestäni hyvin valideja selityksiä naisten ja miesten oppaiden välisille identiteettikuvastojen löydetään juuri feminismin eri vaiheita tarkasteltaessa. Oppaissa näkyy selkeä arvomaailma, jossa vahvoina ovat halu patriarkaalisen järjestelmän purkamiselle sekä ajatus siitä, että naisen tulisi, ollakseen itsenäinen ja vakavasti otettava, erottautua selkeästi esimerkiksi pinnallisina ja turhamaisina pidetyistä naiseuden normeista, jotka nähtiin miesten ihanteita ja mielikuvia palvelevina. Tämän vuoksi naisten tulisi kouluttautua, tukea toisiaan sekä taistella seksismiä vastaan ja naisten arvostuksen puolesta yhdessä. Havaittavissa on siis selkeästi ajan feminismille tyypillinen naiseuden

¹⁰⁰ Freedman 2003.

¹⁰¹ Nave-Herz 1997, 35–41.

ylivoimaisuuden esiin tuominen. Tätä tukee myös alussa esitetty huomio siitä, että miehille suunnatut matkaoppaat sulkevat piiriinsä vain homoseksuaalit miehet, eikä muille "miesryhmille" ole tarjolla matkaoppaita: naisten oppaista nousee sen sijaan selkeästi esiin laajempi naiseuden kirjo, ja siten laajemmalle levittäytynyt ryhmäytyminen.

Miesten matkaoppaiden kansikuvista kauas loistava yltiömaskuliinisuus ja -seksuaalisuus taas ovat mielestäni hyvin liitoksissa laajempaan, 1980-luvulla uudestaan hegemoniseksi nousseeseen, median vallallapitämään kuvaan siitä, minkälainen miehen tulisi olla ollakseen tarpeeksi mies – siis välttääkseen häpeän tulla haukutuksi "homoksi" tai "tytöksi". Ajan kuvaa miehestä loivat muun muassa Sylvester Stallone, Jean-Claude Van Damme, Chuck Norris ja He-Man – puolialastomat, usein supervoimilla tahtonsa läpi saavat mieshahmot, jotka tihkuivat seksuaalisuutta ja vallankäyttöä, näyttivät tietä oikeaan miehuuteen. Tämä johti 1970-luvulla vallinneen, sallineemman ilmapiirin jälkeen uudestaan miesten väliseen mittarointiin toistensa maskuliinisuudesta – ja jopa siihen, että tässä mittelössä pärjätäkseen naistenkaan ei tulisi olla liian naisellisia, vaan yrittää pelata maskuliinisina pidettyjen sääntöjen mukaan. Jopa siis homoseksuaalien miesten keskuudessa liika feminiinisyys, tai esimerkiksi suvaitsevaisuus ja emotionaalisuus nähtiin heikkoutena, tyttömäisyytenä. Yhä edelleen vallalla olevat, viihteellisessä mediassa esiintyvät, miesten väliset roolijaot määrittelevät maskuliinisuuksia ja niiden yleisesti hyväksytyjä piirteitä.¹⁰² Ja valitettavan usein monet tänäkin päivänä käytetyistä, toiseen ihmiseen kohdistuvista haukkumanimistä ovat naiseuteen, tyttöyteen ja homoseksuaalisuuteen liitettäviä termejä – eri etnisyyksistä, vammaisuudesta tai kehollisuudesta puhumattakaan.

Toki selityksiä miesten selkeille alakulttuureille ryhmäidentiteetteinä voi olla useita, mutta uskon, että yksi painava syy on nimenomaan tarve tulla nähdyksi johonkin selkeään ryhmään kuuluvana – erityisesti, kun muut kuin homoseksuaalit miehet saattoivat niin selkeästi sulkea "tyttömäiset" miehet pois ryhmistään – suvaitsevaisuus kun saattoi varmasti myös aiheuttaa sen, että homoseksuaalisuuden hyväksyvä mies itse leimattiin homoksi. Selkeä ryhmäidentiteetti ja siihen vahvasti kuuluminen ovat yhä nykypäivänä tärkeitä työkaluja tietynlaista maskuliinisuutta ihannoivissa

¹⁰² Dennis 2012, 109–112.

yhteiskunnissa. Miesten ja naisten oppaiden erovaisuudet liittyvät siis selkeästi erilaisiin odotuksiin, stereotyyppioihin sekä kiinnostuksen kohteisiin. Tiettyä sosiaalista konstruktiota on vaikea jäljittää sen alkuun saakka, ja siten joidenkin ilmiöiden syitä voidaan siis vain valistuneesti arvailla sekä rakentaa niiden ympärille jonkinlaista ymmärryksen kehikkoa.

Yksi todennäköinen syy miesten oppaiden esittämälle ja siten homoseksuaaleille miehille ennen 2000-lukua konsturoituneille mieskuville, jotka ovat hyvin stereotyyppisiä, lokeroitavia ja seksuaalisia, löytyy myös sivumainintana teoksesta *Sexualität in Berlin*¹⁰³. Kirjassa väläytetään ajatus, jonka mukaan homoseksuaalisuuden hyväksyminen on naisille helpompaa kuin miehille, koska miesten on vaikea luopua ”miehisyydestään”.¹⁰⁴ Ajankuvalle tyypillisesti sukupuoli-erot ovat tässä selkeästi eroteltuja, eikä tämä selitys missään nimessä sellaisenaan kelpaa – hieman lavennettuna sen sijaan se voi olla hyvinkin uskottava perustelu tietynlaisen identiteetin rakentumiselle. Jos naiseuden sijaan puhutaankin feminiinisydestä, joka on nähty hyvin monilla elämän osa-alueilla heikkona, epätoivottuna ja epäuskottavana, voi olla mahdollista, että tullakseen ”otetuksi todesta”, on homoseksuaalin miehen ollut tarve rakentaa hyvin vahva homoseksuaalinen identiteetti, joka pohjautuu muun muassa selkeisiin pukeutumistyyliin ja artikulaatiiviseen seksuaaliseen käytökseen.

Homoseksuaalisten naisten (tyyleihin ja itseilmaisuun perustuvista) alakulttuureista on siis puhuttu lopulta hyvin vähän, eikä erilaisia, tunnettuja alakulttuureja butchin ja femmen lisäksi kirjallisuudessa juurikaan esiinny. Ensimmäistä kertaa androgyyniys erillisenä itseilmaisun tyylinä tai alakulttuurina osuu kohdalle vuonna 1995 julkaistussa, Karja Jayn toimittamassa teoksessa *Dyke Life*. Teoksen useissa artikkeleissa mainitaan nimenomaan butch/femme -asetelma, mutta Kath Weston puhuu lisäksi androgyyneistä naisista ja heidän tyylistään. Butchia kuvaillaan jälleen selkeän maskuliiniseksi, kovaksi ja pukeutumistyyliiltään ”miehiseksi” buutseineen ja lyhyine tai taakse sliippattuine hiuksineen sekä femmeä kauniiseen mekkoon pukeutuvaksi, huulensa punaavaksi, kurvikkaaksi seireeniksi. Androgyyniksi kuvailtu lesbo jätetään tuon janan ulkopuolelle, eikä hänen kuvailla olevan ”jotain siltä väliltä”, vaikka ääripäinä esitetyt feminiinisyys

¹⁰³ Kirjaa käsitellään Seksuaalisuuden kategorian alla tarkemmin.

¹⁰⁴ *Sexualität in Berlin*, s. 40.

ja maskuliinisuus vielä selkeässä roolissa ovatkin. Tämä on lähteissä esiintyvä ensimmäinen maininta siitä, että henkilö voi olla muutakin kuin maskuliininen tai feminiininen. Androgyyni esitellään tekstissä kasuaalina ja tyylikkäänä, kiinnostavana ja älykkäänä.¹⁰⁵

Samassa artikkelissa useampi haastateltu mainitsee femmelle olevan helpompaa esittää butchia kuin toisinpäin – tämä on myös yksi tekijä, jonka voidaan mielestäni katsoa liittyvän yllä mainittuun homoseksuaalien miesten ongelmaan homoudesta feminiinisenä. Koska feminiinisyys myös lesbojen naisten keskuudessa on tuolloin (ja kenties yhä nykyäänkin, joskin ei varmasti yhtä vahvasti) näyttäytynyt heikkoutena ja siten ei-uskottavana piirteenä, on roolien vaihto tuntunut feminiinisemmän osapuolen mielestä helpommalta. Artikkelissa puhutaan myös näiden roolien aiheuttamasta dominanssista: butch oli selkeässä, johtavassa roolissa, kun taas femme alisteisempänä ja passiivisessa roolissa.¹⁰⁶

4.2 Naisten välistä ystävyyttä ja avointa cruisingia: seksuaalisuus oppaiden sivuilla

Myös seksuaalisuuden osalta opassarjat eroavat toisistaan radikaalisti, mikä olikin yksi tutkimuksen taustakysymyksistä perustuen muun muassa Coonin havaintoon miesten oppaiden seksuaalisuudesta. Naisten oppaissa esiintyvä seksuaalisuus on hyvin piilossa, joten sen esiintymistä käsitellään monien, hieman abstraktienkin koodien kautta. Tässä tutkimuksessa seksuaalisuus on käsitetty laveasti, eikä naisten oppaita tutkittaessa ole tarkoitus kaivaa väkisin esiin seksiin liittyviä piirteitä ja näin luoda seksuaalisia toimijoita tyhjästä – puhuessani seksuaalisuudesta en siis puhu vain seksistä, vaan henkilön tai tekstin laajemmasta yhteydestä seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuolisuuteen sekä intiimiyteen ja rakkauteen. Miesten matkaoppaissa seksi ja alastomuus ovat vahvasti esillä, jopa siis selkeiden alaotsikoiden alla ja runsaan kuvituksen kera. Sen sijaan muut seksuaalisuuteen ja intiimiyteen liittyvät piirteet ovat miesten oppaissa vaikeammin löydettävissä. Seuraavaksi esitellään jälleen ensin naisten oppaiden sisältöä, ja tämän jälkeen siirrytään miesten oppaisiin.

¹⁰⁵ Weston 1995, 226–230.

¹⁰⁶ Mt. 230–237.

Homoseksuaalisuus¹⁰⁷ – koska matkaoppaiden tarjonnasta vain murto-osa on ylipäänsä homoseksuaaleille naisille suunnattua, on homoseksuaalisuus naisten kohdalla omana kategorianaan seksuaalisuuteen liittyen. Tähän ryhmään kuuluvat kaikki maininnat toiminnasta tai tapahtumista, jotka on suunnattu vain lesboille, jos ne eivät liity suoranaisesti esimerkiksi tietynlaiseen tukiryhmätoimintaan, vaan kokoavat ihmisiä yhteen pelkän seksuaalisen suuntautumisen kautta. Tällaisia tapahtumia ja toiminnan muotoja ovat esimerkiksi mielenosoituksiin liittyvät kirjoitukset ja kuvamateriaalit, festivaalit ja Pride -tapahtumat, lesbobaarit ja -yökerhot sekä erilaisten seksuaalivähemmistöille suunnattujen järjestöjen tapahtumat ja esittelyt. Jokaisessa naisten oppaassa on lisäksi erikseen homoseksuaaleille naisille suunnattu osio.

Ryhmään kuuluvat tekstit ovat selkeän eksklusiivisia ja vain homoseksuaaleille naisille suunnattuja, ja kuvaavat mielestäni ryhmiä Waltersin identiteetti-/itsetuntomittaria silmällä pitäen positiivisesti myös pre-encounter -vaiheen henkilöille. Tunnusomaista koodin teksteille (vaikka materiaalia lopulta onkin valitettavan vähän) on seksuaaliseen suuntautumiseen suhtautuminen ylpeästi ja poliittisesti.

Naiseus¹⁰⁸ – vaikka seksuaalisuus ei sukupuolta katsokaan, vahvana teemana naisten matkaopassarjoissa on tietenkin itse naiseus, jonka kautta seksuaalisuuden ja itsensä kokemisen tapoja haetaan. Erityisesti ennen 2000-lukua sukupuoliuus vaikutti olevan seksuaalisuuden kannalta hyvin tärkeä asia. Tähän ryhmään kuuluvat naiseuden teemaan liittyvät tekstit, jotka ovat selkeästi voimauttavaa näkökulmaa naiseuteen ja siis erityisesti naisen seksuaalisuuteen hakevia.

Varsinaisesti naisten seksuaalisuuteen liittyviä tekstejä esiintyy kovin vähän, ja tämä liittyy varmasti myöhäiseen naisten seksuaalisuuden emansipaatioon sekä erityisesti homoseksuaalien naisten kohdalla juuri Kuhnenin mainitsemaan käännekohtaan: avoimempaan naisten seksuaalisuuteen liittyvään dialogiin sekä palveluntarjonnan lisääntymiseen. Vasta siis vuosituhannen vaihde toi tullessaan muutamia naisille

¹⁰⁷ Kts. liite, s. 7.

¹⁰⁸ Kts. liite, s. 7.

suunnattujen seksiliikkeiden mainoksia sekä varsinaista valikoimaa naisille suunnattuihin baareihin ja yökerhoihin liittyen.

Välittäminen¹⁰⁹ – kahden tai useamman ihmisen välistä seksuaalista latausta näytetään naisten matkaoppaissa hyvin vähän, mutta sen sijaan rakkautta ja välittämistä esitetään useammin. Ryhmään kuuluvat siis aineiston tekstit, joissa kahta tai useampaa henkilöä esitetään toisistaan välittävinä. Ero vähäpukeisuuden ja intiimiyden kategorian välillä voi muutamassa tapauksessa olla hyvin häilyvä. Kuvastoissa esiintyy paljon materiaalia, joissa välittäminen on vahvasti esillä – sekä ystävälliseen että seksuaaliseen rakkauteen liitettävä välittäminen.

On mahdotonta erotella teksteistä ne, jotka liittyvät suoranaisesti kumppan(e)ista välittämiseen ystävyuden sijaan, mutta on mielestäni mielenkiintoista, kuinka naisten oppaissa erityisesti homoseksuaaleille naisille suunnattu materiaali eroaa välittämisen kohdalla niin suuresti miesten oppaista. Tämä liittyy myös ilmiöön ”naisten välisestä ystävydestä”. Miesten oppaiden kuvastoissa ystävyys on lähes näkymätöntä, ja suurin osa kahden tai useamman ihmisen välisistä kontakteista esitetään seksuaalisina, kun taas naisten oppaissa tilanne on päinvastainen. Tämän vertailukohdan vuoksi seksuaalisuutta on naisten oppaissa tulkittu myös välittämisen kautta.

Vähäpukeisuus ja intiimiys¹¹⁰ – tähän kuuluvat ne tekstit, joissa henkilö esiintyy vähäpukeisesti, seksuaalissävytteisesti tai muiden kanssa hyvin intiimissä kanssakäymisessä. Kuten siis on jo hyvin selkeästi tullut esille, tällainen materiaali on naisten oppaissa vähäistä. Vähäpukeisuus esiintyy useasti hyvin taiteellisesti, eikä esimerkiksi sukuelimiä tai minkäänlaista seksiaktia ole nähtävissä yhdessäkään kuvassa.

Intiimiys pitää siis sisällään materiaalin, joissa henkilö esiintyy kahden tai useamman henkilön kanssa lähekkäin niin, että jonkinlainen seksuaalinen lataus on selkeästi nähtävissä – tämä erottaa tekstit välittämiseen liittyvistä. Erottelu on tehty, jotta selkeän seksuaalinen kanssakäyminen ja sen muodot naisten oppaissa saataisiin tuotua esille. Tätä esiintyy kuitenkin ainoastaan homoseksuaaleille naisille suunnatuissa teksteissä, ja

¹⁰⁹ Kts. liite, s. 8.

¹¹⁰ Kts. liite, s. 9.

koodiin liittyvää materiaalia on hyvin vähän. Syy tähän on varmasti kovin ilmiselvä ja hieman toiseuttava: kahdestaan tai ryhmissä matkustavista naisista vain homoseksuaalit matkustavat niin sanotusti ”seksuaalisuuden kera”. Muut keskenään matkustavat naiset nähdään ystäviksi, ja ilmeisesti seksistä ja seksuaalisuudesta melko kiinnostumattomiksi, eikä aihepiiriä muissa kuin lesboille suunnatuissa osioissa siksi tuoda esille. Tämän voisi yhtäältä nähdä liittyvän löyhästi Harrisin ja Lehrin kuvaamaan ilmiöön, jossa homoseksuaalien henkilöiden tai vähintäänkin heidän seksuaalisuutensa piilotetaan heteroseksuaalien katseilta. Näin siis hävitetään mahdollinen uhka, kun kaikki homoseksuaalisuutta esittävä materiaali oppaissa on selkeästi rajattu oman otsikkonsa alle – toisaalta naisten oppaissa ei lainkaan esiinny heteroseksuaalisuutta kuvattuna, joten asioiden tällainen yhteen liittäminen voi olla myös silkkaa saivartelua. Erikoista on kuitenkin siis se, että useimmissa tapauksissa naisista vain homoseksuaaleille esitetään seksiin liittyvää materiaalia oppaissa.

Seksuaalisuus ja seksi ovat selkeästi teemana suurimmat miesten matkaoppaissa. Ensimmäiset matkaoppaat 1970-luvulla tuntuivat keskittyneen lähes vain seksiin ja seksuaalisuuteen, ja muu tematiikka vakiinnutti paikkaansa oppaiden tarjonnassa vasta hieman myöhemmin. Seksiin liittyvät eri tavoin niin oppaiden kuvitukset, vinkit, mainokset kuin artikkelitkin. Täten miesten kohdalla seksuaalisuuteen liittyvät alakategoriat ovat jälleen naisten kategorioita paljon konkreettisempia ja esittelevät hyvin toisenlaisia tapoja, joilla seksuaalisuus oppaissa on esillä.

Vähäpukeisuus ja intiimiys – tämä kategoria on naisten oppaissa esiintyvää kategoriaa muuten vastaava, mutta miesten oppaissa esiintyvä kuvamateriaali on naisten oppaita selkeämmin vähäpukeista ja seksuaalista. Lähes jokaisessa oppaassa ennen 2000-lukua kuvataan myös seksiakteja ja sukuelimiä. Tämän jälkeen kuvasto muuttuu hieman peitellymmäksi, eikä näin avoimia kuvia enää esiinny. Lähes kaikki henkilökuvat 2000-luvun vaihteen jälkeenkin ovat silti tässä ryhmässä. Ennen vuosituhannen vaihdetta oppaiden koko sisältö tuntui hyvin seksuaaliselta myös tarjonnan ja esimerkiksi artikkeleiden suhteen, ja kuvat liittyivätkin usein niitä ympäröiviin aihepiireihin, menovinkkeihin tai mainoksiin. Myöhemmin alkoi yleistyä vähäpukeisten ja intiimiyttä

esittelevien kuvien ripottelua ”sinne, tänne” ilman kontekstia, ja *ainoastaan* tällaisena vähäpukeisuus ja intiimiys esiintyykin esimerkiksi vuoden 2010 oppaassa.

Saunat, kylpylät ja uinti¹¹¹ – nämä paikat ovat ilmiselvästi tiloja, joissa oleskellaan vähäpukeisina tai alasti. Sellaisinaan ne ovat yleensä neutraaleja, mutta seksuaalisuuden yläkategorian alle ne miehille suunnatuissa matkaoppaissa luokitellaan menovinkkien ja palveluja tarjoavien mainostajien valitseman, hyvin seksuaalisen kuvaston sekä avointen, seksiin liittyvien ohjeistusten ja mainosten esiintyessä niiden yhteydessä – esimerkiksi tarjontaan kuuluvien yksityiskabinettien ja videohuoneiden sekä yöllisten aukioloaikojen voidaan nähdä viittaavan seksiin. Erityisesti homomiehille suunnatut sauna- ja kylpyläpalvelut tuntuivat olleen kovin suosittuja ennen vuosituhannen vaihdetta. Tämän jälkeenkin tarjontaa esiintyy yhä runsaasti, mutta 1990-luvun edetessä jatkuvasti vähenevissä määrin. Paikkojen tunnelma välittyy selkeästi kuvitusten ja kirjoitusten kautta, ja seksuaalisuus on niissä hyvin avointa. Monet kylpylätilat ovat yökerhojen yhteydessä, eivätkä tällaiset juhlallisuudet vaikuta lainkaan harvinaiselta herkulta Berliinin railakkaassa ja ympärivuorokautisessa yössä.

Myös uimarannat, kuten aiemmin on jo mainittu, on oppaissa usein esitetty hyvin seksuaalisina – tällaisia ne toki voivat olla ilman homoseksuaalisuuteen liittämistäkin, mutta erityisesti tässä yhteydessä ne tuntuvat olevan paikkoja, joista seksikumppania lähdetään cruisingin merkeissä etsimään tai vähintäänkin katselemaan potentiaalisia sellaisia. Toisin kuin sauna- ja kylpylätiloja, rantoja ei kuitenkaan mainosteta varsinaisesti paikkoina, joissa seksiä harrastettaisiin.

Puistot ja vessat¹¹² – muille kuin homoseksuaaleille miehille suunnatuissa matkaoppaissa näiden esiintyminen voitaisiin nähdä liittyvän ainoastaan kaupungilla kiertelyn helpottamiseen ja ulkoilmasta nauttimiseen, mutta homoseksuaalien miesten historia muuttaa paikat selkeästi seksiin liittyviksi. Useimmissa tapauksissa seksi ja seksikumppanin löytäminen myös kerrotaan luettelon olemassaolon syyksi. BRFF tarjoaa infoa vessoista ja puistosta sellaisenaan, omina kategorioinaan, BVH yleensä Seksiä ilman rahaa -otsikkonsa alla. Usein listojen yhteydessä on myös ohjeita

¹¹¹ Kts. liite, s. 10.

¹¹² Kts. liite, s. 11.

turvalliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen vieraiden kanssa sekä kehoitus pitää käymälät puhtaina myös seuraavien kävijöiden mukavuutta ajatellen.

Tunnetuin cruising-alue Berliinissä on varmasti jo mainittu suuri Tiergartenin puisto, jonka hämyiset ja runsaan vehreät polut ja pusikot houkuttelivat kesäisin seksinnälkäisiä kulkijoita. Puistojen lisäksi useita julkisia vessoja mainostetaan niiden seksin harrastamiseen soveltuvien puitteidensa vuoksi, ja listattuna on erityisen puhtaat, suuret, turvallisesti lukittavat sekä hiljaiset vessat eri puolilla kaupunkia. Puistojen ja vessojen mainostaminen oppaissa *seksuaalisina paikkoina* päättyy kokonaan kaikissa oppaissa 1990-luvun aikana, ja tämä liittyy varmasti sekä lakimuutoksiin että homoseksuaalisuuden yleistyneempään hyväksyntään, minkä vuoksi seksiä ei ole enää tarvinnut etsiä vessoista ja puistoista.

Seksitapahtumat sekä seksitarvikkeiden ja seksin myynti¹¹³ – kaikki oppaat sisältävät vähintäänkin yhden näistä osioista. Näihin kuuluvat siis erilaiset fetissiklubit, tietyt yökerhot (esimerkiksi sellaiset, jotka mainostavat darkroomeja tai avoimesti seksibileitä), seksimessut sekä muut tapahtumat, erotiikkaliikkeet, videovuokraamot ja erikoiselokuvateatterit. Näitä esiintyy oppaissa koko tarkasteluajanjakson ajan. Seksitapahtumien ja -liikkeiden lisäksi oppaissa on avoimia seksin myynti-ilmoituksia, usein muutaman sivun verran. Nämä kuitenkin loppuvat 1990-luvun aikana, eikä niitä 2000-luvulla esiinny enää ollenkaan, mikä on varmasti yhtä lailla merkki avoimemman ja suvaitsevaisemman ilmapiirin kehittymisestä homoseksuaalisuutta kohtaan.

Seksi ja seksuaalisuus miesten oppaissa tuntuikin vähenevän uuden vuosituhannen myötä, vaikka melko runsasta vähäpukainen kuvasto senkin jälkeen oli. Esittämisen tavat muuttuivat siis kuitenkin selkeästi suorasta seksin kysynnän ja tarjonnan kuvastosta hieman piilottelevampaan suuntaan – sitä on toki mahdotonta kommentoida, ovatko käyttäytymistavat koskaan näin runsasta tarjontaa myötäilleet, ovatko ne ajan myötä todellisuudessa muuttuneet vai näytetäänkö asiat ainoastaan eri tavalla. Ainakin voidaan todeta, että 2000-luku toi tullessaan myös Berliinin oppaiden kohdalla samanlaisen muutoksen, jonka Coon tutkimuksessaan havaitsi, joskin myöhemmin: oppaat muuttuivat hedonististen tyydytysten tarjoamisesta ennemmin lomakohdetta

¹¹³ Kts. liite, s. 12.

esittelevään suuntaan. Tämä myös siirtää 2000-luvun Berliinin-oppaat hieman lähemmäs muita kaupunkikohteiden (Philadelphia, Provincetown, Washington D.C.) oppaita rantalomakohteiden (Palm Springs, Fort Lauderdale, Key West) vähäpukeisesta ja juhlahumuisesta piiristä. Kuitenkin vähäpukeinen ja intiimi kuvasto pysyy mukana tarkastelujakson loppuun asti, ja voikin olla, että myöhemmässä vaiheessa kuvituskuviksi siirtyneet, paidattomat ja pyykkilautavatsaiset miehet ovat jonkinlaista ensimmäisten vuosikymmenten homomatkaoppaiden perinnön ylläpitämistä.

Mielenkiintoisen välikatsauksen berliiniläiseen aikalaisseksuaalisuuteen tarjoaa jo lyhyesti aiemmin mainittu, vuonna 1992 julkaistu teos *Sexualität in Berlin*, jonka on laatinut Centrum für Sexualwissenschaft, berliiniläinen seksuaalitieteiden keskus. Tässä kirjassa käsitellään erilaisia seksuaalisuuksia ja sukupuolisuuksia, ja niiden pohjana ovat olleet vuonna 1990 perustetun työryhmän esittämät kysymykset ja mietinnöt seksuaalisuudesta. Näihin pohdintoihin seksuaalitieteiden keskuksen pedagogit, psykologit, terapeutit ja eri tieteenalojen muut asiantuntijat vastaavat lyhytartikkeleissa.

Transsukupuolisuutta käsitellään yhdessä erillisessä artikkelissa (nimityksenä tuolloin edelleen transseksuaalisuus), ja siinä puhutaan sukupuolen korjauksesta molempiin suuntiin tasavertaisesti. Homoseksuaalisuudesta puhuttaessa sen sijaan puhutaan vain miehistä ja eriskummallisesti vain HI-virukseen ja AIDSiin liittyen, yhteensä jopa neljän artikkelin verran eri näkökulmista (mm. *Seksuaalisuus ja AIDS* tai *Kuolema sairaalassa ja seksuaalisuus*). Biseksuaalisesta identiteetistä puhutaan yhdessä artikkelissa, ja tämän yhteydessä mainitaan myös homoseksuaalisuus lyhyesti. Naisten ja miesten seksuaalisuudesta puhutaan molemmista yhden artikkelin verran, ja erityisesti tämä osio on pro graduni kannalta mielenkiintoinen, ja tukee erinomaisen hyvin patriarkaalista, hetero- ja cisseksististä suhtautumistapaa naisen seksuaalisuuteen: naisten seksuaalisuudesta puhuttaessa, kirjassa puhutaan vain cisnaisten erogeenisistä alueista ja esitellään tiettyjä osia sukuelimistä ja niiden tuntoaistimuksista kahden ja puolen sivun verran. Miesten seksuaalisuudesta puhuttaessa puhutaan sukuelinten lisäksi myös syvemmin seksuaalisuudesta, seksuaalisesta paineesta ja esimerkiksi oman mielihyvän kokemuksesta, ja koko teksti on reilut kahdeksan sivua pitkä.¹¹⁴

¹¹⁴ *Sexualität in Berlin*, 19–51.

Hieman vajaat kymmenen sivua on omistettu ikäkysymykselle otsikolla *Seksuaalisuus ikääntyessä – täytyykö silloinkin vielä?*. Tekstissä huomioidaan hyvin seksuaalisten rakenteiden tuottama ahdistus; se, kuinka seksin estetiikassa vain nuorta vartaloa pidetään kauniina ja haluttavana; kuinka vanhempien ja isovanhempien seksuaalisuus on tabu ja kuinka teollistuneissa yhteiskunnissa varsinkin eläkeikäiset nähdään vajaammassa sosiaalisessa roolissa kuin nuoremmat ihmiset, ja täten myös heidän seksuaalisuuttaan (kuten muutakin kokemusmaailmaansa) usein vähätellään.¹¹⁵ Samoihin ilmiöihin liittyy myös vammaisten henkilöiden seksuaalisuuden unohtaminen ja huomioimatta jättäminen, jopa ylenkatsonta. Tämäkään teos ei kuitenkaan käsittele vammaisten seksuaalisuutta lainkaan.

Naisten seksuaalisesta emansipaatiosta ei voida puhua ilman poliittista ja taloudellista emansipaatiota, ja koska nämäkin alueet pysyvät yhä osittain 2010-luvulla myös tasa-arvoisina pidetyissä maissa patriarkaalisesti määriteltynä ja hallittuina, on naisten seksuaalinen itseohjautuvuus ja toimijuus vaikeasti tavoitettavissa – jopa ”naisten kesken” puhuttaessa.¹¹⁶ Naisen seksuaalisuus määrittyy hyvin usein miehen näkökulmasta, oli kyse sitten vaikkapa naisen orgasmista tai toimijuuden aktiivisuudesta. Mercedes Steedman vertaa artikkelissaan 1980-luvun seksuaalisuuskäsityksiä nykypäivään ja palaa aiheessa tiivistetysti hyvin foucault’laiseen lopputulokseen: seksuaalisuus on yhä vallan väline, ja valtaa pitävät yhä lähes kaikilla kentillä miehiset voimat.¹¹⁷

Kuten aiemmin on jo todettu, hetero- ja cisnormatiivinen seksuaalisuuskäsitys pakottaa helposti osapuolet tiettyihin rooleihin, joiden toisintamisena monet näkevät myös homo- ja lesboseksin roolit. Tällainen ajattelutapa on kuitenkin juuri heteroseksuaalisen enemmistön näkökulmasta tuotettua mielikuvaa muiden seksuaalisuudesta, eikä homoseksuaalista kanssakäymistä tulisi koskaan katsoa heteroseksuaalisten lasien läpi. Seksiin liittyvät toiminnot saattavat toki toisinaan olla kahtiajakautuneita, mutta niitä ei tulisi missään nimessä sotkea kahtiajakautuneeseen sukupuolikäsitykseen. Ann Cvetkovich kirjoittaa femme-seksuaalisuutta käsittelevässä artikkelissaan juuri eri tavoin kahtiajakautuneesta käsityksistämme seksiakteihin liittyen. Sen, puhutaanko

¹¹⁵ Sexualität in Berlin, 69–78.

¹¹⁶ Frye 2000, 293–296.

¹¹⁷ Steedman 2000, 281–285.

antavasta/ottavasta, Topista/Bottomista vai jopa kliinisesti penetroitavasta ei tulisi hänen mukaansa lopulta määrittää henkilöiden seksuaalisuutta aktiivisuus/passiivisuus -janalla ja siten tuottaa ja ylläpitää vallankäytön mekanismeja. Cvetkovichin mukaan osapuolista kuka tahansa voi olla aktiivinen tai passiivinen riippumatta penetraation suunnasta – ja muistuttaa samalla lukijaa siitä, että penetraatio on vain yksi akti seksuaalisen itsensä toteuttamisen kentällä.¹¹⁸

Cvetkovich sortuu tässä silti tärkeästä näkökulmastaan huolimatta juuri vahvasti sisäistettyyn, maskuliiniseen näkökulmaan seksistä, vaikka yrittääkin sitä lieventää mainitsemalla, että penetraatiota ei aina tapahdu. Kuitenkin koko aktiivisuus/passiivisuus -asetelma ja siihen liittyvä keskustelu on mielestäni yhtä kulunut kuin muidenkin patriarkaalisiin näkemyksiin liittyvien konstruktioiden soisi jo olevan, ja on peruja seksuaalisuuden maskuliinisuus-feminiinisyys -jaottelusta. Tällaisen ajattelutavan kaikenlainen toisintaminen juuri luo ja pitää yllä erityisesti naisten kohdalla seksuaalisuuteen liitettyjä stereotyyppioita, kuten passiivisuutta, miellyttämisenhalua sekä objektina olemista. Se, että joku seksuaalisen aktin osapuolista on aktiivinen ja joku passiivinen osapuoli, liittyy ainoastaan juuri heteroseksistä johdettuun penetraation suuntaan. Jos naisten seksuaalisuutta toisinnetaan kaikessa julkisessa keskustelussa *seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta* jatkuvasti jollain tavalla miesten seksuaalisuuden ja siihen liittyvien fantasioiden (kuten toivotun aktiivisuuden tai passiivisuuden) kautta, voi näiden roolien luoman paineen vuoksi seksuaalinen emansipaatio olla hyvin vaikeaa myös naisten keskinäisissä suhteissa.

Uskon muun muassa tämän olevan vahvasti liitoksissa siihen, miksi moni naisjärjestö on niin selkeästi irtisanoutunut julkisesti seksiin liittyvistä aiheista, erityisesti ennen 2000-lukua. Haluttomuus näyttää halukkuutensa voi hyvinkin olla seurausta siitä, minkälaisena naisen seksuaalisuus julkisessa keskustelussa on esitetty – siis miesten toimesta ja näkökulmasta. Kenties, jos aihe ei olisi niin ulkopuolelta erotisoitu, sen esiin tuominen ei olisi niin negatiivisia vaikutuksia tuottava ja siten kaipaisi piilottelua. Tässä kohdin moni essentialisti saattaisi väittää, että tämä liittyy todellisuudessa jonkinlaiseen “luonnolliseen käyttäytymiseen“, joka seksuaalisuuden suhteen on heidän mukaansa

¹¹⁸ Cvetkovich 2009, 184–202.

usein miehillä vahvempi, kiinnostukseltaan lyhytkestoisempi ja esimerkiksi ulkonäkökeskeisempi kuin naisten “luonnollinen käyttäytyminen”.¹¹⁹

Tämä väite on mielestäni erinomainen esimerkki sosiaalisesta konstruktiosta itsessään ja sen vaikutuksesta ihmisten ajatusmaailmaan ja käytökseen – se, että jokin asia tapahtuu tarpeeksi usein ja tarpeeksi moni ihminen kokee asian tietyllä tavoin, ei tarkoita sen olevan biologinen fakta, vaan ilmiö on todennäköisesti rakentunut niin pitkän ajan kuluessa ja niin monimutkaisten valtarakenteiden myllyssä, ettei sille voida löytää minkäänlaista alkupistettä tai selitystä. Esimerkiksi ’seksuaalisuus’ itsessään ei ole kaikkialla samankaltaisena esiintyvä, “sisäinen voima“, joka ajaisi ihmisiä ympäri maapallon tekemään samanlaisia asioita seksuaalista halua tyydyttääkseen, eikä seksuaalisuutta kaikkialla, kaikkien ihmisten keskuudessa ymmärretä samoilla tavoin – joissakin kulttuureissa sellaista käsitettä ei edes esiinny.¹²⁰ Toki ihminen voi kokea himoa, halua, mielihyvää ja erilaisia intiimiyden ja kiintymyksen tunteita, mutta varsinaista, yhteneväistä, biologista seksuaalisuuden tarvetta en usko ihmiskunnalla olevan. Se, että halu voi liittyä toisen ihmisen ulkoiseen tai sisäiseen viehättävyyteen tai erogeenisten alueiden koskettamisesta syntyvään mielihyvään, tuskin todistaa tätä näkemystä vastaan.

Juuri tämän näkemyksen vuoksi Berliinin-matkaoppaissa esiintyvät seksuaalisuuden tavat ja rakenteet ovatkin mielenkiintoisia: tällaiset mediatekstit rakentavat helposti oppaiden lukijoiden mielikuvaa siitä, *kuinka muut toimivat* ja mikä on siten ”normaalia”. Seksuaalisuus – siis se, kuinka nykyisin ymmärrämme kyseiseen kokonaisuuteen liittyviä piirteitä – koostuu kuitenkin useista intiimeistä, herkästi haavoittuvista ja erityisesti seksualisoituneissa yhteiskunnissa hyvin tärkeinä nähdystä osa-alueista, ja sen näkyvyyttä arkipäivässä on nykyisin mahdotonta välttää. Jokainen ihminen ei kuitenkaan koe seksuaalisuuttaan samankaltaisena tai samankaltaisista tekijöistä koostuvana ominaisuutena – moni ei koe olevansa seksuaalinen ollenkaan, mikä olisi myös mielestäni tärkeä huomioida ja normalisoida. Jokainen määritelkään

¹¹⁹ DeLamater & Hyde 1998, s. 10–13.

¹²⁰ Työn laajuuden ollessa rajallinen ja aiheen kirjoittajalle hieman liiankin mielenkiintoinen, on tekstin yleisen ymmärrettävyyden ja rakenteen kannalta parempi, että aiheen näin syvälinen käsittely jätetään tässä työssä vähemmälle. Suosittelen lukijalle aiheeseen liittyvien klassikkotutkijoiden kuten Foucault`n ja Judith Butlerin kirjoitusten lisäksi esimerkiksi Sherry B. Ortnerin ja Harriet Whiteheadin teosta *Sexual Meanings – The Cultural Construction of Gender and Sexuality*.

siis seksuaalisuutensa ja siihen liittyvät tuntemuksensa ilman sitä vallalla olevaa käsitystä, jonka mukaan jokaisen ihmisen on oltava 'seksuaalinen' olento.

Vaikka seksuaalinen avoimuus selkeästi lisääntyikin naisten oppaissa vuosituuhanteen vaihteen jälkeen (joka sopii hyvin myös Kuhnenin esittämään ajatukseen yleisesen ilmapiirin muutoksesta lesbonaisten seksuaalisuuden suhteen), seksi ei koskaan senkään jälkeen esiintynyt opaskirjoissa omana aihepiirinään, eikä koskaan kirjoissa esitetty kuvia genitaaleista taikka seksiaakteista – ne muutamat seksikauppoihin ja -tapahtumiin liittyvät mainokset olivat yksinkertaisesti muiden palvelujen yhteydessä hyvin hillitysti esillä. Oli perimmäinen syy sitten se, että seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvät aiheet eivät naisten oppaiden julkaisijoiden mielestä vain yksinkertaisesti kuulu oppaiden aihepiiriin ja ole kiinnostavaa; tai se, että tällaista kuvastoa ei erotisoinnin ja pornografian vuoksi haluta esittää; tai se, että julkaisijat ovat todella ajatelleet seksuaalisuuden olevan niin monisyinen aihe, että sen kaikenlainen esittäminen voisi olla riskialtista, olen sitä mieltä, että seksuaalisuuden esittäminen naisten oppaissa on varovaisuutensa ja hienovaraisuutensa vuoksi lukijakunnalleen ystävällisempi sekä huomattavasti vähemmän syrjivä kuin miesten oppaiden esityksissä.

Miesten oppaissa näkyvää seksuaalisuutta on jopa hankala analysoida sen ollessa niin ilmiselvää ja oppaiden keskittyessä tosiaankin lähinnä seksin mainostamiseen – tämä luo tietenkin kaikkiin muihin matkaoppaisiin (sekä naisille suunnattuihin että kaikelle yleisölle suunnattuihin yleisoppaisiin) verrattuna mielikuvaa siitä, että homoseksuaali mies on turistina aina ensisijaisesti seksituristi vielä dekriminalisaation jälkeenkin. Vielä vuosituuhannen vaihteen jälkeenkin seksiin liittyvää mainontaa ja kontekstiin liittymätöntä kuvamateriaalia esiintyy siis naisten oppaisiin nähden paljon – lisäksi se on lähemmäs 2010-lukua tultaessa yhä homogeenisempää. Myös juhliminen ja suuri osa muusta vapaa-ajan toiminnasta tuntuu oppaiden luoman mielikuvan perusteella olevan liitoksissa seksin harrastamiseen, mitä on lopulta kovin vaikea uskoa todellisuudeksi. Näen tällaisen kuvaston homoseksuaaleja miehiä alentavana, heidän erilaisia kulttuureitaan ja mielenkiinnon kohteitaan yksipuolistavana ja siten kovin haitallisena. Vaikka taustalla on selkeästi myös vitsailua ja itseironiaa, on vaikea nähdä, kuinka tällainen esitystapa, joka kumpuaa seksuaalivähemmistöjen järjestöiltä itseltään, voisi

olla mahdollisimman suvaitsevainen koko sen kaikin tavoin värikästä lukijaskaalaa ajatellen.

Selkeästi seksuaalisuus on kuitenkin homoseksuaalien miesten keskuudessa osalle vahva ryhmäidentiteetin rakentaja ja sitä pidetään yllä juuri vahvan seksuaalisen käytöksen julkituomisen avulla. Oppaissa esimerkiksi Safe Sex -tyyppiset tekstit esittelivät sanallisesti niin monia mahdollisia seksin harrastamisen tapoja ja niiden ”virallisia” nimityksiä, että Marilyn Fryen seksuaalisuuden ja seksin artikulativiisuuden argumentti sai Berliinin-oppaista selkeän vahvistuksen. Seksin ja seksuaalisuuden tärkeyteen ryhmäidentiteetin luojana viittaa myös HI-viruksen ja AIDSin esillä olo erityisesti taudin pahimpana leviämisen ja stigmatisaation aikana, 1980- ja 1990-luvun aikana.¹²¹

Aiheesta avoimesti puhuminen on ainoa tekijä, joka miesten oppaissa hieman lieventää niiden kovin ableistista ihmiskuvaa, mutta toisaalta lähes jokainen HI-virukseen ja AIDSiin liittyvä teksti tietoisikujen lisäksi joko neuvoo turvallisempaan seksiin tai sitten esimerkiksi käsittelee sitä, kuinka tartunnan saanut voisi jatkaa seksuaalista elämäänsä mahdollisimman pian "normaalisti". Muutama neutraalisti, ei-seksuaalisesti esitetty tukiryhmä on mukana oppaissa. Kuitenkin taudin stigmatisaatiota ja siten sairastuneiden toiseuttamista on varmasti saatu näillä esittämisen tavoilla hyvin heikennettyä.

4.3 Empatiasta ja eksotisoinnista toimijuuden luomiseen: toiseuttamisen kirous

Koska viimeinen kategoria eroaa kahdesta aiemmasta luonteeltaan siten, että tutkimuksen kohteena olevat henkilöt eivät esiinny pelkästään toimijoina, vaan toisinaan myös jonkinlaisina objekteina, on tärkeää erotella se, millä tavoin henkilöt on aineistossa esitetty. Sen lisäksi, että toiseuttamista ja suvaitsevaisuutta on eritelty oppaista aiemmin kuvattua ihmisten heterogeenisyyttä etsien, on jokainen ryhmään kuuluva teksti lisäksi koodattu näiden kahden alla olevan lomittaiskoodin läpi:

¹²¹ Erityisesti Berliinissä virus levisi nopeasti ja laajalti, ja Berliinissä esiintyy liittovaltioista yhä eniten HIV-tartuntoja. Vuonna 2014 kaikista Saksan raportoiduista HI-viruksen kantajista noin 17 prosenttia oli Berliinissä asuvia miehiä. Berliiniläisten miesten tartunnoista taas noin 85 prosenttia on peräisin homoseksuaaleista kontakteista, joten ongelman laajuus on ilman muuta merkittävä ja siksi ehdottoman tärkeä myös oppaiden aihepiireissä.
HIV/AIDS in Deutschland – Robert Koch Institut 2014.

Eksotiikka ja empatia – tällä koodilla etsitään aineistosta tekstejä, jotka eksotisoivat rodullistettuja ihmisiä tai ikään kuin keräävät myötätuntopisteitä esimerkiksi tuomalla henkilön ulkoista vammaa esille tarpeettomasti kuvateksteissä tai muuten asiaa alleviivamalla. Eksotisointi voi tarkoittaa puhdasta etnisellä eksotiikalla seksualisointia tai esimerkiksi kulttuurista omimista sisältäviä mainoksia. Tällaista tapaa esittää henkilöitä on valitettavasti kaikki miesten oppaissa esiintyvä, muita kuin valkoisia etnisyyksiä esittävä materiaali. Suurin osa oli myös hyvin vahvasti seksualisoituja, ja monessa tapauksessa henkilön etnisyyttä oli lisäksi kuva- tai mainostekstissä kommentoitu, ja se oli henkilön kuvassa esiintymisen syynä. Miesten oppaissa kuvia ulkoisesti vammaisista henkilöistä ei esiinny ollenkaan, muuten kehollisesti terveyden normista poikkeavia henkilöitä tai esimerkiksi yli 40-vuotitata esiintyy hyvin vähän, mutta yksikään niistä ei ole henkilön näitä ominaisuuksia alleviivaava tai empatisoiva.

Naisten oppaissa eksotisointia ei esiinny lainkaan. Yhdessä kuvassa kahta vammaista urheilijaa kuitenkin kommentoidaan kuvatekstissä näin: ”Andere haben Probleme – wir haben Spaß!” (suom. ”Muilla on ongelmia, meillä on hauskaa!”), mikä mielestäni liukuu lähelle tällaista myötätunnon ja turhan esille tuomisen rajaa, erityisesti kun epäselväksi jää, onko lausahdus todella urheilijoilta itseltään.

Osallisuus ja toimijuus – tähän ryhmään sen sijaan kuuluvat ne tekstit, joissa etniseen vähemmistöön kuuluva tai esimerkiksi liikuntavammainen henkilö esiintyy aktiivisena toimijana oppaassa, eikä siis esimerkiksi mainostempuna. Tällaisia tekstejä ovat muun muassa ne, joissa henkilö nähdään mahdollisena matkailijana tai esimerkiksi sellaiset tekstit, joissa henkilö itse esittelee itsensä. Kuten edellä on todettu, miesten oppaissa muut kuin valkoiset etnisyydet eivät esiinny varsinaisina toimijoina, eikä oppaissa esiinny lainkaan ulkoisesti vammaisia henkilöitä. Muita kuin nuoria aikuisia tai henkilöitä, joiden kehollisuus poikkeaa homogeenisestä trimmatun vartalon normista, esiintyy sen sijaan useimmiten erilaisten tilojen ylläpitäjinä, ja siten toimijoina, mutta varsinaisesti matkailijoina heitä ei esiinny ollenkaan. Naisten oppaissa kaikki rodullistettuja ihmisiä esittävät kuvat esittävät henkilöt toimijoina. Muita kuin valkoisia etnisyyksiä esiintyy kaikkien kategorioiden alle jaotelluissa kuvissa, eikä heidän etnisyyttään ole alleviivattu eikä se ole henkilön tarkoitus esiintyä kuvassa. Myös

erilaisia kehollisuuksia esiintyy niin matkailijoina, kirjoittajina kuin kuvituskuvissakin, ja ainoastaan yllä mainitussa tapauksessa raja liiallisen empatian puolelle on melko lähellä.

Feminismin toisen aallon aikana valkoisten naisten harjoittaman feminismin rinnalla myös Black Feminism oli vahva aate, mutta jäi vielä lähes täysin (valkoisesta näkökulmasta katsoen) valkoisten feministien taakse julkisessa keskustelussa. Ongelmana olivat usein intressiristiriidat sekä valkoisten naisten tapa puhua ”kaikista naisista”, kuitenkin todellisuudessa rodullistetut naiset unohtaen, sekä ilman minkäänlaista kosketuspintaa heidän kohtaamiinsa ongelmiin ja syrjintään – johon siis myös valkoiset naiset itse näin syyllistyivät. Tämä vastasi lopulta hyvin paljon valtatilannetta, jossa miehet määrittelevät naisia.¹²² Vasta kenties kolmannen aallon feminisminä, jonka katsotaan alkaneen 1990-luvun alusta, toi ilmi uudenlaisia rakenteellisia epätasa-arvon ongelmia, jotka liittyivät juuri intersektionaalisuuteen ja ihmisyyden monimuotoisuuteen. Black Feministit ovat kuitenkin saaneet ääntään kuuluviin usein vain omaa ääntään kuuntelevan valkoisen väestön keskuudessa vasta 2010-luvulla sosiaalisen median ja esimerkiksi liikettä tukevien artistien myötä.

Oppaiden sivuilla etnisyys näyttäytyy vielä 1990-luvulla hyvin homogeenisenä ja valkoisena, joskin parannusta edelliseen vuosikymmeneen on tapahtunut hieman naisten oppaiden kohdalla. Vaikka oppaiden lukijoista välittyvä kuva on poliittisesti aktiivinen ja feministinen, se toisintaa kuitenkin juuri monien Black Feministien vuosikymmeniä jatkunutta taistelua saada valkoiset feministit ymmärtämään aatteensa ongelmallisuus: yhä edelleen feminisminä on siis helposti keskiluokkaisen, valkoisen naisen ongelmiin keskittyvää ja siten rodullistettuja naisia alentavaa.¹²³

Kriittisenä näkökulmana lukijalle saattaa nousta mieleen, että tässä tutkimuksessa kyseessä on toki länsieurooppalainen kohde ja oppaat suurimmaksi osaksi saksankielisiä, joten on todennäköistä, että kuvasto on tämän vuoksi kovin valkoista. Mielestäni se kuitenkin edustaa juuri edellä kuvattua, rasistista ja toiseuttavaa, etuoikeutetusta asemasta syntyvää mielipidettä. Ei ole mielestäni perusteltua kuvata

¹²² Kts. mm. Hull et al. 1982.

¹²³ Collins 1990, 6–10.

ihmisyyttä niin tasapaksusti ja valkoisesta näkökulmasta valkoisen väestön jo olemassaolevan, vahvan etuoikeuden ja normatiivisuuden vuoksi, saatika Berliinin tapauksessa kaupungin etnisen monimuotoisuuden ja värikkyyden vuoksi. Toki kaikki ”länsimaiset” mediatuotteet ovat aina hyvin valkoisia ja homogeenisiä, eivätkä missään tapauksessa siis ainoastaan homoseksuaaleille suunnatut matkaoppaat, mutta tutkimuksen näkökulmana onkin ollut juuri vähemmistön sisälle syntyvät vähemmistöt ja näiden huomioimatta jättäminen jopa tilanteissa, joissa syrjijät itse ovat kenties joutuneet kokemaan syrjintää koko elämänsä ajan.

Tällainen vähemmistön sisään syntyvä, erotteleva kulttuuri voi hyvinkin olla seurausta ryhmään aiemmin kohdistuneesta painostuksesta, vainosta ja syrjinnästä, ja tämän avulla ryhmän jäsenet kenties oikeuttavat ryhmänsä olemassaoloa sekä luovat tuttuuden ja turvallisuuden tunteita. Se, miksi naisten oppaissa esiintyy etnistä monimuotoisuutta miesten oppaita enemmän, on vaikeasti perusteltavissa. Luulen päällimmäisen syyn löytyvän feminismistä, joka aatteena haluaa purkaa suvaitsemattomia rakenteita, ja kuten onkin jo todettu, kaikki naisten oppaat edustavat selkeästi oman aikansa feminististä lähestymistapaa. Kenties miesten kohdalla siihen liittyvät lisäksi juuri aiemmin mainitut suvaitsevaisuuden näkeminen feminiinisenä sekä historiasta käteen jäänyt ”tapa” seksualisoida, eksotisoida ja toiseuttaa muita kuin valkoisia etnisyyksiä, ja lisäksi nähdä tällainen esitystyylillä jollain tavalla vitsikkäänä. Olisi silti kohtuutonta väittää, että rodullistettujen henkilöiden ulos sulkeminen miesten oppaista liittyisi todellisuudessa rasistiseen tai muutoin tarkoitukselliseen valkoisuuden ihannointiin. Kyseessä on todennäköisesti sisäistetyn etuoikeutetun aseman ongelma – vaikka kyseessä siis onkin syrjitty vähemmistö, voidaan cissukupuolisen, terveen, nuoren ja keskiluokkaisen, länsimaisen homoseksuaalin miehen nähdä saavuttaneen jo melko turvallinen asema verrattuna niihin, jotka eivät täytä näitä sukupuolisuuteen, kehollisuuteen ja luokka-asemaan liittyviä, normina pidettyjä piirteitä.

Larry Polivka ja Charles F. Longino keskustelevat artikkelissaan erityisesti iän, mutta myös muiden sosiaalipoliittisesti tärkeinä nähtyjen tekijöiden vaikutuksesta ihmisen valtaan suhteessa toisiin ihmisiin. Polivkan ja Longinon, sekä alunperin taustateorianan Michel Foucault’n, mukaan monet erityisesti binaarisiin valta-asetelmiin (esimerkiksi mies/nainen, terve/sairas, nuori/vanha, syntyperäinen/maahanmuuttaja) liittyvät

ongelmat syntyvät usein ”läntisissä” yhteiskunnissa tiedon ja avun tarpeen ristiriidasta ja epätasapainosta.¹²⁴ Tieto luo aina epäilemättä vahvan valta-asetelman ja lisäksi kaikenlaista kyvykkyyttä ihannoivat normit, jotka usein perustuvat lähinnä mielikuviin erilaisten henkilöiden ”kyvykkyydestä” jättäen ihmisyyden toiminnan taustalle, vahvistavat tällaisia asetelmia heikentämällä juuri muiden kuin nuorten cismiä ja erityisesti muiden kuin valkoisia etnisyyksiä edustavien sekä vammaisten asemaa ja mahdollisuutta tulla kohdatuksi tasavertaisena ihmisenä. Tämä johtaa oppaissa esiintyvän, systemaattisen syrjinnän lisäksi tilanteisiin, joissa ihmisen itsemääräämisoikeuden toteutuminen on harmaalla alueella – juurikin edellä mainitun objektifioinnin ja henkilön oman toimijuuden unohtamisen vuoksi.

Toimijuuden ja varsinaisesti jopa olemassa olon unohtaminen on miesten oppaiden tapauksissa osunut erityisen kovin rodullistettujen lisäksi myös vammaisten, ei-nuorten sekä ylipainoisten miesten kohdalle. Se, miksi heitä ei kuvastoissa juurikaan esiinny, liittyy vahvaan ulkonäkökeskeisyyteen ja seksuaalisuuteen oppaissa, ja siten siis aiemmin mainittuun seksuaalisuuden estetiikkaan, joka on opaskirjojen ulkoasun tärkeimpiä elementtejä. Sen sijaan naisten oppaissa, joissa suvaitsevaisuus on vahvemmin läsnä, eikä seksuaalisuuteen ja ulkonäköön juuri kiinnitetä missään yhteydessä huomiota, ei tällaista syrjintää esiinny niin räikeästi kuin miesten oppaissa. Vuosituhannen vaihteen opaskirjat eivät valitettavasti tuo tähän tilanteeseen miesten oppaiden suhteen muutosta, vaikka kaupunkikuvat henkilökuvien sijaan lisääntyvätkin: samalla henkilökuvat homogenisoituivat keskenään niin samankaltaisiksi, että tutkija kuvitteli aluksi jokaisen oppaan sivuilla poseeravan saman, trimmatun nuoren miehen, vaikka asia ei näin ollut.

¹²⁴ Polvika & Longino 2004, 8–11.

5. Stereotyytiä hidasteena

Yleensä ”kaikille suunnattujen” yleismatkaoppaiden kuvastot ovat lähinnä kuvituskuvia matkakohteesta, sen ihmisistä ja matkailijasta itsestään – sen vuoksi onkin kiinnostavaa, kuinka erilaisiksi matkakohteen kuvastot muuttuvat, jos niiden yleisö muuttuu. Erilaisiksi homomatkaoppaat tekee erityisesti seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden ilmaantuminen matkailun piiriin. Miesten matkaoppaiden kohdalla erona muihin matkaoppaisiin oli lisäksi jonkinlainen rivien väliin kirjoitettu oletus siitä, että matkailija on liikkeellä yksin, kun taas naisten oppaissa liikkeellä oltiin usemman naisen porukassa. Muille kuin seksuaalivähemmistöille suunnatuissa matkaoppaissa kuvasto on usein hyvin hetero- ja cisnormatiivista, ja matkalla ollaan usein kahdestaan puolison kanssa. Tällaiseenkaan kuvastoon ei kuitenkaan kuulu avoin seksiin liittyvä kuvitus.

Muilla tavoin, siis etnisyyteen, ikään tai ruumiillisuuteen liittyen, muista matkaoppaista tuskin löytyy eroa seksuaalivähemmistöille suunnattuihin matkaoppaisiin verrattaessa. Kuvastot ovat samankaltaisia kuin mitkä tahansa ”läntisen maailman” mediatuotteet, ja siten muut kuin nuoret, valkoiset ja ulkoisesti terveet henkilöt ovat usein näkymättömiä. Miksi Berliini, joka on kuitenkin väestöltään niin monimuotoinen ja rikas, esitetään erityisesti miespuolisille homoseksuaaleille silti lähes kaikissa oppaissa niin homogeenisena? Ainoita poikkeuksia tähän yksipuoliseen kuvastoon tekivät muutamat naisille suunnatut matkaoppaat. Miehille suunnatuissa oppaissa etnisyys esitettiin ainoastaan eksotisoituna ja seksualisoituna, eikä kuvastoista löytynyt yhtäkään rodullistettua henkilöä, joka olisi muussa kuin objektin asemassa.

Seksuaalisuus muodostui tutkimuksen keskeiseksi teemaksi sen ollessa selkeästi suurin erontekijä opassarjojen kesken. Tämän vuoksi myös kaksi muuta tutkimuskysymystä,

alakulttuureihin sekä toiseuttamiseen liittyvät, tuntuivat lopulta kietoutuvan jollain tavoin seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden ympärille. Se, millaisena erilaiset alakulttuurit tai ihmiskeho itsessään esitetään tietylle ryhmälle, vaikuttaa ilman muuta vahvasti siihen, minkälaista kehoa tai minkälaista ryhmään kuulumista pidetään viehättävänä, toivottavana ja siten suvaittavana. Mitä yleisemmin tietynlaista kuvaa ryhmästä tai ihmisvartalosta luodaan, sitä normaalimmaksi se muodostuu, ja kaikki siitä poikkeva koetaan helposti outona, epäviehättävänä tai sen olemassa oloa ei edes tunnusteta. Uskon tämän olevan yksi niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat ihmisen seksuaalisuuteen ja siis sekä oman että toisen ihmisen seksuaalisuuden tai aseksuaalisuuden hyväksymiseen. Tarkoitukseni ei ole olla seksuaalisuussentristi ja väittää, että kaikki olisi siihen liitoksissa – päinvastoin. Haluan tällä ottaa kantaa nimenomaan siihen, että erityisesti miespuolisille seksuaalivähemmistöjen edustajille suunnattu materiaali on niin vahvasti seksuaalista, että henkilöllä, joka ei koe tämän kaltaista kulttuuria omakseen, on huomattavasti hankalampaa löytää paikkaansa ryhmässä.

On surullista ja paradoksaalista, että seksuaalisuutta korostetaan miesten oppaissa niin voimakkaasti, mutta sen piiriin ei suoda kuuluvan muita kuin kauneusihanteisiin erinomaisesti sopivia enemmistön edustajia – siis valkoisia cismiehiä. Tämä ei tietenkään ole vain homomatkaoppaissa esiintyvä ilmiö, vaan sovellettavissa varmasti lähes jokaiseen seksuaalisuutta kuvaavaan mediatekstiin. Monet tahot ovatkin ottaneet kantaa siihen, miksi muiden kuin nuorten ja terveiden ihmisten välinen seksi on usein tabu. Eri tavoin vammaisia ihmisiä pidetään helposti kykenemättöminä, haluamattaan aseksuaaleina ja lisäksi ei-toivottuina seksikumppaneina, ja tällaista kuvaa saatetaan helposti esittää myös koulujen seksuaalikasvatustunneilla.¹²⁵ Myös iäkkäät sekä ylipainoiset ihmiset työnnetään usein näkymättömiin, kun kyse on seksuaalisuuden representaatioista. Sen sijaan monet etniset vähemmistöt, ja erityisesti näihin vähemmistöihin kuuluvat naiset, nähdään yhä usein eksoottisen seksualisoituna valkoisen väestön keskuudessa, ja tällaiset mielikuvat sekä puhutavat vaikuttavat helposti henkilön seksuaalisen itsenäisyyden, omaehtoisuuden ja toimijuuden tunteisiin. Olisikin ensisijaisen välttämätöntä, että päiväkodit ja koulut viimein muuttaisivat seksuaalikasvatuksen tapojaan niin, että ihmisyyden todellista monimuotoisuutta

¹²⁵ Kts. mm. Väestöliiton julkaisu Ilman esteitä – vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys.

voitaisiin juhlistaa jokapäiväisesti. Niin kauan, kun seksuaalisuutta pidetään erittäin merkittävänä ihmisyyden piirteenä, joka on jollain tavoin lähes päivittäin esillä, mutta siitä nauttimiseen samalla liitetään tällaisia rajaavia reunaehtoja, ollaan kaukana tasavertaisen toimijuuden tilasta – seksuaalisuuden lisäksi monilla muillakin elämän osa-alueilla.

Tutkimuksessa on puhuttu paljon naisten seksuaalisuuden piilossa olemisesta matkaoppaiden sivuilla. Tällä ei siis ole ollut tarkoitus sanoa, että seksuaalisuutta tulisi jollakin tavalla lisätä naisten matkaoppaiden kuvastoissa, vaan tuoda esiin se ero, joka miesten ja naisten matkaoppaiden välille syntyy seksuaalisuutta tarkasteltaessa ja analysoida siihen johtaneita syitä. Se, että kuvastot ovat olleet niin paljon vähemmän seksuaalisia kuin miesten kuvastot, on edellä kuvatuista syistä myös varmasti osatekijänä siinä, että kuvastot ovat myös paljon miesten oppaiden kuvastoja suvaitsevaisempia – niin, että intiimeissä kuvissa saattoi esiintyä muita kuin nuoria, kauneusihanteita vastaavia, valkoisia cisnaisia. Tämä olisi mielestäni juurikin se toivottava suunta, jos seksuaalisuus halutaan avoimesti tuoda mukaan (kuten viime vuosikymmeninä on selkeästi tapahtunut) muuallekin kuin ihmisten yksityisiin kokemuksiin.

Yksipuolisen seksuaalisuuden näyttäminen ja sen lisäksi ulkonäkökeskeisen kuvaston ja vahvan toiseuttamisen asteen yhteisenä ongelmana voidaan nähdä stereotyyppien syntyminen ja ylläpitäminen jopa näistä ennakkosenteista kärsivän ryhmän itsensä toimesta. Kuvastot eivät siis ainoastaan luo stereotyyppisiä asetelmia ja ihmiskuvia *muista* vaan tämän tutkimuksen kohdalla ehkäpä vielä vahvemmin kohderyhmästä itsestään ja siten henkilöstä, joka siihen tuntee kuuluvansa.

Kuten kappaleen 4.1 alussa todettiin, viitaten Harrison Whiten teokseen, omaan ryhmään ja itseensä kohdistuvat stereotyyppit voivat usein toimia hidasteena ja aiheuttaa voimakkaita kyvyttömyyden tunteita, jotka eivät liity henkilön todelliseen performanssiin lainkaan, vaan ainoastaan niihin ennakkoluuloihin, joita hänellä ryhmästään ja siten itsestään on. Tähän liittyy sosiaalipsykologian termi sosiaalisesta identiteetistä, jonka ihminen muodostaa tiedostamattaan hyvin helposti omasta ryhmästään. Tutkimuksia aiheesta on lukuisia, mutta S.A. Haslamin ja kumppaneiden artikkeli *How stereotyping yourself contributes to your success (or failure)* summaa

useiden tutkimusten tulokset yhteen osuvasti ja selkeästi: esimerkiksi naiset, jotka ennen matemaattisten testien alkua tehdään tietoisiksi ennakkoluulosta, jonka mukaan miehet ovat matemaattisesti lahjakkaampia, suorittavat testeistä poikkeuksetta huonommin kuin naiset, joita kyseisestä ennakkoluulosta ei muistuteta. Tutkimusten mukaan stereotypian uhka vaikuttaa naisten ajattelumalleihin negatiivisesti testien ajan – sen sijaan että he kykenisivät keskittymään täysin ratkaisemaan tehtäviä, heidän mielessään pyörivät usein ajatukset kuten: ”Nämä laskut ovat minulle liian vaikeita” tai ”Minä en ole matemaattinen ihminen”. Erityisesti tiettyihin ryhmiin kohdistuvat stereotypiat vaikuttavat negatiivisesti siis silloin, kun ihmisen on tarkoitus suorittaa tehtävistä, joihin stereotypiat liittyvät, ja tämä aiheuttaa usein voimakasta stressiä ja ahdistusta.¹²⁶

Lisäksi mielenkiintoinen stereotypian uhkaan liittyvä selvitymis- ja puolustautumiskeino on huolen ja epäonnistumisen pelon esiin tuominen verbaalisesti – joko itse tehtävästä suoriutumiseen tai yleisiin stereotypioihin liittyen.¹²⁷ Kenties siis se, että saman sukupuolen edustajien keskinäiset rakkaussuhteet on historiassa alunperin kielletty juuri miehiltä, miesten ollessa ainoita seksuaalisina nähtyjä ihmisiä, on luonut vahvoja ennakkoluuloja homoseksuaalisten miesten ryhmää kohtaan jo pidemmän ajanjakson ajan kuin homoseksuaalisia naisia kohtaan. Siten – sekä turvaa että hyväksyntää ryhmän sisällä luodakseen – selkeät ryhmään kuulumisen piirteet pukeutumisesta tietynlaiseen käytökseen ovat muodostuneet merkittäviksi ja hyvin universaalisti tunnistettaviksi homoseksuaalisuuden piirteiksi. Kuitenkin ajan myötä näistä ”tunnusomaisista piirteistä”, olivat ne sitten pinnallisuuteen, juhlimiseen tai yliseksuaalisuuteen liittyviä, on muodostunut hyvin vahvoja stereotypioita, joita tuskin kovinkaan suuri osa homoseksuaaleista miehistä kokee todellisuudessa omakseen – kuten Brendan Canavankin haastatteluihin perustuneessa tutkimuksessaan totesi. Koska homoseksuaalisuuteen kuitenkin liitetään sekä ryhmän sisä- että ulkopuolelta niin vahvoja ennakkoluuloja ja odotuksia, voi monen ratkaisu erityisesti tilanteessa, jossa homoseksuaalisuuteen liitetyt stereotypiat haittaavat suoriutumista tai muuten vaikuttavat negatiivisesti, olla oman homoseksuaalisuuden ja kyseisen stereotypian vahvistaminen entisestään tuomalla näitä piirteitä verbaalisesti, kenties leikkimielisesti, esiin.

¹²⁶ Haslam et al. 2008, 1–2.

¹²⁷ Mt. 3.

Homoseksuaalisiin naisiin kohdistuu toki myös vahvoja ennakkoluuloja sekä ryhmän sisä- että ulkopuolelta, mutta tämän tutkimuksen perusteella niitä ei välttämättä pidetä ryhmän keskuudessa niin vahvasti julkisesti yllä – tai ainakaan se ei ole yhtä poissulkevaa ja niin vahvasti toiseuttavaa kuin miesten keskuudessa tuntui olevan. Kenties lesboihin kohdistuvat ennakkoluulot liittyen erityisesti juuri feminismiin ja vasemmistolaisuuteen, ovat useimmiten stereotypioita, jotka halutaan ryhmän ulkopuolisten henkilöiden toimesta näyttää negatiivisessa valossa, vaikka ryhmään kuuluva ei piirteitä negatiivisena kokisikaan (useinhan julkisessa, populistisessa keskustelussa nainen, joka vaikkapa tunnustautuu feministiksi, menettää ”naisellisuuttaan” ja ”viehättävyyttään” vastapuolen silmissä). Naisille suunnatut kirjat ylläpitivät mielikuvia aktiivisista, vasemmistolaisista naisasianaisista löyhästi, mutta lähinnä mielestäni niin, että naiseuden positiivisuutta ja yhteisöllisyyttä korostettiin yleismaailmallisesti ja *ryhmän jäseniä tarkemmin määrittelemättä* – suoranaisesti näitä piirteitä ei edes voida teoksista liittää vain lesboihin naisiin, eikä mielestäni selkeää stereotypisointia lesboja naisia kohtaan matkaoppaissa esiintynyt lainkaan. Jopa muissa kirjoituksissa vahvoiksi ennakkoluuloiksi nimetyt butchit ja femmet esiintyivät kirjojen sivuilla harvoin.

Toki stereotypiat voivat toimia myös positiivisena tukijana silloin, kun ryhmään kohdistuvat ennakkoluulot ovat positiivisia ja ryhmän sisältä käsin luotuja: tällöin ryhmään kuulumisen voidaan kokea voimaannuttavana ja siihen tukeudutaan helpommin. Näissä tilanteissa henkilö voi siis vahvemmin identifioitua tietyn ryhmän edustajaksi eikä yksittäiseksi, ryhmän ulkopuoliseksi henkilöksi. Esimerkiksi varhaisen feminismin sekä black consciousness -liikkeen edustajat ovat ottaneet positiivisen stereotypisoinnin kautta syntyneet mielikuvat syrjittyjen ryhmiensä voimaannuttaviksi tekijöiksi, luoden näin vahvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹²⁸ Tällöin mielestäni ryhmien ulkopuolelta luotujen, negatiivisten ennakkoluulojen on kuitenkin erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien kohdalla kadottava ryhmien sisällä tapahtuvasta, positiivisesta stereotypisoinnista, jotta voimaantumisen omaan ryhmään liittyvien ennakkoluulojen avulla voi tapahtua. Tässä on otettava huomioon myös vähemmistöjen asema – etuoikeutetusta näkökulmasta katsoen on tietenkin helpompi sanoa, että jonkun ryhmän tulisi valjastaa stereotypiansa positiiviseen käyttöön.

¹²⁸ Haslam et. al 2008, 4–5.

Juuri tällaisesta stereotypisoinnista on kuitenkin mielestäni kyse naisten oppaissa läpi koko tarkastelujakson: se on yhteisöllistävä, kevyesti leikittelevää ja ajan kuluessa yhä vähemmän eksklusiivista, mikä on varmasti erityisen tärkeä piirre voimaannuttavan ryhmän luomisessa. Sen sijaan miesten kohdalla ryhmän sisäinen motivointi stereotyyppien avulla ei mielestäni ole onnistunut vastaavanlaisesti, sillä ryhmä pitää (matkaopassarjoja tarkastellessa) yllä juuri hyvin vanhoja ja yksipuolisia kuvia ryhmästä, tai sulkee siitä tekstivalinnoillaan pois suurimman osan niistä, jotka kuitenkin seksuaalisen suuntautumisensa perusteella ryhmään kuuluisivat. Naisten oppaissa esiintyvät stereotyypit olivat siten löyhempiä ja monipuolisempia, eivätkä esimerkiksi ihmisen synnynäisiin, biologisiin ominaisuuksiin liitettäviä.

Lopulta siis miehille suunnatut oppaat linkittyivät vahvasti aiempaan homoturismin tutkimukseen sekä siinä vahvasti läsnäolevaan seksuaalisuuteen sekä juhlimiskulttuuriin, mutta kun vierelle lisättiin naisten matkaopassarjat, ei ainoastaan huomattu eroja näiden välillä, vaan myös teoreettiset ulottuvuudet monipuolistuivat vertailun seurauksena. Naisten matkaoppaat liittyivätkin siis perinteisen turismin lisäksi myös emansipaatioon ja feminismiin, mutta yhdessä tarkasteltaessa ja eroja ylös kirjattaessa oppaiden kuvastot liittyivät vahvasti seksuaali- ja sukupuoli-identiteetteihin. Ne heijastivat vanhoja rakenteita, joissa mies on seksuaalisesti aktiivinen toimija ja naisten seksuaalisuus salamyhkäistä ja piilotettavaa; asenteita, joissa mies on hedonistinen ja vahvasti individualistinen, kun taas nainen enemmän huoltapitävä sekä läheisorientoitunut; joissa naisten ja miesten väliset erot ovat vahvasti läsnä ja muut sukupuolet unohdettuja. Näihin ilmiöihin liittyvät teoriat kytkeytyivät toisiinsa laajan verkoston kautta ja yhdistyivät tässä pieneen kohderyhmään liittyvässä otoksessa yhdeksi suureksi ilmiöksi, sukupuolten stereotyyppiseksi dikotomiaksi, jota esiintyy lähes missä tahansa ilman minkäänlaista todellista tarvetta erottelulle.

Lähteet

Matkaoppaat

Schwules Museum*

Berliner-Bote

1974

Berlin-Report für Freunde

1974

1977

1984

1989

1992

Berlin von hinten

1984

1989

1992/1993

1999

2010

Siegessäule Kompass

1999 (1. Halbjahr)

1999 (2. Halbjahr)

2010 (1. Halbjahr)

2010 (2. Halbjahr)

Spinnboden Lesbenarchiv und Bibliothek

Frauenstadtbuch Berlin Nr. 1 (1984)

Frauenstadtbuch Berlin (1989)

LESBerlinA (1989)

Frauenstadtbuch Berlin (1993)

Lesbisches Berlin (1999/2002)

Frauen in Berlin (2010)

Muut arkistolähteet

Deutsches Strafgesetzbuch (StGB § 175, §175a, §175b, StGB der DDR §151).

Deutsches Einführungsgesetz BGB, Artikel 17b.

Internetlähteet

CDS-Berlin: Berlin Christopher Street Day e.V.: <http://csd-berlin.de/>. [Viitattu 2.12.2015].

Das Amt für Statistik Berlin-Brandenburg: *Berlin-Tourismus 2015: Marke von 30 Millionen Übernachtungen übertroffen*. Verkkojulkaisu 2016.
<https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/>. [Viitattu 19.04.2016].

Ranneliike.net, Homoseksuaalien keskustelu- ja uutispalsta: <http://ranneliike.net>

Robert Koch Institut: *HIV/AIDS in Deutschland – Eckdaten der Schätzung. Epidemiologische Kurzinformation*. Verkkojulkaisu 2014.
https://www.rki.de/DE/Content/InfAZ/H/HIVAIDS/Epidemiologie/Daten_und_Berichte/EckdatenDeutschland.pdf?__blob=publicationFile. [Viitattu 14.05.2016].

Robert Koch Institut: *HIV/AIDS in Berlin – Eckdaten der Schätzung. Epidemiologische Kurzinformation*. Verkkojulkaisu 2014.
https://www.rki.de/DE/Content/InfAZ/H/HIVAIDS/Epidemiologie/Daten_und_Berichte/EckdatenBerlin.pdf?__blob=publicationFile. [Viitattu 14.05.2016].

Seta ry: *Hlbtiq -sanasto*. <http://seta.fi/hlbtiq/>. [Viitattu 10.11.2015].

Statische Ämter des Bundes und der Länder: *Bruttoinlandsprodukt, Bruttowertschöpfung in den Ländern und Ost-West-Großraumregionen Deutschlands*. Verkkojulkaisu 2011.
<http://www.vgrdl.de/VGRdL/tbls/index.jsp?rev=RV2005&lang=de-DE - RV2005LA>.
[Viitattu 18.3.2016].

Statische Ämter der Länder: *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen der Länder - Gesamtwirtschaftliche Ergebnisse im Bundesländervergleich*. Verkkojulkaisu 2015.
https://www.statistik.sachsen.de/download/050_W-Gesamtrechnungen/P_I_FB_Flyer_AKVGR_Ausgabe2015.pdf. [Viitattu 18.3.2016].

YLE 1.12.2015: *Suomen Miss Maailma -kilpailija edustaa pilailupuodin lapinpuvussa*.
http://yle.fi/uutiset/suomen_miss_maailma_kilpailija_edustaa_pilailupuodin_lapinpuvussa/849378.
[Viitattu 16.1.2016].

Tutkimuskirjallisuus

Achilles, Nancy: *The Development of the Homosexual Bar as an Institution [1967]*. Teoksessa Nardi, Peter M. & Schneider, Beth E. (toim.): *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. Routledge, New York/ London 1998.

Alapuro, Risto: *Historiallisia vertailuja*. Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. WSOY, Porvoo & Helsinki 2004.

Barrett, Martha: *Invisible Lives – The Truth About Millions of Women-Loving Women*. Harper & Row Publishers, New York 1990.

Beachy, Robert: *Gay Berlin – Birthplace of a Modern Identity*. Alfred A. Knopf, New York/ Toronto 2014.

Benatar, David: *The Second Sexism. Discrimination against Men and Boys*. Wiley-Blackwell, West Sussex 2012.

Bochow, Michael: *Schwule Männer im dritten Lebensalter*. Zeitschrift für Sexualforschung, 9/2006, Vol.19, 187–214.

Collins, Patricia: *Black Feminist Thought. Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Routledge, London 1990.

Coon, David R.: *Sun, Sand and Citizenship: The Marketing of Gay Tourism*. Journal of Homosexuality 4/2012, 511–534.

Cvetkovich, Ann: *Rezeptivität neu besetzen: Femme-Sexualitäten*. Teoksessa Fuchs, Stephanie (toim.): *Femme! Radikal, Queer, Feminin*. Querverlag, Berlin 2009.

Darsey, James: *Die Non: Gay Liberation and the Rhetoric of Pure Tolerance*. Teoksessa Ringer, Jeffrey (toim.): *Queer Words, Queer Images. Communication and the Construction of Homosexuality*. New York University Press, New York / London 1994.

DeLamater, John D. & Hyde, Janet: *Essentialism vs. Social Constructionism in the Study of Human Sexuality*. The Journal of Sex Research Vol. 35, 1/1998, s. 10–18.

Dennis, Jeffrey P.: *Men, Masculinities and the Cave Man*. Teoksessa Ross, Karen (toim.): *The Handbook of Gender, Sex and Media*. John Wiley & Sons Ltd, West Sussex 2012.

Ferguson, Roderick A.: *Race-ing Homonormativity: Citizenship, Sociology, and Gay Identity*. Teoksessa Johnson, E. Patrick & Henderson Mae G. (toim.): *Black Queer Studies – A Critical Anthology*. Duke University Press, Durham/London 2005.

Freedman, Estelle B.: *No Turning Back: The History of Feminism and the Future of Women*. Ballantine Books, London 2003.

Frye, Marilyn: *Lesbian "Sex"*. Teoksessa Anne Minas (toim.): *Gender Basics: Feminist Perspectives on Women and Men*. Wadsworth, Belmont 2000.

Fuchs, Sabine & Kuhnen, Stephanie: *Femme/Butch als Strategie, lesbisches Begehren zu repräsentieren*. Teoksessa Fuchs, Stephanie (toim.): *Femme! Radikal, Queer, Feminin*. Querverlag, Berlin 2009.

Goodbye to Berlin? – 100 Jahre Schwulenbewegung. Verlag rosa Winkel, Berlin 1997.

Haapala, Pertti: *Sosiaalishistorian lupaus*. Teoksessa Ahtiainen, Pekka (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY, Helsinki 1990.

Harris, Darlene M. & Lehr, Valerie: *Whose Desire? Lesbian (Non)Sexuality and Television's Perpetuation of Hetero/Sexism*. Teoksessa Ringer, Jeffrey (toim.): *Queer Words, Queer Images. Communication and the Construction of Homosexuality*. New York University Press, New York / London 1994.

Haslam, S. A.; Salvatore, J.; Kessler, T. & Reicher S. D.: *How Stereotyping Yourself Contributes to Your Success (or Failure)*. Scientific American Mind, Volume 03/04/2008.

Hesse-Biber, Sharlene Nagy: *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*. Sage Publications, Los Angeles 2012.

Howard, Sheena C.: *Black Queer Identity Matrix – Towards an Integrated Queer of Color Framework*. Peter Lang Publishing, New York 2014.

Hull, Gloria T.; Bell Scott, Patricia & Smith, Barbara (toim.): *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave – Black Women's Studies*. The Feminist Press, New York 1982.

King, Andrew & Cronin, Ann: *Queer Methods and Queer Practices: Re-examining the Identities of Older Lesbian, Gay, Bisexual Adults*. Teoksessa Browne, Kath & Nash, Catherine J.: *Queer Methods and Methodologies. Intersecting Queer Theories and Social Science Research*. Ashgate, Surrey 2010.

Kuhnen, Stephanie (toim.): *Butch/Femme – eine erotische Kultur*. Querverlag GmbH, Berlin 1997.

MacCannel, Dean: *The Tourist*. University of California Press, London 1999 [1976].

Namey, Emily; Guest, Greg; Thairu, Lucy & Johnson, Laura: *Data Reduction Techniques for Large Qualitative Data Sets*. Teoksessa Guest, Greg & MacQueen, Kathleen (toim.): *Handbook for Team-Based Qualitative Research*. AltaMira Press, Lanham 2008.

Nave-Herz, Rosemarie: *Die Geschichte der Frauenbewegung in Deutschland*. Niedersächsische Landeszentrale für politische Bildung, Hannover 1997.

Norton, Rictor: *The Myth of the Modern Homosexual. Queer History and the Search for Cultural Unity*. Cassel, London/Washington 1997.

Ortner, Sherry B. & Whitehead, Harriet: *Sexual Meanings – The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Cambridge University Press, New York 1981.

Polivka, Larry & Longino, Charles F. Jr.: *Postmodern Aging and the Future of Public Policy*. Teoksessa Tulle, Emmanuelle (toim.): *Old age and agency*. Nova Science Publishers, New York 2004.

Ponse, Barbara: *The Social Construction of Identity and its Meanings within the Lesbian Subculture* [1978]. Teoksessa Nardi, Peter M. & Schneider, Beth E. (toim.): *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. Routledge, New York/ London 1998.

Rudman, Laurie A. & Glick, Peter: *The Social Psychology of Gender*. The Guilford Press, New York 2008.

Schreier, Margrit: *Qualitative Content Analysis in Practice*. Sage Publications, London 2012.

Steedman, Mercedes: *Who's on Top? Heterosexual Practices and Male Dominance during the Sex Act*. Teoksessa Anne Minas (toim.): *Gender Basics: Feminist Perspectives on Women and Men*. Wadsworth, Belmont 2000.

Stranberg, Timo; Pietikäinen Sirpa; Maggi, Stefania; Harkin, Marian & Peterman, Jean (EUGMS): *Against Age Discrimination*. The Lancet, Volume 386/ 2015, 337–338.

Urry, John: *Tourist Gaze*. SAGE Publications, London 2002 [1990].

Väestöliitto/ Korhonen, Elina & Mäkinen Inka (toim.): *Ilman esteitä – Vammaisten seksuaalioikeudet ja -kehitys*. Väestötietosarja 23. Nordprint, Helsinki 2011.

Warren, Carol: *Space and Time* [1975]. Teoksessa Nardi, Peter M. & Schneider, Beth E. (toim.): *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. Routledge, New York/ London 1998.

Weeks, Jeffrey: *The Meaning of Diversity* [1985]. Teoksessa Nardi, Peter & Schneider, Beth (toim.): *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. Routledge, New York/ London 1998.

Weston, Kath: *Guessing Games*. Teoksessa Jay, Karla (toim.): *Dyke Life – From Growing Up to Growing Old. A Celebration of the Lesbian Experience*. BasicBooks, New York 1995.

White, Harrison C.: *Identity & Control – How Social Formations Emerge*. Princeton University Press, New Jersey 2008.

Williams, Jill R.: *Spatial Transversals: Gender, Race, Class, and Gay Tourism in Cape Town, South Africa*. Journal of Race, Gender & Class 1–2/2008, 58–78.

Liite 1. Kuvaesimerkkejä matkaopaskirjoista

Liitteeseen on koottu satunnaisia, tiettyyn kategoriaan liittyviä tai tiettyä ilmiötä kuvaavia tekstejä matkaoppaista. Ne voivat olla joko yksittäisiä kuvia tai kokonaisia aukeamia kirjoista. Kuvat on esitetty kappaaleen 4 järjestyksen mukaisesti, jotta ne tukisivat parhaiten sisällönanalyysin purkua. Myös esimerkkejä kirjoissa käytetyistä koodeista on esitelty liitteen viimeisellä sivulla.

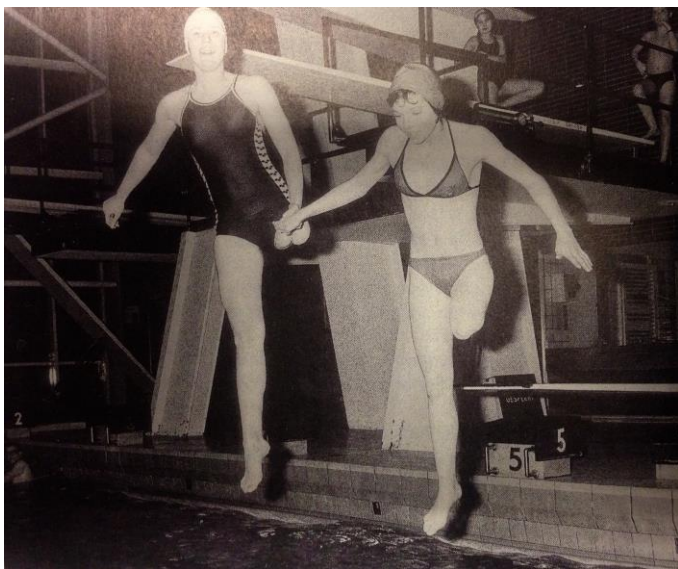
Ryhmäytynyt vapaa-aika

Kuva 1. Lesbisches Berlin 1999, s. 69.

Kuva 2. Frauenstadtbuch Berlin 1989, s. 192.

Kuva 3. Frauenstadtbuch Berlin 1989, s. 318.

Kuva 4. Frauen in Berlin 2010, s. 183.

**THEATER DER
ERFAHRUNGEN
DIE SPÄTZÜNDER
6 RICHTIGE**
Fregestr. 53
1000 Berlin 41
☎ 852 70 20

**Fr 10-14 Uhr
Treffpunkt im
Nachbarschaftsheim
Schöneberg e.V.
DIE SPÄTZÜNDER**

„Erfahrungen“: dieses Wort hat für manche die schwere von aufgekochten Lebensweisheiten ewiger Besserwissererei. Oder es zeigt sich als Kn mit dem jeder Diskussion ein schnelles Ende be werden kann. Doch daß Erfahrungen – insbeso von Älteren – auch ein reichhaltiger Schatz schille Geschichten bedeuten, Nährboden für Theater und ein spannendes Bühnengeschehen sein kö versucht das Projekt THEATER DER ERFAHRUN durch mehrere Theaterprojekte zu zeigen und w neu zu erforschen – z.B. mit zwei Frauentheatergr DIE SPÄTZÜNDER und 6 RICHTIGE.
Alte machen Theater:
Frauen zwischen 62 und 92.
Motto: Spät gezündet,

Kuva 5. Frauenstadtbuch Berlin 1989, s. 28.

Kuva 6. Frauen in Berlin, s. 136.

Kuva 7. Frauenstadtbuch Berlin 1993, s. 111.

ADRESSEN	
Mo n. Vereinb., Di 8.30–16, Mi 13–20, Do 10–18, Fr 8.30–15 Uhr	10178/Dirksenstr. 47 Tel. 2 82 22 35
Frauentreff Tempelhof Soziokulturelle Projekte e.V. Unterstützung und Beratung von Frauen in allen Lebenspha- sen und sozialen, kulturellen und politischen Gebieten c/o Frauenbeauftragte des Bezirks Tempelhof 12099/ Tempelhofer Damm 165 Tel. 75 60 23 89	Gründungsrausch Weiterbil- dung für Gründerinnen 10999/Bethaniendamm 61 Tel. 6 14 74 41 Mi 17–22
Frauenzukunft Frauenbildungsarbeit Berufliche und vorberufliche Qualifizierungsmaßnahmen für Frauen bes. in schwierigen Lebenssituationen und für Berufsrückkehrerinnen, Fortbil- dung für Multiplikatorinnen in der Frauenbildungsarbeit 13347/Groninger Str. 4–6 Tel. 45 52 29 88	Kobra Koordinierungs- und Beratungszentrum für die Weiterbildung von Frauen 10623/Knesebeckstr. 33/34 Tel. 8 82 57 83, Fax 8 83 65 46 werktags 9–12.30 n. Vereinb.
Goldnetz e.V. Weiterbildungs- projekte: Arbeit und Qualifizie- rung für Frauen	Life e.V. Frauen entwickeln Ökotechnik (Ökotechn. Bildungszentrum) 10178/Dirksenstr. 47 Tel. 2826959, 2828952
	Marie Weiterbildungs- und Beratungszentrum 12689/Märkische Allee 384 Tel. 9 31 13 54 Büro: Mo–Fr 9–12 Uhr
	Nachbarschaftsheim Urbanstraße e.V. und Frauen- zukunft e.V.

Kuva 8. Frauenstadtbuch Berlin 1993, s. 224.

Tuki- ja neuvontaryhmät

Frauenkrisentelefon:
25 10 911
Donnerstag
10.00 - 12.00 Uhr
Sonntag
17.00 - 19.00 Uhr

Frauenkrisentelefon. Seit dem 1.7.82 ist die Nummer an zwei Tagen in der Woche für jeweils zwei Stunden erreichbar. Die Gruppe sucht noch nach Mitarbeiterinnen, um erweiterten Telefonsdienst anbieten zu können. Senatsgelder sind für 1983 aus dem Topf für Selbsthilfeprojekte bewilligt.

"Wir sind zwölf Frauen aus verschiedenen Arbeits- und Lebensbereichen und organisieren ein Telefon von Frauen für Frauen, weil wir erleben, daß unsere Probleme nicht ausschließlich persönliche Schicksale sind, sondern das Ergebnis unserer Situation als Frau in dieser Gesellschaft. Wir sind alle keine Expertinnen, sondern versuchen, solidarische Unterstützung zu geben. Das Telefon kann kein Ersatz sein für Selbsthilfegruppen und Beratungsstellen, sondern ist der Versuch, auch den Bedürfnissen der Frauen entgegenzukommen, die aufgrund unzureichender Informationen den Zugang zu bereits bestehenden Einrichtungen nicht finden."

Einrichtungen nicht finden. Neben der Möglichkeit zur Ansprache wollen die Frauen erfragen über Wohnen, Scheidern, Schwangerschaft, Therapie, Patientenrecht, Arbeitslosigkeit und andere psychosoziale Probleme und darüber hinaus weitervermitteln an Einrichtungen und Gruppen, die in diesen Bereichen arbeiten.

Ein Projekt wie das Krisentelefon lebt von der Öffentlichkeit und dem Bekanntheitsgrad einerseits und der angebotenen Telefonzeit andererseits. Hierfür ist dringend die Bereitstellung von öffentlichen Geldern erforderlich.

Spenden sind willkommen:
Frauenzentrum Sonderkonto
Frauenkrisentelefon,
Postcheckamt Berlin-West,
Konto-Nr. 450 173-101.

BIFF - Beratung und Information für Frauen im Frauenzentrum, Stresemannstr. 40, 1000 Berlin 61, Tel.: 251 09 12

montags Beratung 19 - 21 Uhr.

Informationsabend im Frauenzentrum jeden 1. Donnerstag im Monat.

Weitere Gruppentreffen werden aktuell angekündigt.

Die BIFF gehört zu den schon lange bestehenden Frauenprojekten, sie arbeitet seit 1973. Die Idee entstand bereits 1974 auf dem internationalen Frauenkongress in Frankfurt. Die dort versammelten Frauen beschlossen, vielerorts mit der Einrichtung frauenspezifischer Beratungsmöglichkeiten zu beginnen. Fünf Berlinerinnen aus dem Frauenzentrum, die im sozialpädagogischen oder psychologischen Bereich tätig waren, bzw. ihre Ausbildung machten, gründeten daraufhin die BIFF. Damals bestand die Arbeit der Gruppe aus zwei Beratungsterminen wöchentlich - einem morgens, einem abends- und einem Gruppentreffen zur Supervision der Beratung. Die Frauen gingen zu zweit zu den Terminen, um sich gegenseitig zu unterstützen, zu entlasten oder auch zu korrigieren. Von vornherein planten die BIFF-Frauen, ihre Arbeit nicht zur Routine werden zu lassen, sondern nach zwei Jahren rechtzeitig mit der Einarbeitung einer neuen Gruppe zu beginnen. Diese Gruppe verfuhr ebenso und die Arbeit der BIFF und die dazugehörige Qualifikation wurde so von mehreren "Generationen" weitergetragen und zum festen Bestandteil der Angebote im Frauenzentrum.

Seit einiger Zeit wird die BIFF-Beratung von Frauenprojekten des Psychologischen Instituts der Freien Universität Berlin getragen. Die Gruppe wechselt jetzt jährlich und gehört zum Praxis-

Kuva 9. Frauenstadtbuch Berlin 1984, s. 42-43.

Die BeTS-Frauen

Kuva 10. Frauenstadtbuch Berlin 1984, s. 26.

GESUNDHEIT

NATURHEILKUNDE

Ecke Mote
Naturheilpraxis
Blomacher Str.-115,
1000 Berlin 62
Tel.: 216 15 31

FRAUENATURHEILPRAXIS SÜDSTERN
Sabine Oswald Dorina Schadow
Gertsdorf Isalmittler
Blücherstrasse 35
1000 Berlin 61
0-Hör: Südostern
rolistubloglog
Tel.: 653 95 85
Sprechzeiten:
Mo, Di, Mi 15-17 Uhr
und nach Vereinbarung

FULSATRIELLA
Feministische naturheilkundliche
Beratung für Frauen
Schliermacherstr. 15
1000 Berlin 61
Tel.: 691 63 69
Jeden 1. und 3. Mo im Monat
von 18.00 - 20.00 Uhr

FPGS
Feministisches Frauen Gesundheits
zentrum e.V.
Haberbergerstr. 51
1000 Berlin 30
Tel.: 211 83 97
Telefondienst und Öffnungszeiten:
Di/Do 11-14 Uhr, Do 17-19 Uhr

PSYCHOLOGINEN

Ika Janowska
Kantstr. 67
1000 Berlin 19
Tel.: 323 80 50

Brigitte Diehl
Helmstedter Str. 29,
1000 Berlin 31
Tel.: 211 29 29

Oceana

Phytotherapie
Gitta Karlowksi
Silvia Kipp
Christa Meyer
Ulmenstr. 79A,
1000 Berlin 31
Tel.: 862 14 81

13. Mond
Tel.: 786 40 47

KARNEDEIEN

Margit Quast und Elisabeth Wenzel
Ragelbergstr. 13
1000 Berlin 61
Tel.: 785 80 88

GESUNDHEIT

FPGS e.V.
Feministisches Frauen Gesundheits
zentrum

Das FPGS ist ein Selbsthilfe-
Informations-, und Beratungs-
zentrum der Frauengesundheits-
bewegung. Wir wenden uns gegen
eine frauenfeindliche Medizin,
die Frau sein mit Krank sein
gleichsetzt und an unseren
Krankheiten oder Beschwerden
verleitet. Wir wenden uns gegen
die Pharmaindustrie, die in uns
nur Objekte für ihre Hormone und
Beratungsmittel sieht. Wir
fordern eine Umwelt und Gesund-
heitspolitik, die Produktion
giftiger Stoffe verbietet und die
Gesundheit von Frauen vorrangig
sieht.

In unserem Zentrum können sich
lesbische und heterosexuelle
Frauen über Krankheiten und
schulmedizinische und alternative
Behandlungsmethoden informieren.
Wir haben eine gute Bibliothek
und ein Archiv. Frauen können an
Beratungen teilnehmen, Kurse und
Wochenendseminare zu folgenden
Themen besuchen:

Vaginal und Blaseninfektionen,
Unterleibserkrankungen,
Brustgesundheit, Ernährung,
vaginale und klistorale
Selbstuntersuchung,
Zyklusbeobachtung, Menstruation,
Wechseljahre, Krabberkrankung,
ungewollte Kinderlosigkeit,
Verhütung und Anpassen von
Diaphragma und
Gebärmutterhalbkappe.

Zu vielen dieser Themen bieten
wir regelmäßig Veranstaltungen
nur für Lesben an.

Wir sehen die Frauenghetero-
sexualität als einen wesentlichen
Grund für die Unterdrückung der
Frauen in dieser Gesellschaft an.
Dies zu hinterfragen, ist Teil
unseres Konzeptes.

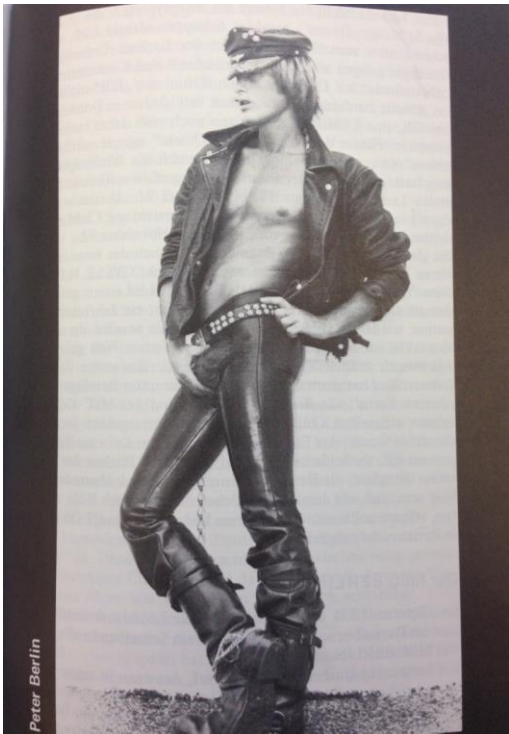
Wir geben seit 14 Jahren die
periodische Zeitschrift CLIO
heraus, in der wir alle Fragen
der Frauengesundheit kritisch und
parteilich behandeln.

Jeden ersten Freitag im Monat
findet um 19 Uhr ein kostenloser
Informationsabend statt.
Gegen Rückporto zw. 1 schicken wir
gerne unser laufendes Programm zu.

Hier arbeiten Frauen, die
englisch, französisch und
spanisch sprechen.
Im FPGS arbeiten lesbische und
heterosexuelle Frauen.

Kuva 11. LesBerlinA 1989, s. 12-13.

Nahka

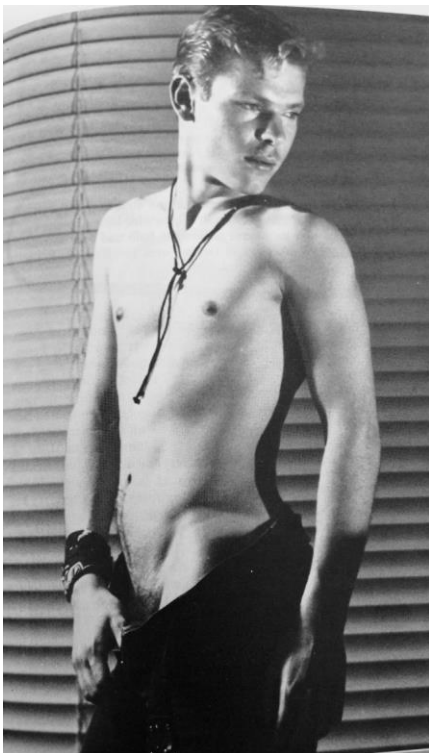

Kuva 12. Berlin von hinten 1984, s. 93.

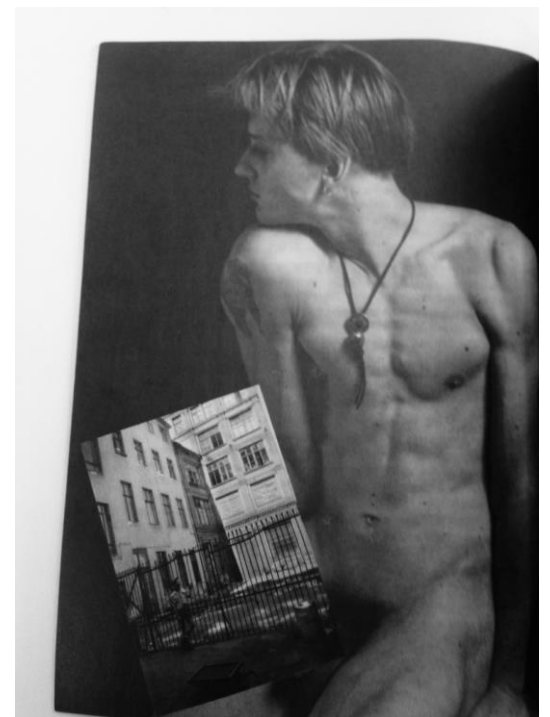

Kuva 13. Berlin-Report für Freunde 1984, s. 4.

Twink

Kuva 14. Berlin von hinten 1984, s. 53.

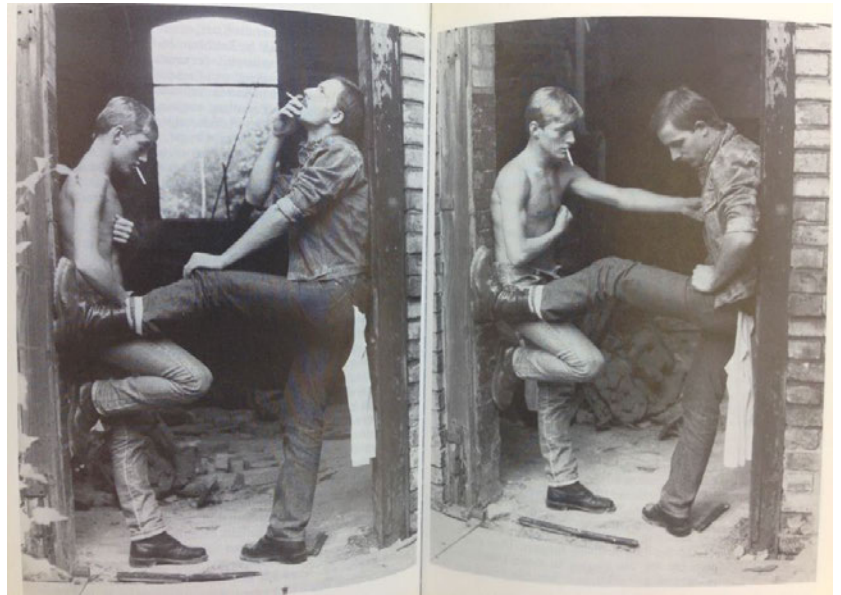

Kuva 15. Berlin von hinten 1992, s. 8.

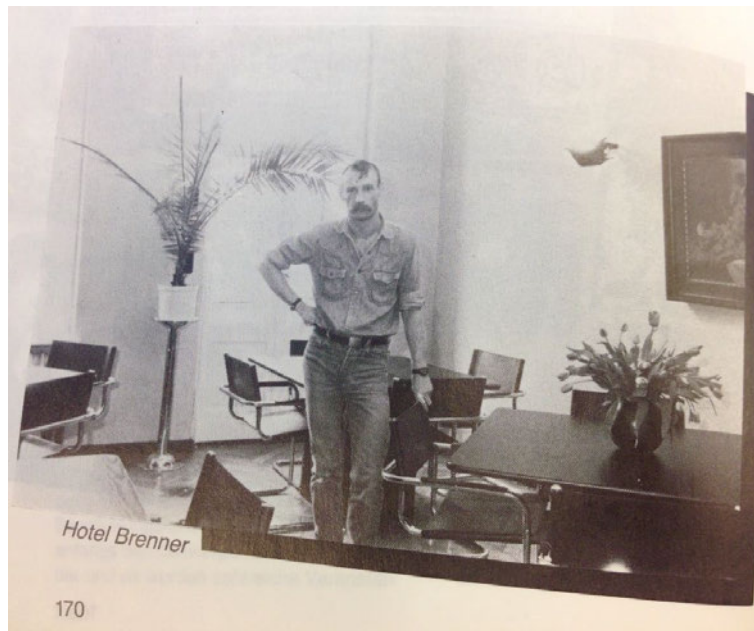
Castro clones

Kuva 16. Berlin-Report für Freunde, kansikuvat 1980–1988.

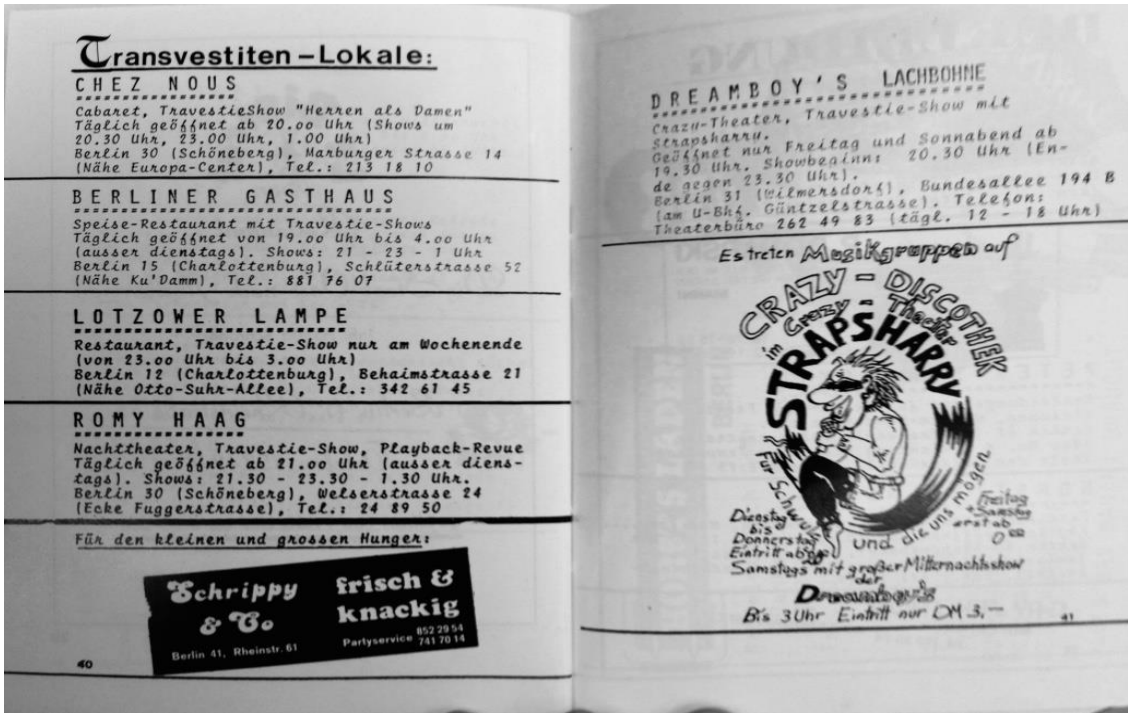

Kuva 17. Berlin von hinten 1984, s. 68–69.

Kuva 18. Berlin von hinten 1988, s. 170.

Drag

Kuva 19. Berlin-Report für Freunde 1984, s. 40-41.

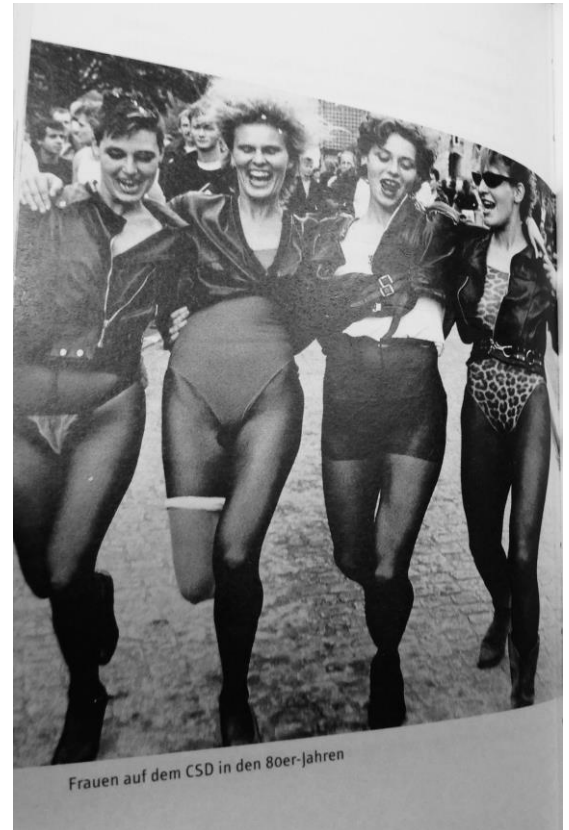

Kuva 20. Berlin von hinten 1984, s. 250.

Homoseksuaalisuus ja naiseus

Kuva 21. Lesbisches Berlin 1999, s. 7.

Kuva 22. Frauen in Berlin 2010, s. 142.

Vorwort	7
Frauen machen Geschichte	9
Rosa Luxemburg	15
Felice Schragenheim	25
Marlene Dietrich und Hildegard Knef	31
Tamara Danz	45
Die Frauen aus dem Grunewald	53
Auf den Spuren weiterer berühmter Frauen	59
Auf den Spuren bildender Künstlerinnen in Berlin	79
Frauen in Berlin	91
Künstlerinnen	93
Denkmäler, Skulpturen und Installationen	95
Die Museen	103
Die Galerien	111
Danielle de Picciotto: Berlin ist widerborstig	117
Sightseeing	125
Hier und Jetzt	135
Häuserkampf um Frauenhäuser	139
Hauptstadt-Lesben	143
Interkulturellas	159
Frauen im Kino	165
Angelina Maccarone: Ich bin ein Berlin-Fan	175
Female Vibes	181
Popette Betancor: Berlin im Sommer ist Paradies	187
Tanzzeit	193
Mode und Accessoires	197
Claudia Skoda: Im Westen nichts Neues	205

Kuva 23. Frauen in Berlin 2010, sisällysluettelo.

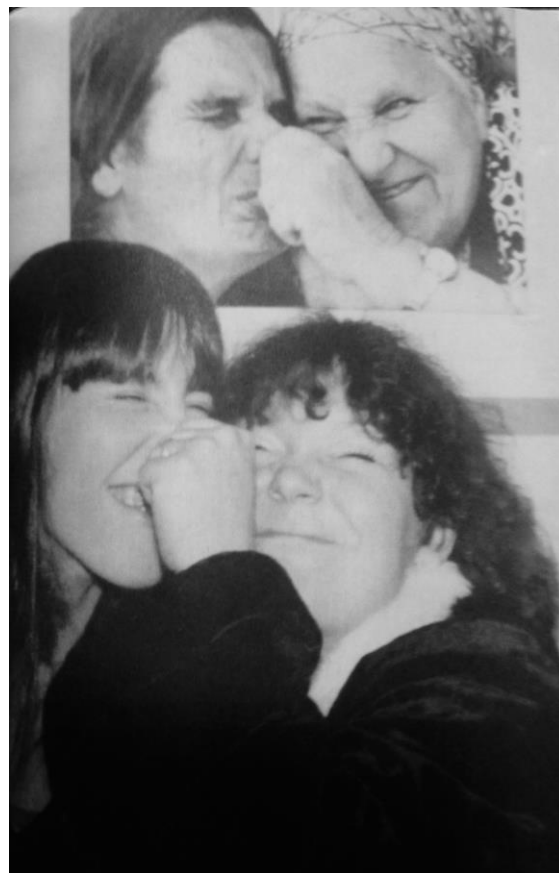

Kuva 24. Frauenstadtbuch Berlin 1989, s. 184.

Välittäminen

Kuva 25. Lesbisches Berlin 1999, s. 75.

Kuva 26. Frauenstadtbuch Berlin 1993, s. 187.

Kuva 27. Frauenstadtbuch Berlin 1984, s.46.

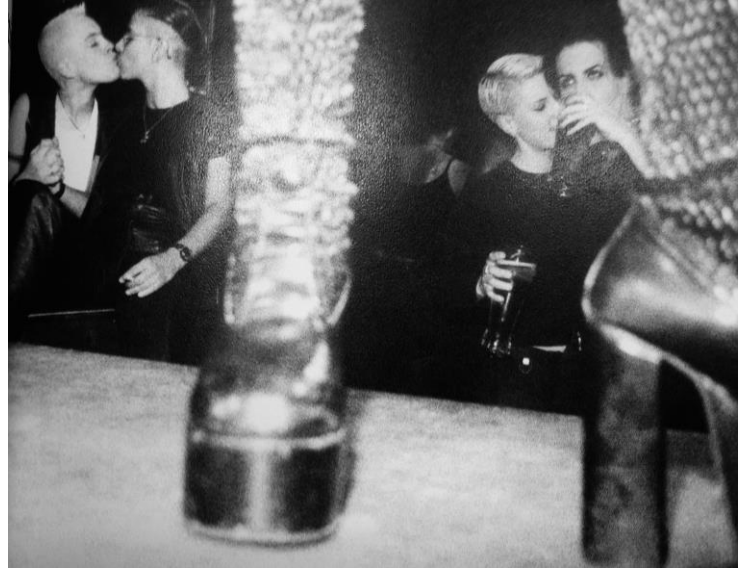

Kuva 28. Frauenstadtbuch Berlin 1989, s. 186.

Vähäpukeisuus ja intiimiys

Kuva 29. Lesbisches Berlin 1999, s. 83.

Kuva 30. Lesbisches Berlin 1999, s. 187.

Kuva 31. Frauenstadtbuch Berlin 1984, s. 117.

Kuva 32. LesBerlinA 1989, s. 40.

Saunat, kylpylät ja uinti

Gay Beach Club

Griechisch-römisches Dampfbad, Finnische Sauna, California Wirri-Pool, Sonnendusche, Massage, Bar, TV, Filme, Ruhe Kabinen, Apartments for rent

Übernachtungsmöglichkeit tagt geöffnet von 14 Uhr bis 1 Uhr
2280 Westerland/Sytl, Böttcher Straße 3, Tel. (04651) 21191

Ferien auf Sylt

HAUS HALLIG
Gästehaus für uns

Danziger Straße 9 ☎ (04651) 24213

Ganzjährig geöffnet!

GAY BEACH CLUB APARTMENTS
Böttcher Straße 3 ☎ (04651) 21191

GAY-CITY-SAUNA BERLIN

Griechisch-römische und finnische Sauna, Solarium, Restauration, Non-stop-Porno-Film

Privat Kabinen

Tag- und Nachtsauna

GAY CITY-SAUNA
TEL: 2 13 30 00

1 BERLIN 30
Kerthstraße 11
Naher Wittenbergplatz

U-Bahn: Linien 1, 2, 3
Bus: 19, 29, 60, 65, 73, 85

Kuva 33. Berlin-Report für Freunde 1984, s. 28–29.

SAUNABÄDER:

ANTINOUS
Ganzkörper-Massagen, Meditationsräume, Sauna, Berlin 30 (Schöneberg), Mansteinstrasse 14 (U-Bhf. Yorckstrasse), Tel.: 216 31 29

APOLLO - CITY - SAUNA
Sauna, Bars, Massage, Sonnenliege, Fitness-Center, Spielwiese, Privatkabinen etc. Täglich geöffnet von 13.00 Uhr bis 7.00 Uhr (montags: Parkertag)
Berlin 30 (Schöneberg), Kurfürstenstrasse 101 (Ecke Nürnberger Strasse), Tel.: 213 24 24

'STEAM' SAUNA CLUB
Sauna, Whirlpool, Solarium, Privatkabinen, Bar und Snacks, TV-Raum, Video-Raum etc. Täglich geöffnet von 11.00 Uhr bis 7.00 Uhr (Freitag 11.00 Uhr bis Montag 7.00 Uhr durchgehend geöffnet)
Mittwoch + Sonnabend: verbilligter Eintritt
Berlin 30 (Schöneberg), Kurfürstenstrasse 113 (Nähe Wittenbergplatz), Tel.: 24 40 60.

Tel. (030) 342 10 84 / 342 19 06 priv.
Kaiser-Friedrich-Straße 5
1000 Berlin 10

VERSICHERUNGSBURO

Ulrich Baumbusch
speziell für schwule Männer

20 verschiedene Gesellschaften:
Krankheit, Lebens-, Renten-, Gesundheits-, Hausrat-, Matratzen-, Unfall-, Rechtsschutz-, KFZ-, Berlin, heimische Versicherungen sowie Bausparversicherungen und Kapitalanlagen

BERLIN
Kurfürsten Str. 113
Telefon (030) 244060

Freitag 11 - Montag 7 früh durchgehend geöffnet

- Sauna ■ Steam room
- Whirlpool ■ Solarium
- TV-Raum ■ Videoroom
- Fitness Center
- Hot Area
- Bar & Snacks
- Opening Hours: 11-7 Fr

Kuva 34. Berlin-Report für Freunde 1988, s. 40–41.

Baden

aus und darauf schwimmen. Entwickelt und Zerkungswasser der letzten Mitbadenden, und man findet dann täuschend-erwartend, daß das Wasser wässrige Masse aus Wl. Die schon oben erwähnte Wasse aus Wl. davon hat zum Liegen und Sonnen ein Teil hier und voller Möglichkeiten ist hier auch die »Schönung« mit einer kleinen Wasserteiler im Jagen (das ist ein Wasser-immer wieder Fortsetzung) Nr. 87, etwa 10 Minuten Fußweg südlich des Sees gelegen und von Kanarierungen das »Geeignete« genant.

Erreichbar mit der S-Bahn bis S-Grünwald, mit dem Bus Nr. 7 bis zur Endhaltestelle Fontänenstraße, Grünwald und mit Bus 89 bis zur Endhaltestelle Dautenweg, von dort 20 Minuten Fußweg.

Strandbad Wannsee
(38) Wannseebadweg
☎ 803 56 12

Das Bad ist eines der größten Freibäder Europas. Es hat einen offiziellen Nachbadebereich, und eines der schönsten deutholisch, und eines der schönsten immerhin Decke 6) auf den Gebäuden ist zum Sonnen freigegeben, hier trifft man sich auch. Das Wasser des Wannsees ist hygienisch einwandfrei. Erreichbar mit der S-Bahn bis S-Nikolaessee, Busse 3 und 66 bis Haltestelle »Wannseebadweg«, von dort noch 15-20 Minuten Fußweg. Bei gutem Wetter wird die Buslinie 53 E von U-Krumme Lanke bis direkt zum Eingang des Strandbades eingesetzt.

Baden in der Halle

Mit 21 Hallenbädern ist Berlin gut bedient. Im folgenden sind die für uns interessanteren Bäder aufgeführt, was nicht heißt, daß sich in dem anderen nichts tut - (Bülinen in Klammern bedeuten einen etwas längeren Fußweg von der Haltestelle zum Bad.)

Baden

Kombiniertes Bad Gropiusstadt
(47) Lipschitzallee 53
☎ 603 20 74 75
Di u. Mi 7-19.30, Do/Fr 7-18.15, Sa 8-16, 2/4, So 8-13, Mo 10-17.15 Uhr

Erreichbar mit der U-Bahn bis Bahnhof Lipschitzallee und dem Buslinien 41 und 52 bis Haltestelle Lipschitzallee. Am besten nachmittags hingehen!

Stadtbad Märkisches Viertel
(26) Wilhelmsruher Damm 142 d
☎ 416 53 73
Mo 10-21.30, Di 8.30-21.30, Mi 8.30-21.30, Do 10-21.30, Fr 8.30-21.30, Sa 8.30-16.00, So 8-12.30 Uhr

Erreichbar mit den Buslinien 14, 22, 63 (21). Am besten nachmittags hingehen!

Stadtbad Reinickendorf (Paracelsusbad)
(51) Roedermallee 200-204
☎ 495 30 21
Mo/Di 14-17.30, Mi 12-21, Do 7-15, Fr 13-21, Sa 7-17.30 Uhr

Erreichbar mit den Bussen 12, 22, 61, 64 bis Haltestelle Paracelsus-Bad. Am besten nachmittags hingehen!

Stadtbad Wilmerdorf I
(31) Mecklenburgische Straße 80
☎ 868 95 23
Mo 7-19, Di-Fr 7-21.30, Sa 7-19, So 8.30-12.30 Uhr

Ironisch »Tinten-Aquarium« genannt das am meisten frequentierte Hallenbad. Erreichbar mit der U-Bahn bis Bf. Heidelberg Platz, mit der S-Bahn (alle die Ringbahn wieder fahren sollte) bis Bahnhof Schmögenhof und mit dem Autobus Heideberger Platz und mit dem Autobus Heideberger Platz. Am besten nachmittags hingehen!

Kuva 35. Berlin von hinten 1988, s. 70–71.

Badestrände:

GRUNEWALDSEE (FKK-STRAND AM BULLENWINKEL)

HALENSEE (FREIBAD, FKK-LIEGEGIESE), Nähe Rathenau-Platz, Ku'Damm, Bus 119.

STRANDBAD WANNSEE (DECK B), S-Bahn Nikolas-See

TEUFELSSEE (FKK), Teufelssee-Chaussee

FREIBAD PANKOW (Am Schloßpark), nur im Sommer.

STRANDBAD MÜGGELSEE (offizieller FKK-Strand neben dem Strandbad).

FREIBAD BERLIN-GRÜNAU (S-Bhf. Bln-Grünau, Strassenbahn # 86 bis Strandbad).

Gleitcreme - KY

DER AKTUELLE TIPP!

... ist die ideale Gleitcreme für den Sex. Bestens geeignet für Kondome (denn sie beschädigt den Gummi nicht, flutscht und rutscht fantastisch). Steril, wasserlöslich, sparsam im Verbrauch, gibt keine hässlichen Fett-Flecken im Bett-Laken.... Eine grosse Tube kostet nur DM 12,-, Drei grosse Tuben kosten nur DM 30,-.

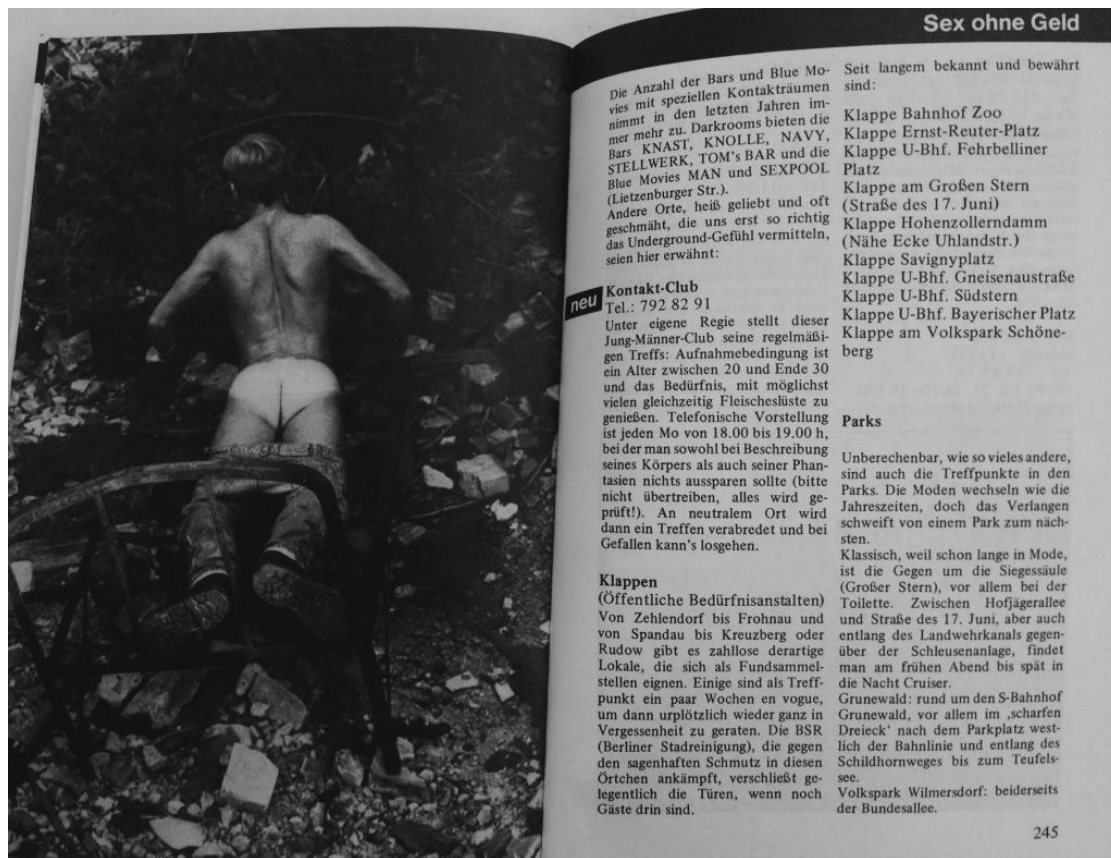
Portofrei, neutraler Versand im verschlossenen Umschlag. Scheck oder Geld oder gültige Briefmarken senden an:
club 70 berlin, Postfach 620 645
W-1000 Berlin 62.

hinweis:

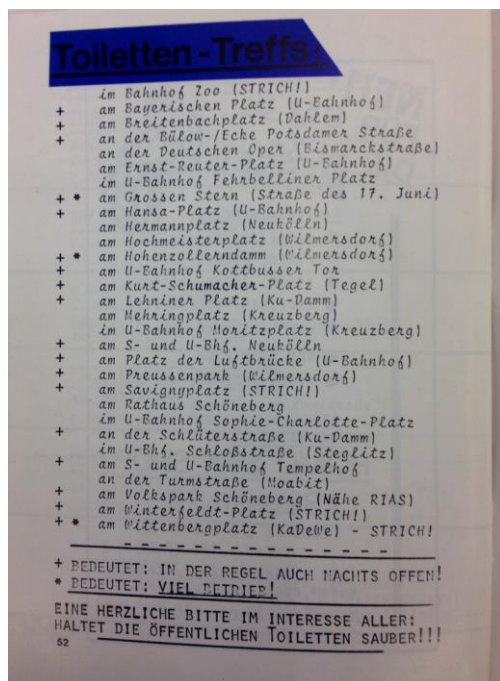
CLUB 70 BERLIN entwickelt all' Deine Fotosachen: Akt-, Porno- und Privataufnahmen (Color und Schwarz/weiß). Diskret, schnell und preiswert! Für alle Freunde.... Abzugeben im Lokal, im Büro oder zu senden an: club 70 berlin.

Kuva 36. Berlin-Report für Freunde 1992, s. 70.

Puistot ja vessat

Kuva 37. Berlin von hinten 1984, s. 244–245.

Kuva 38. Berlin-Report für Freunde 1984, s. 52.

Seksitapahtumat ja seksitarvikkeiden sekä seksin myynti

Sex für Geld

Sex für Geld
Sex for money

Nachfolgend die Bars, wo man aller Wahrscheinlichkeit nach (auch) Stripteascher finden kann. Beachte dazu die Symbole "R" und "T".

Here are the bars where you can (also) find hustlers (note the Symbols "R" and "T").

Buddy's Bar (House of Boys)(R)
Häckerhof - Top Secret (T)
Minibar (R)
Pinochio (R)
Rolly's Pilsener's in der Lotus-Bar (T)
Schöneberger Fuß (T)
Studio Bar (T)
Tabacco (R)

Callboys

In der Tageszeitung "BZ" inserieren regelmäßig "Modelle", "Dressmen" und "Gayboys" unter der Rubrik "Diverses". Außerdem findet man auch im Stadtmagazin "Tip" unter Kontaktanzeigen:

Profis das Gewünschte. Die Telefonnummern einfach den neuesten Ausgaben entnehmen.
"Models", "Dressmen" and "Gayboys" regularly advertise in the daily "BZ" newspaper under the heading "Diverses". The "Bi-monthly magazine "Tip" also has a section of the personal ads titled "Profis" where one can also try his luck. Consult the latest issue for telephone numbers.

Dex
☎ 322 14 42
21 Jahre, 1,85 m groß, 83 kg, sportlich-muskulös, schwarzhaarig, aktiv und passiv.
21 years old, 6'2", 83 kg. Dex is sporty and muscular, black hair, A/P.

Dietmar
☎ 214 16 65
35 Jahre, 1,76 m groß, 74 kg führt Massage ohne Tabus durch. Haus- und Hotelbesuch möglich.

Sex für Geld

Dietmar
35/176/74
-Massage ohne Tabus-
Tel: 030 - 214.16.65
Haus- und Hotelbesuch möglich
Mo-Do 17 - 22 Uhr
Fr-So 17 - ? Uhr

John
☎ 251 45 11
 Erotische Massage.
 Erosic massage.

Maro
☎ 861 81 51
 25 Jahre, 1,84 m, 65 kg, Hausbesuche und Begleitung.
 25 years of age, 6'2", 65 kg. in or out calls.

Olaf
☎ 861 30 51
 22 Jahre, 1,80 m groß, jugendhafter sportlicher Typ, verwöhnt mit viel Zeit in gepflegter Atmosphäre. Sehr individuell, zärtlich und einfühlsam.
 A young sporty boy, 22 year-old Olaf is 6 ft tall. He will spoil you irresistably and tenderly in a dignified atmosphere.

Berlin

Oliver
22/1,80/65
exclusives
Cityappartement
(030) 861 69 63

For Men only!
Geiler Masseur gibt Dir ein unvergeßliches Erlebnis mit **EROTIK MASSAGE.**
Laß Dich überraschen und erlebe die Erfüllung Deiner Wünsche.
Ruf mich an
tgl. 10 - 23 Uhr.
(030) 251 45 11 John

LIETZENBURGER 54

SEX POOL

MIT VIDEOVERLEIH

NON STOP die besten am. Gayfilme und Videos, Toys, Mag., Bücher etc.

UND WITTENBERG PL. 3

THE GAYEST POOL ON EARTH

ECKE JOACHIMSTALER BL. 15

Kuva 39. Berlin von hinten 1992, s. 202–203.

Kuva 40. Berlin-Report für Freunde 1988, s. 22.

sex-shops:

CLUB 70 BERLIN
Berlin 62 (Schöneberg), Ebersstr. 58
(U-Bhf. Innsbrucker Platz), Tel.: 784 17 86
- siehe Anzeigenliste auf Seite 11 -

GAY - SEX - SHOP
Berlin 30 (Schöneberg), Holzstraße 11
Berlin 31 (Wilmersdorf), Blissestraße 29

M A N - SEX-SHOP
Berlin 30 (Schöneberg), Keilstr. 9
(neben Gay-City-Sauna)

PRINZ EISENHERZ BUCHLADEN
Berlin 30 (Schöneberg), Bülowstraße 17
- siehe Anzeigenliste auf Seite 16 -

REVOLT - SHOP - HAMBURG
Hamburg-St. Pauli, Clemens-Schulz-Str. 77
- siehe Anzeigenliste auf Seite 15 -

SEX POOL
Berlin 15, Lietzenburger Str. 54 und
Berlin 30, Wittenbergplatz 3 a (neben KaDeWe)
- siehe Anzeigenliste auf den letzten Seiten -

NEU! FÜR GAY'S: DIE SEX-MESSE!

Riesenauswahl an:

- MAGAZINE, BÜCHER.....
- VIDEO, FILME.....
- LEDER, JOCKS, WASCHE....
- EROTIKAS, HILFSMITTEL...
- und viel viel mehr !!!!!
- NON STOP KINO
- VIDEO-VERLEIH, mit tollen Angeboten.

UND WO IST DAS?
HOMO SEX SHOP
Blissestr. 29
1000 BERLIN 31
Tel.: 853 30 01
(mit U-BAHN Linie 7 Richtung Rudow oder BUS 1 und 86....)
Mo - Fr: 10,00 - 18,30 UHR
(SA + SO GESCHLOSSEN)

Kuva 41. Berlin-Report für Freunde 1984, s. 50–51.

VOLLKLIMATISIERT

DANDY CLUB

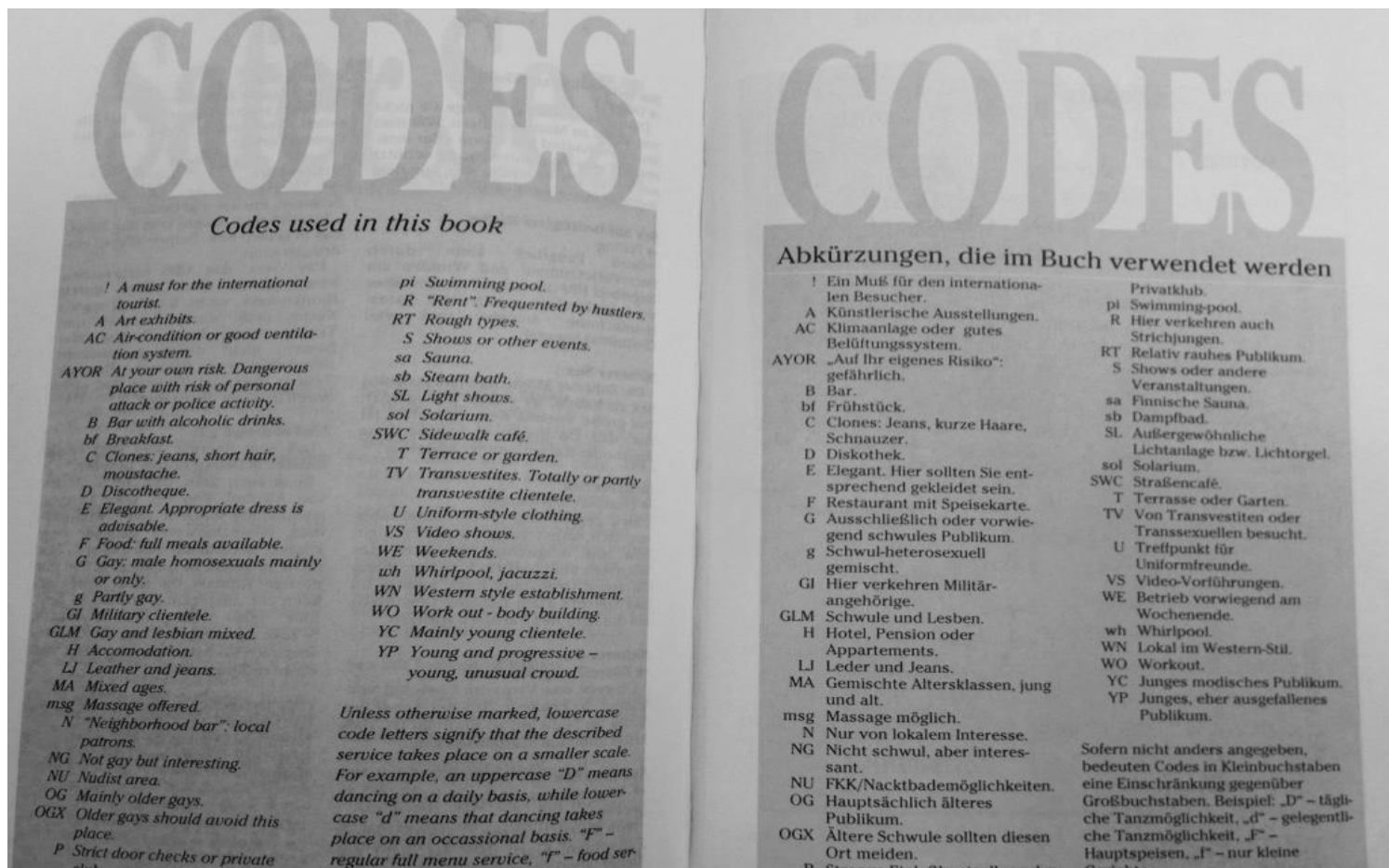
ist »in«

Urbanstraße 64
1000 Berlin 61
Telefon: 030/691 90 13
Nähe Hermannplatz
Nachtbus Linie 19

Neue
Öffnungszeiten
Täglich ab 20 Uhr bis 4 Uhr

Mit unserem neuen
VIDEO-DARKROOM "NEW YORK"
mit tägl. wechselndem Video-Programm
Eintritt frei, Verzehrbon DM 5,-

Kuva 42. Berlin-Report für Freunde 1992, s.21.

Kuva 43. Berlin von hinten 1992, s. 44–45.

Kuva 44. Berlin-Report für Freunde 1992, s.2.